

Sociální ekonomika - vybrané otázky

Marie Dohnalová a kolektiv

VÚPSV, v.v.i. Praha
2009

Publikace byla schválena ediční vědeckou radou ve složení:

doc. Ing. Ladislav Průša, CSc. (VÚPSV, v.v.i. Praha)
Ing. Martin Holub, Ph.D. (VÚPSV, v.v.i. Praha)
Mgr. Miriam Kotrusová, Ph.D. (VÚPSV, v.v.i. Praha)
Ing. Robert Jahoda, Ph.D. (MU Brno)
Ing. David Prušvic, Ph.D. (MF ČR)
Ing. Jan Mertl, Ph.D. (VŠFS Praha)
Ing. Jan Molek, CSc. (JU, České Budějovice)

Vydal Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i.
Praha 2, Palackého náměstí 4
jako svou 404. publikaci
Vyšlo v roce 2009, 1. vydání, náklad 220 výtisků, počet stran 92
Tisk: VÚPSV, v.v.i.

Recenze prof. Ing. Vojtěch Krebs, CSc. (VŠE)
Mgr. Jiří Svoboda, DESS (Družstevní asociace ČR)

ISBN 978-80-7416-052-3

<http://www.vupsv.cz>

Abstrakt

Sociální ekonomika a sociální podniky představují alternativní nebo komplementární možnosti řešení sociálních, ekonomických a environmentálních problémů a přispívají k ekonomickému, sociálnímu a kulturnímu povznesení regionů a skupin obyvatel trpících sociálním vyloučením. V řadě evropských zemí i v USA je koncepce sociální ekonomiky přijata, v podmínkách České republiky se teprve hledá, jak nejlépe jejich výhod využít. Máme-li porozumět ekonomickým souvislostem a zaměstnanosti, musí se sociální ekonomika vysvětlovat z pohledu různých společenských věd. Podle Charty sociální ekonomiky sociální ekonomika významně přispívá k rozvoji pluralitní společnosti, která poskytuje více demokracie a solidarity.

Klíčová slova: ekonomika sociální, vyloučení sociální, regiony, solidarita

Abstract

Social economy and social enterprises offer alternative or complementary approaches to addressing social, economic and environmental problems, contributing to economic, social and cultural advancement of regions and vulnerable groups threatened by social exclusion. Numerous European countries and the USA have already adopted the concept of social economy; the Czech Republic is still searching for optimum approaches utilizing the advantages of social economy in its specific context. The economics curriculum and employment, if it is to understand the social economy must be analyzed in the context of other social sciences. According to the Social Economy Charter the social economy makes a significant contribution to the development of a plural society that provides for greater participation, more democracy and more solidarity.

Key words: social economy, social exclusion, regions, solidarity

Obsah

Úvod	7
1. Sociální ekonomika - třetí sektor	10
1.1 Význam třetího sektoru z pohledu Evropské unie	12
1.2 Typy a formy subjektů sociální ekonomiky	15
1.3 Studie CIRIEC	15
Shrnutí	16
Literatura	17
2. Vymezení sociální ekonomiky v zahraničí.....	19
2.1 Výzkumná společnost EMES.....	19
2.2 Mezinárodní výzkumná organizace CIRIEC	24
Shrnutí	27
Literatura	29
3. Sociální ekonomika v ČR.....	30
3.1 Tradice a kořeny pro sociální ekonomiku	30
3.2 Podmínky pro sociální ekonomiku v ČR pro roce 1989	31
Shrnutí	41
Literatura	43
4. Ekonomické aktivity organizací třetího sektoru.....	44
4.1 Ekonomické činnosti nadací a nadačních fondů	44
4.2 Ekonomické činnosti obecně prospěšných společností.....	47
4.3 Ekonomické činnosti občanských sdružení.....	50
4.4 Ekonomické činnosti církví a náboženských společností a jejich zařízení	52
Literatura	55
5. Sociální služby poskytované nestátními subjekty	56
5.1 Obecné vymezení vztahů mezi sociální ekonomikou a sférou sociálních služeb	56
5.2 Aktuální výchozí situace pro zkoumání sociální ekonomiky v oblasti sociálních služeb v ČR a vymezení objektu dalšího zkoumání.....	61
5.3 Datová základna pro analýzu sociální ekonomiky a působení nestátního sektoru v oblasti sociálních služeb	61
5.4 Zajištění sociálních činností a poskytování sociálních služeb nestátními subjekty	63
5.4.1 Sociální činnosti zajišťované nestátními subjekty a jejich význam v národním hospodářství	63
5.4.2 Sociální služby poskytované nestátními subjekty	69
Shrnutí	77
Literatura	79
6. Vývoj zaměstnanosti v sociálních službách a struktury zaměstnaných podle vzdělání a zaměstnání.....	80
6.1 Vývoj počtu zaměstnaných v sociálních službách	82
6.2 Vývoj vzdělanostního složení	84
6.3 Nejčastější zaměstnání v sociálních službách.....	84
6.4 Očekávaný budoucí vývoj.....	85
Literatura	86

7. Projekce potřeby služeb sociální péče do r. 2025	87
7.1 Východiska a determinanty projekce.....	87
7.2 Projekce potřeby služeb sociální péče.....	89
Literatura	92

Úvod

Sociální ekonomika navazuje na původní cíle sociálních podniků z 19. století, a to: zajistit právo na zaměstnání, zpřístupnit dělníkům více spotřebního zboží a uplatňovat principy solidarity, především mezi výrobcí a spotřebiteli, které by zmírnily negativní dopady trhu (Grefte, 2007). Dnes jsou sociální ekonomice připisovány i jiné funkce včetně řešení problémů sociálního státu nebo zmírňování důsledků současné ekonomické krize.

Sociální ekonomika má významnou úlohu v místních podmínkách, neboť bezprostředně reaguje na konkrétní problémy a na potřeby občanů a vychází z dobrovolné kolektivní iniciativy.

Koncem tisíciletí se začalo hovořit o „globální asociační revoluci“ (Salamon, Sokolowski, List, 2003). Možnosti sdružování a vytváření různých organizací a podniků nabízí v moderní občanské společnosti veřejný prostor, který je mezi státem a trhem a jednotlivými občany nebo skupinami občanů. Je nazýván třetím sektorem, vedle veřejného státního sektoru a soukromého ziskového tržního sektoru. Od osmdesátých let je třetí sektor v zahraničí předmětem výzkumů a obsahem řady odborných publikací. V evropských zemích se aktivity organizací a podniků třetího sektoru začínají stávat důležitými faktory sociálně ekonomického růstu a často navazují na minulé tradice. Dobrovolnické organizace a družstva existovaly v nějaké formě v mnoha zemích po více než století a počet ekonomických aktivit založených na sdružování stejně jako svépomocná hnutí od 19. století rostl. Dnes nejrozmanitější organizace ve svých činnostech propojují ekonomické a sociální záměry a pro svou existenci potřebují legislativní a ekonomický rámec vytvořený státem (Dohnalová, 2006).

Pro třetí sektor se užívá označení třetí systém, sociální ekonomika, solidární ekonomika, občanský sektor, neziskový sektor nebo dobrovolnický sektor. Ve společnosti se nachází v prostoru mezi státem, trhem a domácnostmi. Evers jednoduché schéma: stát - trh - domácnosti nazývá „welfare triangle“ (Evers- Laville, 2004, s. 15).

Sociální ekonomika a občanský sektor představují z velké části totožnou oblast společnosti. Subjekty sociální ekonomiky tvoří družstva, asociace, vzájemné společnosti, nadace a další typy sociálních podniků (CIRIEC, 2005). Subjekty občanského sektoru tvoří nadace a dobrovolnické organizace (Anheier, 2002).

Zahraniční charakteristika subjektů sociální ekonomiky (sociálních podniků) je shodná s definováním charakteristických rysů organizací občanského sektoru: organizované, soukromé, nerozdělující zisk, samosprávné, dobrovolné (CIRIEC, 2005). Odlišnost koncepce sociální ekonomiky od koncepce občanského sektoru je spojena s výkladem rolí subjektů třetího sektoru a s očekáváními, která má třetí sektor naplňovat. V případě sociální ekonomiky jde o sledování sociálního cíle a o ekonomickou aktivitu (podnikání), a tím i o zvýšení podílu samofinancování, vytváření ekonomických statků a poskytování služeb za různě vysokou cenu zejména v místních podmínkách se zachováváním mnohého, co od občanského sektoru požadujeme (inovace, důvěra, dobrovolnost). Proto je v některých zemích zřejmě větší či menší překrývání občanského sektoru se sociální ekonomikou (nejvyšší míra ztotožnění je ve Francii).

Je důležité vymezit a teoreticky zdůvodnit koncepci sociální ekonomiky. Jacques Defourny, ředitel Centra sociální ekonomiky na belgické univerzitě Liège a prezident evropské sítě EMES klade otázku, zda bychom měli hovořit o novém sociálním podnikání, o podnikatelských činnostech organizací občanského sektoru nebo o podnicích v sociální ekonomice. Odpovídá, že se otázka vztahuje k některým teoriím

týkajícím se podnikání. Připomíná práci Schumpetera, pro kterého je ekonomický vývoj proces „uskutečnění nových kombinací ve výrobním procesu“ (Schumpeter, 1934) a podnikatelé jsou osoby, jejichž úlohou je nové kombinace uskutečňovat. Podle Schumpetera nejsou podnikatelé nutně vlastníky podniků, ale jsou odpovědní za zavádění změn alespoň v následujících směrech: a) zavádění nových výrobků nebo výrobků nových kvalit, b) zavádění nových výrobních metod, c) otvírání nového trhu, d) zajištění nových zdrojů surovin, nebo e) reorganizace oblasti aktivit. Defourny doporučuje, aby tato typologie byla aplikována na třetí sektor a stala se základem koncepce sociální ekonomiky a nového typu podnikání.

Třetí sektor je zapojen do regulace ekonomického života tím, když například asociace nebo sociální družstva jsou partnery veřejných institucí v oblasti pomoci při hledání pracovního uplatnění tzv. sociálně znevýhodněných skupin občanů nebo při hledání práce málo kvalifikovaným nezaměstnaným lidem, u kterých hrozí nebezpečí permanentního vyloučení z pracovního trhu. Subjekty třetího sektoru mohou tak přebírat některé ekonomické role veřejných institucí (Borzaga - Defourny, 2001).

V českých podmínkách je pro pochopení významu třetího sektoru a pro přijetí koncepce sociální ekonomiky dostatek předpokladů. Kromě navazování na zahraniční zkušenosti se lze opřít o vše pozitivní, co bylo vysloveno, vytvořeno a zažíváno v naší minulosti v údobí posledních nejméně dvou set let. Sociální ekonomika v České republice existuje, avšak není stejně jako sociální podniky dosud formálně definovaná, chybí legislativní ukotvení, nevznikl dosud orgán na vládní ani jiné úrovni, jehož předmětem by byla sociální ekonomika a je všeobecně nízké povědomí o obsahu tohoto pojmu.

Tato monografie obsahuje sedm kapitol, které se věnují vybraným aspektům týkajícím se sociální ekonomiky. Postupně je tak pozornost věnována vymezení pojmu a klíčových souvislostí, přiblížení přístupů k sociální ekonomice v zahraničí, historickým souvislostem pojmu v České republice a analýzám současné situace ve vybrané oblasti (oblast sociálních služeb) ve vztahu k sociální ekonomice.

Přístup každé z kapitol této studie je do určité míry specifický, což odráží i současnou situaci, kdy sociální ekonomika doposud nebyla v ČR důkladněji mapována a doposud ani nepanuje jednoznačná shoda na tom, jak tento pojem chápat. Každá kapitola tak zdůrazňuje poněkud odlišné aspekty, které mohou být významné při dalším vyjasňování pojmu a hledání relevantních souvislostí tohoto v České republice. Předpokládáme, že při této snaze je nezbytné reflektovat teoretická východiska sociální ekonomiky, zahraniční zkušenosti i stávající podmínky v České republice (a to jak na legislativní a institucionální rovině, tak při vyhodnocení praktické činnosti subjektů sociální ekonomiky; obojí navíc se zřetelem k hlavním trendům vývoje v relevantních oblastech).

V první kapitole je popsán třetí sektor ve společnosti, ve kterém jsou občany zakládány organizace nebo podniky. Třetí sektor je předmětem zájmu různých společenskovedních oborů. Je zkoumán jako neziskový (občanský) sektor, ale také jako sociální ekonomika. O sociální ekonomiku a sociální podniky se jedná tehdy, když dochází k vykonávání ekonomických aktivit a zároveň se sledují sociální cíle. Nejen popis třetího sektoru, ale také analýza a její vyhodnocení je podporováno Evropskou komisí.

Ve druhé kapitole je podán přehled zahraničních přístupů a definic třetího sektoru jako sociální ekonomiky. Pro účely studie jsou představeny dvě významné světové organizace zabývající se sociální ekonomikou. EMES: evropská síť, jejímž cílem

je vybudování evropské databáze teoretických a empirických znalostí, a CIRIEC: světová vědecká organizace, jejímž cílem je vědecký výzkum a šíření idejí sloužících veřejnému zájmu a využívaných v sociální ekonomice a ve veřejných službách.

Třetí kapitola seznamuje s českými podmínkami pro přijetí koncepce sociální ekonomiky. Na české tradice solidarity a vzájemnosti v občanském i ekonomickém životě navazují změny po roce 1989. Dochází k vytváření společenského, legislativního i ekonomického rámce pro třetí sektor i pro zakládání sociálních podniků. V současné době je nutné vycházet z toho, co je legislativně a ekonomicky umožněno nestátním organizacím ve třetím sektoru. V kapitole jsou zmíněna i družstva a obchodní společnosti.

Kapitola čtvrtá podává přehled o ekonomických činnostech nadací a nadačních fondů, obecně prospěšných společností, občanských sdružení a církví a náboženských společností a jejich zařízení.

V páté kapitole jsou nejprve vymezeny vztahy mezi oblastí sociálních služeb a sociální ekonomikou. Následně je pozornost věnována nestátním subjektům poskytujícím sociální služby. Zmapován je význam sektoru sociálních služeb poskytovaných nestátními organizacemi v rámci národního hospodářství, respektive v rámci aktivity neziskových institucí. Dále je krátce diskutována dotační politika v této oblasti. Kapitulu uzavírají údaje o počtech nestátních subjektů poskytujících sociální služby a jejich kapacitách indikovaných podle vybraných ukazatelů.

Šestá kapitola se věnuje vývoji zaměstnanosti v sociálních službách a struktury zaměstnaných podle vzdělání a zaměstnání. Pozornost je přitom věnována vzdělanostní struktuře a profesnímu zaměření zaměstnanců.

Závěrečná kapitola se zaměřuje na projekci potřeb služeb sociální péče do r. 2025. Při zpracování posledních dvou kapitol se věnovala pozornost nejen sociálním službám poskytovaným nestátními neziskovými organizacemi, ale všemi subjekty, tedy i příspěvkovými organizacemi obcí, měst a krajů, neboť lze očekávat, že v následujícím období dojde, tak jako v oblasti vysokého školství a vědy a výzkumu, k transformaci příspěvkových organizací na jiný typ subjektu - zpravidla obecně prospěšné společnosti - jejichž prostřednictvím budou v následujícím období tyto veřejné služby poskytovány. Z tohoto titulu byla pozornost věnována celému tomuto sektoru, neboť pouhou změnou typu organizace se výrazným způsobem rozšíří celá oblast sociální ekonomiky.

Monografie představuje dílčí výstup v rámci řešení projektu GA ČR č. 402/08/0571 Sociální ekonomika - nová oblast výzkumu v České republice. Na jejím zpracování se podíleli:

- doc. Ing. Marie Dohnalová, vedoucí autorského kolektivu
- Mgr. Romana Šloufová
- JUDr. Lenka Deverová
- Mgr. Pavel Bareš
- Mgr. Jaromíra Kotíková
- doc. Ing. Ladislav Průša, CSc.

1. Sociální ekonomika - třetí sektor

Marie Dohnalová

V textu vydaném v roce 2002 v Centre for Civil Society, London School of Economics and Political Science v Londýně Helmut K. Anheier konstatuje, že význam třetího sektoru „pro Evropu“ v posledních letech vzrostl (Anheier, 2002). Naznačují to sdělení z roku 1997 a diskusní materiály Evropské komise z roku 2000, příloha Prohlášení ke smlouvám o Evropské unii, a také nejrůznější názory Ekonomické a sociální rady. Třetí sektor přestává být viděn odděleně jak od změn probíhajících ve státě, tak od struktury ekonomiky a života v místních komunitách, a to včetně role, kterou hrají církev a náboženské společnosti.

Anheier uvádí důvody růstu. Zdůrazňuje všeobecnou expanzi veřejných služeb. Zaměstnanost ve výrobních odvětvích klesá a růst zaměstnanosti je zpravidla možné nalézt v ekonomikách orientovaných na služby. Zvýšení podílu služeb, a to zejména sociálních a zdravotních, je podpořeno demografickými změnami, stárnutím populace.

Ekonomický, politický a sociální prostor se začíná otevírat sociální ekonomice. Vedle tradičních neziskových a dobrovolnických organizací se objevují nové formy podniků a organizací. Příkladem je model sociálních družstev, společností práce, rozvojových agentur apod. spojující charitativní, sociální a ekonomické aktivity i individuální snahy o provázání placené a neplacené práce.

Třetí sektor prochází v současnosti vnitřními změnami. V mnoha evropských zemích sektor před několika desítkami let rostl zčásti díky významným finančním částkám z veřejných prostředků. Ve většině zemí dochází ke snižování státní podpory a vlády předávají některé své tradiční úkoly do rukou soukromých organizací a podniků. Hledají se nové formy financování, ale zároveň se mění očekávání od organizací a podniků třetího sektoru - očekávání ve smyslu zvýšené aktivity ekonomické, schopnosti propojit sociální a ekonomické zájmy, přispět k místnímu rozvoji, a tím k občanskému prostředí při zapojování znevýhodňovaných sociálních skupin.

Lester M. Salamon zdůvodňuje růst pozornosti k třetímu sektoru společenskými změnami koncem 80. a začátkem 90. let. „V 70. a 80. letech dochází ke změnám v hospodářské politice vyspělých zemí. Takzvaný intervencionistický typ hospodářské politiky spojený s koncepcí „welfare state“ začaly provázet negativní důsledky. Další projevy krize byly spojeny s velkou byrokratizací a malou pružností vlád, jakož i míněním, že systém sociálních příjmů tlumí iniciativu, zbavuje lidi osobní odpovědnosti a podporuje závislost. Proto v řadě zemí (USA, Německo, Velká Británie, Belgie, Francie, Norsko) dochází k návratu ke konzervativním ekonomickým teoriím a k zavádění programů omezujících státní výdaje. Neziskové organizace občanského sektoru (malé a flexibilní, postavené na dobrovolnicích a dobročinné podpoře) začínají představovat alternativu ke službám poskytovaným státem.“ (Salamon, 2000).

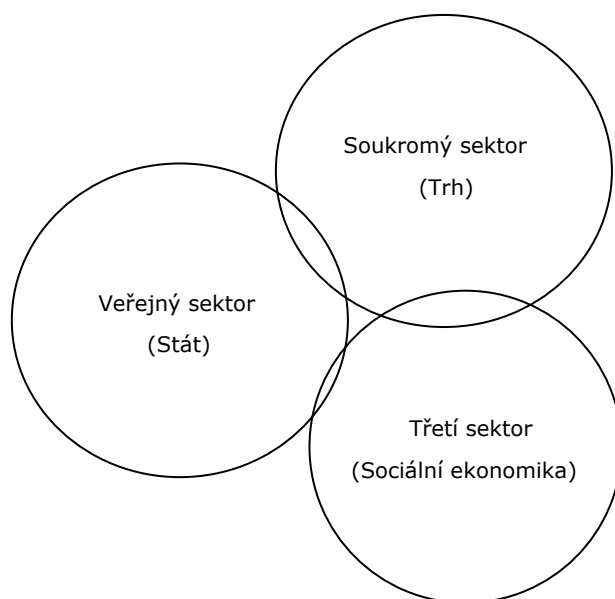
Přes rozdíly dané platnou legislativou jednotlivých zemí lze konstatovat, že ve třetím sektoru nalezneme veřejně prospěšné, ale také vzájemně prospěšné organizace vykonávající aktivity zejména pro své členy. Jsou zde organizace obhajující a podporující občanská práva a zájmy, jež bývají profesionálně obsazeny a obvykle nemají individuální členy, nadace stejně jako asociace, vzájemné společnosti, sociální podniky, družstva a nadace. Jsou zde podniky vykonávající ekonomické aktivity, které zaměstnávají znevýhodněné občany, a tím přispívají k jejich sociálnímu začleňování. Důležitá

je účast dobrovolníků, relativní nezávislost na rodině, trhu a státu a kolektivní aktivity zaměřené na společné zájmy (Anheier, 2004).

Nové organizační typy subjektů reagují na nové skutečnosti a poskytují potřebné typy služeb. S tímto je spojena otázka sociálního kapitálu a důvěry (Anheier, 2002). Lidé vstupují do jiných vztahů, vytvářejí se pravidla a normy chování a pomoci či pochopení druhých. Vznikají nové hodnoty, nové typy a organizační formy podniků. Na solidaritě založená rozmanitá spolková infrastruktura vytváří příležitosti a mechanismy pro tvorbu důvěry mezi občany, buď jako mezi jednotlivci, anebo na základě jejich členství v organizacích. Tyto příležitosti ve formě sociálního zařazení a participace zpětně vytvářejí sociální kapitál, který se stává hlavním faktorem pro sociální mobilitu v individuální rovině a obecněji pro sociální investování a ekonomický rozvoj všech skupin populace (Salamon, Anheier, 1999). Třetí sektor se stává prostředkem integrace minorit do majoritní společnosti a posilováním místního sociálního kapitálu pomáhá k odbourání uzavřenosti částí sociálních celků (Roelants, 2002).

Z ekonomického pohledu na společnost je národní hospodářství členěno na sektory.

Schéma č. 1 **Společnost jako veřejný sektor (stát), jako soukromý sektor (trh) a jako sociální ekonomika (třetí sektor)**

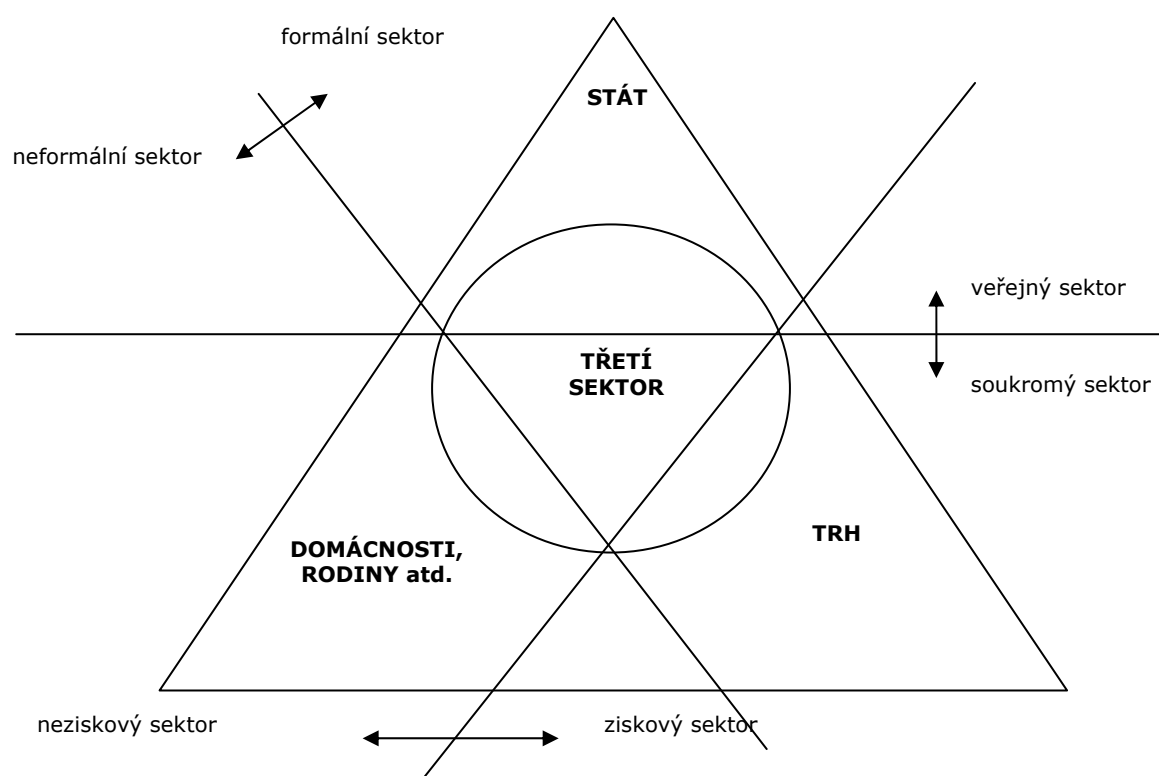
Zdroj: podle Dohnalová, 2006

Veřejný sektor je spojený se státem, s vládou a s jejím programem při respektování ústavní legislativy. Soukromý tržní sektor zahrnuje výrobu, produkci zboží a služeb a ostatní druhy ziskového podnikání. Sociální ekonomika je skupina soukromých, formálně organizovaných podniků, které autonomně rozhodují, mají svobodné členství a jsou založené proto, aby uspokojily potřeby svých členů výrobou zboží a poskytováním služeb, pojištěním a financemi. V podnicích sociální ekonomiky rozhodování a přerozdělování zisků a přebytků mezi členy není bezprostředně vázáno na kapitál nebo na příspěvky jednotlivých členů. Každý člen má jeden hlas. Sociální ekonomika

také zahrnuje soukromé, formálně organizované organizace, které autonomně rozhodují a mají svobodné členství a které poskytují netržní služby pro domácnosti. Zisk, pokud se ho dosáhne, si nemohou rozdělit ekonomické subjekty, které vyrábí, kontrolují či financují (CIRIEC, 2006).

Vztah mezi sektory v národním hospodářství znázornil švédský ekonom Victor Pestoff. Podle třech hledisek rozlišuje soukromý a veřejný sektor, formální a neformální sektor, ziskový a neziskový sektor.

Schéma č. 2 **Sektorový pohled společnost podle švédského ekonomu Victora A. Pestoffa**

Zdroj: podle Pestoff, 1992

1.1 Význam třetího sektoru z pohledu Evropské unie

Trend podpory ekonomických aktivit ve třetím sektoru je iniciován Evropskou unií zároveň se zájmem naplňovat aktivní politiku zaměstnanosti. Evropská komise charakterizuje subjekty sociální ekonomiky jako nástroj Národních akčních plánů zaměstnanosti. Organizace a podniky vznikající „zdola“ mohou dobrovolným rozhodnutím občanů nejen vytvářet nová pracovní místa, ale nabízet v obcích alternativní nebo komplementární způsoby uspokojování potřeb občanů.

Definování sociální ekonomiky a společných hodnot jejích subjektů se formuluje v 80. letech ve Francii. V roce 1980 byla Národní radou pro vztahy mezi vzájemnými společnostmi, družstvy a asociacemi (Comité National de Liaison des Activités

Mutualistes, Coopératives et Associatives) sepsaná *Charta sociální ekonomiky*, která definuje sociální ekonomiku jako skupinu organizací, které nepatří k veřejnému sektoru, jsou demokratické a mají zvláštní režim přerozdělování zisků pro účely svého dalšího rozvoje a zlepšování služeb pro své členy a pro společnost (Charta, 2008).

Charta definuje hlavní hodnoty sdílené subjekty sociální ekonomiky:

- demokratický princip je prosazován jako základní prvek řízení;
- princip jeden člověk - jeden hlas je pravidlo rozhodování;
- princip svobodného zapojení členů v organizaci;
- vzdělávání a informovanost je prostředkem posilování vztahů mezi členy;
- právo na rozvoj každého subjektu;
- právo pozitivního přebytku. Ten nesmí být použit pro osobní zisk, ale musí sloužit společnému zájmu členů nebo zájmu organizace.

Oficiálně byl v Evropské unii termín sociální ekonomika potvrzen tím, že v roce 1989 vydala Evropská komise sdělení o podnicích v sektoru sociální ekonomiky - evropský trh bez hranic. V řadě evropských zemí jsou zakládány instituce pro podporu a rozvoj sociální ekonomiky, vznikají různé typy subjektů.

Význam sociální ekonomiky je ze strany Evropské unie zdůrazňován především v těchto aspektech (OECD, 2008):

- přispívá k myšlence trvale udržitelného rozvoje (zmírňováním negativních dopadů - ekonomie na sociální, ekologický a společenský rámec);
- posiluje sociální zodpovědnost firem (jak k zaměstnancům, tak k životnímu prostředí a místní komunitě);
- rozšiřuje služby veřejného zájmu (na základě aktuálních potřeb);
- je vyjádřením organizované občanské společnosti (vzniká v demokratickém systému).

Evropská komise v dokumentu *The Commission and Non-Governmental Organisations: Building a Stronger Partnership* z roku 2000 uvádí, že zvláštní rysy organizací a podniků třetího sektoru je odlišují od jiných společenských subjektů:

- od neformálních uskupení (například účelových sociálních nebo rodinných) stupněm formální institucionální existence;
- jsou neziskové, tzn. sledují jiné účely než opatřovat zisk pro své vedení nebo členy;
- jsou nezávislé, nepodléhají vládě nebo jiné veřejné autoritě ani politické straně či obchodním organizacím; mohou se svobodně rozhodovat bez zásahů podle svých vlastních pravidel a postupů;
- musí být řízeny způsobem nazývaným nestranný. To znamená, že dobrovolnické organizace jsou nejen neziskové, ale ti, kdo je řídí, to nesmí činit v naději na osobní výhody; mají obvykle své zřízení, poslání, cíle a sféru působnosti; zaměstnanci jsou odpovědní členům a donátorům;

1. Sociální ekonomika - třetí sektor

- jsou do určitého stupně aktivní na veřejné scéně, usilují o dobro lidí, zvláštních skupin nebo společnosti jako celku, přispívají k veřejnému prospěchu, nesledují obchodní ani profesní zájmy svých členů (European Commission, 2000).

Schéma č. 3 Čtyři „pilíře“ sociální ekonomiky

Družstva <ul style="list-style-type: none">- dobrovolné o otevřené členství- stejná váha hlasu založená na většině- členové přispívají k základnímu jmění, které je proměnlivé- autonomie a nezávislost- hlavní oblasti činnosti: zemědělství, bankovníctví, výroba, maloobchod a služby	Vzájemné společnosti <ul style="list-style-type: none">- dobrovolné a otevřené členství- stejná váha hlasu založená na většině- členské příspěvky, není nutný prvotní vklad- autonomie a nezávislost- hlavní oblasti činnosti: zdravotnictví, životní a ostatní typy pojištění, poskytování hypoték
Asociace <ul style="list-style-type: none">- dobrovolné a otevřené členství- stejná váha hlasu založená na většině- členské příspěvky, není nutný prvotní vklad- autonomie a nezávislost- hlavní oblasti činnosti: zajištění služeb oblasti sociální, zdravotní, sportu a rekreace, péče o starší občany a děti, dobrovolnická práce, zastupování/reprezentace	Nadace <ul style="list-style-type: none">- řízena správní radou- majetek získán z darů a příspěvků- hlavní oblasti činnosti: financování výzkumu a jeho provádění, podpora mezinárodních, národních a místních projektů jednotlivců i organizací, podpora dobrovolnické služby

Zdroj: DG enterprise social economy pages, 2005

V roce 1997 Evropská komise zveřejnila The Communication on „Promoting the Role of Voluntary Organisations and Foundations in Europe“. V roce 1998 vznikl Consultative Committee for Co-operatives, Mutual Societies, Associations and Foundations. Místo něj byla v roce 2000 založena reprezentativní instituce pro sociální ekonomiku: European Standing Conference of Co-operatives, Mutual Societies, Associations and Foundations (CEP-CMAF). Ve stejném roce Evropská komise zveřejňuje diskusní text The Commission and Non-Governmental Organisations: Building a Stronger Partnership. Text představuje základ dalších forem spolupráce a podpory evropských institucí subjektům třetího sektoru.

V lednu 2008 byl název CEP-CMAF změněn na Social Economy Europe (<http://www.socialeconomy.eu.org>).

V roce 2007 vydává EU Memorandum k sociální ekonomice, v němž potvrzuje skupinu družstev, vzájemných společností, sdružení a nadací (Memorandum, 2008).

Z pohledu Evropské unie je důležité propojení veřejné ekonomiky a sociální ekonomiky při integraci ekonomik nových členských zemí. Zpráva o sociální ekonomice Výboru pro zaměstnanost a sociální věci pro Evropský parlament zdůrazňuje, že je rovněž důležité propojit sociální ekonomiku s cíli sociální soudržnosti a aktivního občanství. Činnosti sociální ekonomiky směřují k aktivizaci sociálních sítí, které jsou tím významnější, že fungují ve světě, kde se šíří izolace a vyloučení (ZPRÁVA, 2009).

1.2 Typy a formy subjektů sociální ekonomiky

Typy a formy podniků sociální ekonomiky jsou rozmanité. Evropská komise používá definici CEP-CMAF (European Standing Conference of Co-operatives, Mutual Societies, Associations and Foundations). V definici jsou uvedena družstva, vzájemné společnosti, asociace a nadace jako základní čtyři „pilíře“ sociální ekonomiky (Social Economy Europe, 2009). Vedle nich se v řadě zemí uvádějí obchodní společnosti, pro které je typické propojení ekonomické činnosti se sociálními nebo environmentálními cíli a používání postupů či metod práce, které mají sociální přínos. Zvláštní pozornost je věnována popisu sociálních podniků WISE (Work Integration Social Enterprise). Společným jmenovatelem sociálních podniků je jejich regionální zaměření především na rozvoj místních aktivit a možností (zajištění místních sociálních služeb či vytváření pracovních míst v místní komunitě).

1.3 Studie CIRIEC

Evropská komise se obrátila v roce 2003 na Mezinárodní centrum výzkumu a informací o veřejné, sociální ekonomice a družstvech CIRIEC s požadavkem vypracování srovnávací analýzy sociální ekonomiky v dvaceti pěti evropských zemích. Výsledky analýzy a závěrečná zpráva byla zveřejněna v roce 2006. Ve srovnávací analýze sociální ekonomiky v dvaceti pěti zemích se uvádí, že „Sociální ekonomika je soubor soukromých, formálně založených společností, s rozhodovací samostatností a svobodou členství, jež byly vytvořeny za účelem splnění potřeb jejich členů prostřednictvím trhu a výroby zboží a poskytování služeb, pojištění a finančních služeb, kde rozhodování a jakékoliv rozdělování zisků nebo přebytků mezi členy není přímo svázáno s kapitálem nebo poplatky zaplacenými jednotlivými členy, kteří mají každý jeden hlas. Sociální ekonomika také zahrnuje soukromé a formálně založené organizace s rozhodovací samostatností a svobodou členství, které poskytují netržní služby pro domácnosti a jejichž případné přebytky není možné vyčlenit pro ekonomické agenty, kteří je vytvářejí, kontrolují nebo financují.“ (CIRIEC, 2006, s. 3).

Zpráva CIRIEC konstatuje, že v EU o 25 členských státech bylo v roce 2005 ekonomicky aktivních více než 240 000 družstev. Družstva mají dobré postavení v každé oblasti hospodářské činnosti, a zvláště významná jsou v zemědělství, finančním zprostředkování, maloobchodu a bydlení a jako družstva pracujících v odvětví průmyslu, stavebnictví a služeb. Tato družstva zajišťují přímou zaměstnanost pro 3,7 milionu lidí a mají 143 milionů členů.

Vzájemné společnosti v oblasti zdravotnictví a sociální péče poskytují pomoc a pojistné krytí více než 120 milionům lidí. Vzájemné pojišťovny mají podíl na trhu ve výši 23,7 %.

V EU-15 v roce 1997 zaměstnávala sdružení 6,3 milionu lidí a v EU-25 na ně v roce 2005 připadalo více než 4 % HDP a členství 50 % občanů Evropské unie. V roce 2000 měla EU-15 více než 75 000 nadací, které od roku 1980 zaznamenaly ve 25 členských státech včetně nových členských států EU ve střední a východní Evropě významný růst. V EU-25 pracuje v přepočtu na plnou pracovní dobu více než 5 milionů dobrovolníků (CIRIEC, 2006).

Shrnutí

Rozvoj sociální ekonomiky v českých podmínkách půjde ruku v ruce s šířením znalostí o sociální ekonomice a sociálních podnicích v odborné i širší veřejnosti. Důležité je uvědomění si prolínání názvů: třetí sektor je část společnosti vedle veřejného sektoru a ziskového soukromého sektoru. Tento třetí sektor se někdy nazývá občanským nebo neziskovým sektorem, někdy se nazývá sociální ekonomikou. O sociální ekonomiku a sociální podniky se jedná tehdy, když dochází k vykonávání ekonomických aktivit a zároveň se sledují sociální cíle. Sociální ekonomika také zahrnuje soukromé a formálně založené organizace s rozhodovací samostatností a svobodou členství, které poskytují netržní služby pro domácnosti a jejichž případné přebytky není možné vyčlenit pro ekonomické agenty, kteří je vytvářejí, kontrolují nebo financují.

Literatura

Anheier, H. K. The third sector in Europe: Five theses. *Civil Society Working Paper 12*. The Centre for Civil Society, Londýn: London School of Economics and Political Science, 2002.

Anheier, H. K. *Civil Society. Measurement, Evaluation, Policy*. London: EARTHSCAN, 2004.

Borzaga, C. - Defourny, J. (eds.). *The Emergence of Social Enterprise*. London, EMES: Routledge, 2001.

CIRIEC. *Sociální ekonomika v Evropské unii*. Liege: CIRIEC (Centre International de Recherches et d'Information sur l'Economie Publique, Sociale et Coopérative), 2005.

Defourny, J. From Third Sector to Social Enterprise. In: Borzaga, C. - Defourny, J. (eds.). *The Emergence of Social Enterprise*. London, EMES: Routledge, 2001.

DG Enterprise social economy pages. [cit. 2005-05-20]. Dostupné z: <www.europa.eu.int/comm/enterprise/entrepreneurship/coop/introduction.htm>

Dohnalová, M. *Sociální ekonomika v evropeizaci českého hospodářství*. 1. vyd. Praha: Studie Národohospodářského ústavu J. Hlávky č. 9, 2006.

European Commission (2000): *The Commission and Non-Governmental Organisations: Building a Stronger Partnership*. Discussion Paper. Brussels: European Commission www.europe.int

Evers, A. - Laville, J.L., (eds.). *The Third Sector in Europe*. Cheltenham, EMES: Edward Elgar, 2004.

Grefte X. The Role of the Social Economy in Local Development. Part: The social economy. In: Noya, A. - Clarence, E. (eds.). *The Social Economy. Building inclusive economies*. OECD publications: France, 2007.

Charta sociální ekonomiky. La charte de l'économie sociale [cit.2009-08-27]. Dostupné z: http://transversel.apinc.org/spip/article.php?id_article=286

Memorandum EU k sociální ekonomice. [cit.2008-03-23]. Dostupné z: http://www.socialeconomy.eu.org/IMG/pdf/2007_09_10_FR_IN_Memorandum-2.pdf

OECD: *The Social Economy: Building Inclusive Economies*. [cit.2008-03-23]. Dostupné z: http://www.oecd.org/document/62/0,3343,en_2649_201185_40127998_1_1_1_1,00.html

Pestoff, V. A. Third sector and co-operative services. From determination to privatization. In: *Journal of Consumer Policy*, 15 (1), p. 21-45.

Roelants, B. *Šíření sociální ekonomiky*. První evropská konference o sociální ekonomice v zemích střední a východní Evropy. Praha, 24. a 25.10.2002. Oficiální materiál konference. [cit. 2005-05-08]. Dostupné z: <http://www.cecop-est.cz/conference_cz.html>

Salamon, L. M. - Anheier, H. K. *Defining the Nonprofit Sector: A Cross-National Analysis*. Manchester, University Press, London, 1997a. Reprint In: Salamon, L. M., Anheier, H. K.: *Nástup neziskového sektoru*. Agnes, Praha, 1999.

Salamon, L. M. Globálna revolúcia v združovaní. In: Ondrušek, Dušan - Zelenáková, Mária, ed., *Čítanka pre pokročilé neziskové organizácie*. Bratislava: Centrum prevencie a riešenia konfliktov, 2000, s. 11-26.

1. Sociální ekonomika - třetí sektor

Salamon, L. M. - Sokolowski, W. S. - List R. *Global Civil Society. An Overview*. Baltimor: Johns Hopkins Centre for Civil Society Studies, Institute for Policy Studies, 2003.

Schumpeter, J. A. *The Theory of Economic Development*. Harvard University Press, Cambride, (New York: Oxford University Press, 1961.) 1934.

In: <http://www.ucc.uconn.edu/~LANGLOIS/SCHUMPET.HTML>

Social Economy Europe. [cit.2008-03-23].

Dostupné z: <http://www.socialeconomy.eu.org/>

ZPRÁVA o sociální ekonomice. (2008/2250(INI), Výbor pro zaměstnanost a sociální věci, Evropský parlament, 26. ledna 2009. [cit. 2009-07-25]. Dostupné z: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A6-2009-0015+0+DOC+XML+V0//CS>

2. Vymezení sociální ekonomiky v zahraničí

Romana Šloufová

Cílem této kapitoly je představit základní vymezení spojené s termínem sociální ekonomika v zahraniční literatuře, a to zejména evropské. Bude zde představeno pojetí sociální ekonomiky ve studiích výzkumných společností EMES a CIRIEC, které sdružují přední odborníky na poli sociální ekonomiky.

2.1 Výzkumná společnost EMES

V roce 1996 vznikla síť vědeckých institucí pro studium vývoje sociální ekonomiky v Evropě EMES.¹ Síť publikuje multidisciplinární studie, jejichž cílem je porozumět odlišným zkušenostem na národních úrovních a seznámit se s tím, jak jsou na těchto úrovních zakotvené subjekty třetího sektoru. Společnost definovala subjekty sociální ekonomiky a rozvíjí vzdělávání v této oblasti na evropských univerzitách (<http://www.emes.net>). Klíčovou postavou sítě EMES je profesor Jacques Defourny.

Ve studiích EMES se konstatuje, že rozvinuté průmyslové společnosti směřují k nové definici vztahů mezi jednotlivci, strukturami občanské společnosti a státem, a dále že se mění sociální stát na smíšený sociální stát, kde je odpovědnost rozdělena mezi veřejné instituce, ziskové organizace a subjekty třetího sektoru. (Defourny, 2001, s. 1-2)

Pojem třetí sektor je ve studiích EMES užíván jako synonymum pojmu sociální ekonomika, která je definována takto:

„Sociální ekonomika zahrnuje aktivity prováděné organizacemi typu družstev, vzájemně prospěšnými organizacemi a spolky, jejichž etickým východiskem jsou následující principy:

- cílem je služba členům nebo komunitě, ne primárně vytváření zisku
- nezávislost řídicích struktur organizace
- demokratický rozhodovací proces
- nadřazenost lidí a práce (pracovní síly) nad kapitálem a rozdělováním zisku“

(Defourny, 2001, s. 6; překlad CVNS 2005)

V rámci prvního výše jmenovaného principu subjektů sociální ekonomiky je jejich hlavním cílem poskytování služeb členům či širší komunitě, nikoliv vytváření zisku. Nezávislost managementu je základní odlišností subjektů sociální ekonomiky od subjektů veřejného sektoru. Princip demokratického rozhodovacího procesu vychází z pravidla typického pro družstevní typ organizace, pravidla „jeden člen, jeden hlas“.

¹ EMES je zkratka pro francouzský název rozsáhlého výzkumu na téma Vznikání sociálních podniků v Evropě (the Emergence of social enterprises in Europe, 1996-1999). Původně označovala síť výzkumníků v rámci výzkumného programu realizovaného Evropskou komisí. Název výzkumného programu byl užíván v projektech o sociálních podnicích a sociální ekonomice a později se stal názvem mezinárodní sítě. Cílem společnosti je, aby existující univerzitní výzkumná centra působící na poli sociální ekonomiky spojila své úsilí a postupně vybudovala evropskou databázi teoretických a empirických znalostí o sociální ekonomice.

2. Vymezení sociální ekonomiky v zahraničí

Tento princip soustředěný na jedince je opakem pravidla „jeden podíl, jeden hlas“. Poslední princip vychází z předchozích dvou principů. Zahrnuje celou řadu konkrétních postupů užívaných subjekty sociální ekonomiky: omezené rozdělování výnosů kapitálu, rozdělování zisku mezi pracovníky či členy ve formě bonusů, tvorba rezervních fondů pro podnikatelské aktivity, okamžité zužitkování přebytků pro sociální účely (Defourny, 2001, s. 7).

V širším kontextu pojetí třetího sektoru představuje koncept sociální ekonomiky konkurenční pojem k pojmu neziskový sektor, který vychází z tradice a historie Spojených států amerických. Odlišnosti a shodná místa obou konceptů jsou reflektována na různých místech studií EMES (Defourny, Develtere, 1999; Defourny, 2001).

Pro definici neziskového sektoru je nejčastěji používána strukturálně-operacionální definice Salamona a Anheiera, která vzešla z mezinárodního komparativního výzkumu univerzity Johns Hopkins University. Strukturálně-operacionální definice vymezuje neziskový sektor jako soubor organizací, které splňují kritéria institucionalizace, neziskovosti, nestátnosti, samosprávnosti, dobrovolnosti.² Tuto definici užívá také Defourny při vzájemném vymezení obou konceptů. Nalézá mezi nimi důležité společné styčné body a poukazuje na klíčové odlišnosti.

Jako první společný styčný bod identifikuje požadavek na formální strukturu subjektů. Za druhý shodný bod označuje požadavek na nestátní - soukromý charakter organizací, který je v konceptu sociální ekonomiky implicitně obsažen v odkazu na konkrétní právní typy organizací, které jsou soukromého charakteru. Požadavek samosprávnosti je u sociální ekonomiky obsažen v podmínce nezávislého managementu. Konečně čtvrtý styčný bod v podobě dobrovolnosti je v rámci sociální ekonomiky dle Defournyho v praxi naplňován jednak svobodnou možností členství, jednak práce členů správních rad je v těchto organizacích většinou dobrovolná. Vymezení obou konceptů je postaveno především na podmínkách pro strukturální a organizační pravidla, nikoliv prostřednictvím důrazu na strukturu jejich zdrojů příjmu (Defourny, 2001, s. 8-9).

Tabulka č. 1 **Odlišnosti konceptu Sociální ekonomiky a neziskového sektoru dle EMES**

Neziskový sektor	Kritérium	Sociální ekonomika
Explicitně cíle neziskových organizací nevymezuje.	Určení cílů	Hlavním cílem subjektů sociální ekonomiky je sloužit členům nebo komunitě.
Demokratická kontrola nad organizací není požadována.	Kontrola nad organizací	Vylučuje subjekty, které nefungují na demokratických principech.
Pro organizace neziskového sektoru je nepřipustné jakékoliv rozdělení zisku.	Užití zisku	Přerozdělování zisku je v omezené míře přípustné.

Zdroj: Defourny, 2001, zpracováno autorkou

Odlišnosti obou teoretických přístupů potom shrnuje do tří oblastí: určení cílů, kontrola nad organizací a užití zisku. Koncept sociální ekonomiky jasně deklaruje, že hlavním cílem organizace není dosahovat zisku, ale sloužit členům nebo komunitě. Pojetí neziskového sektoru takto explicitně cíle organizace neobsahuje. Středobodem filozofie sociální ekonomiky je demokratický rozhodovací proces, který umožňuje podíl na řízení všem členům organizace, a tím neustálou a průběžnou kontrolu naplňování

² podrobnější rozpis definice v kapitole L. Deverové

cílů organizace. Koncept neziskového sektoru tento požadavek nezahrnuje. Konečně definice organizací neziskového sektoru nepřipouští jakékoliv rozdělení zisku, čímž vylučuje celý družstevní sektor, neboť družstva obvykle přerozdělují část zisku svým členům. Tímto způsobem jsou také vyloučeny některé vzájemně prospěšné organizace, které společně s družstvy tvoří základní stavební kameny sociální ekonomiky (Defourny, 2001, s. 9). Defourny však vzápětí upozorňuje, že uvedené odlišnosti jsou odvozeny z teoretického vymezení obou konceptů. V praxi se však tyto rozpory nemusejí jevit tak vyhraněně.

V popisu třetího sektoru ekonomiky mají oba tyto koncepty dle Defournyho několik omezení. Jednak jsou kvůli své snaze o pojetí širokého spektra aktivit a subjektů třetího sektoru značně obecné a nejsou schopny pojmut subjekty, které jejich vymezení odpovídají pouze částečně, tedy hraniční subjekty. Dále jsou tyto koncepty značně statické, nejsou schopny zachytit dynamické procesy probíhající v rámci třetího sektoru. Konečně se zdá, že mnohé subjekty sociální ekonomiky kombinují vlastnosti družstevního typu a organizace občanského sektoru bez ohledu na teoretická vymezení a koncepce (Defourny, 2001, s.10-11). Proto přichází s konceptem sociálního podniku, který má vytvořit pomyslný most mezi světem sociální ekonomiky a neziskovým sektorem a poukázat na nový dynamický rozměr v rámci třetího sektoru.

Síť EMES na základě svých výzkumných projektů vytvořila pracovní definici sociálních podniků, která je postavena na dvou druzích kritérií - ekonomických a sociálních. Definice rozděluje charakteristiky sociálních podniků, které jsou více ekonomické, na straně jedné a na straně druhé charakteristiky, které jsou především sociální (Defourny, 2001, s. 16-18).

Ekonomické hledisko:

- 1) Trvalé aktivity vyrábějící zboží nebo k prodeji služeb. Hlavním cílem sociálních podniků není, na rozdíl od tradičních neziskových organizací, angažovanost v dobročinných aktivitách nebo v přerozdělování finančních toků (jako u nadací). Vyrábějí výrobky nebo poskytují služby lidem. Ekonomická činnost je jeden z hlavních důvodů jejich existence.
- 2) Vysoký stupeň autonomie. Sociální podniky jsou zakládány skupinami lidí a jsou jimi řízeny pomocí plánů, které sami vypracovávají. Mohou i záviset na veřejných dotacích, ale nejsou přímo ani nepřímo řízeny veřejnými institucemi nebo jinými organizacemi (svazy, soukromými firmami atd.). Mají právo „rozhodujícího hlasu“, právo aktivitu rozšiřovat či ukončit.
- 3) Přijetí ekonomických rizik. Ti, kdo zakládají sociální podniky, jsou si vědomi rizik spojených s ekonomickou činností. Na rozdíl od většiny veřejných institucí závisí udržitelnost a finanční životaschopnost na úsilí zaměstnanců i dobrovolných členů podniku zajistit potřebné zdroje.
- 4) Alespoň minimální podíl placené práce. Podobně jako tradiční neziskové organizace mohou sociální podniky kombinovat peněžní a nepeněžní zdroje, placenou a dobrovolnou práci. Nicméně aktivity sociálních podniků vyžadují alespoň minimální podíl placené práce.
- 5) Omezené přerozdělování zisku. Mezi sociální podniky patří také ty, které se neřídí podmínkou absolutního zákazu přerozdělování zisku. Tedy organizace, které jako například družstva v některých zemích mohou přerozdělovat v omezené míře zisk mezi své podílníky.

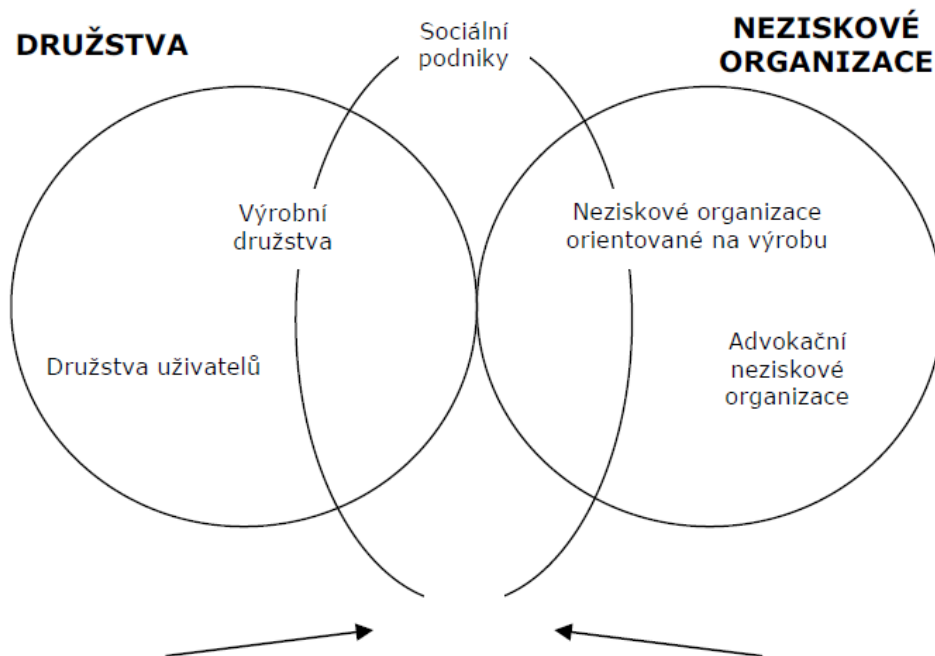
Sociální hledisko:

- 1) Základním smyslem sociálního podniku je provozovat aktivity prospívající společnosti či specifické skupině lidí. Na stejné úrovni je hlavní charakteristikou ekonomiky sociálního podnikání zájem podporovat smysl pro sociální zodpovědnost na místní úrovni.
- 2) Sociální podniky vznikají z iniciativ skupin občanů, kteří sdílí jasně určenou potřebu nebo záměr. Tento kolektivní rozměr musí být zachován, i když podnik řídí volení jednotlivci nebo skupina vedoucích - to by nemělo být opomenuto.
- 3) Rozhodování není založeno na vlastnictví kapitálu (spíše je demokratické). V rámci rozhodovacího procesu by měl být respektován princip „jeden člen, jeden hlas“ nebo alespoň by síla hlasovacího práva neměla být závislá na výši vloženého kapitálu.
- 4) Princip vychází ze zapojení všech zúčastněných aktérů vykonávané aktivity. Důležitou charakteristikou sociálních podniků je spolupráce s klienty či zákazníky, zapojení zainteresovaných partnerů do rozhodovacího procesu a participativní management. V celé řadě případů je jedním z cílů sociálních podniků rozšiřování demokratických principů na místní úrovni prostřednictvím ekonomických aktivit.

Obě skupiny charakteristik je nutné brát v úvahu komplexně, ne jednotlivě. Tím se vyvarujeme toho, abychom za sociální podniky považovali tradiční neziskovou organizaci, která například změní způsob řízení. Posouzení obou hledisek vymezí jednak kategorii ideálního typu subjektu a jednak subjekty „na pomezí“, určí hranice mezi jinými podniky a organizacemi, periferními skupinami okolo sociálních podniků. Výše zmíněné charakteristiky reprezentují ideální typ sociálního podniku, cílem je poskytnout nástroj, pomocí kterého je možné určit, nakolik se zkoumaný podnik přibližuje k onomu ideálnímu typu. Nepředstavuje tedy definici existujících sociálních podniků. Na základě projektu PERSE³ byly tyto ideálně-typické charakteristiky sociálního podniku rozšířeny. Sociální podnik by měl být postaven na vícezdrojovém financování, širší paletě zainteresovaných partnerů a naplňovat více různých cílů (Nyssens, 2006, s. 315-319).

Na následujícím schématu je pomocí tradičních konceptů chápání třetího sektoru znázorněno, kde je možné umístit sociální podniky v porovnání s jinými subjekty. Jednotící roli konceptu sociálního podniku lze spatřovat zejména v tom, že vzájemně přitahuje subjekty z obou sfér blíže k sobě. Subjekty z obou sfér naplňující kritéria sociálního podniku jsou tak zařazeny do jedné skupiny, protože jsou si vlastně velice podobné, ať již na sebe berou podobu družstva či spolku. Koncept sociálního podniku do sebe zahrnuje jak nově vznikající organizace tak ty staré, které prošly proměnou. Sociální podniky však na sebe mohou vzít i jiné právní formy než nejčastěji užívanou formu družstva a spolku. V některých zemích byla pro sociální podniky vytvořena zvláštní právní norma. Tato skutečnost vysvětluje, proč v rámci schématu hranice skupiny sociálních podniků přesahuje hranice sféry družstev a neziskových organizací (Defourny, Nyssens, 2006, s. 8-9).

³ PERSE je zkratkou: The Socio-Economic Performance of Social Enterprises in the Field of Integration by Work.

Schéma č. 4 **Sociální podniky mezi družstvy a organizacemi občanského sektoru**

Zdroj: Defourny 2004; překlad autorka

Sociální podniky vykonávají své sociálně prospěšné aktivity v celé řadě odvětví. Pro jejich lepší pochopení vznikl výzkumný projekt PERSE, který měl za cíl dále rozvíjet koncept sociálního podniku prostřednictvím srovnávací analýzy těchto subjektů napříč Evropou. Výzkum se zaměřil na specifickou skupinu sociálních podniků operujících na poli pracovní integrace (Nyssens, 2006, s. 314). Tuto skupinu sociálních podniků definuje následujícím způsobem: „Sociální podniky zaměřené na znovuzačleňování osob na pracovní trh (WISE) jsou autonomní ekonomické subjekty, jejichž hlavním cílem je pracovní integrace - v rámci vlastního sociálního podniku či v rámci podniků na otevřeném pracovním trhu - lidí, kteří mají problémy se uplatnit na pracovním trhu. Této integrace je dosaženo prostřednictvím produktivní aktivity nebo prostřednictvím rekvalifikace pracovníků.“ (Davister, Defourny, Gregore, 2004, s. 3)

Hlavním cílem těchto sociálních podniků je pomoci znevýhodněným nezaměstnaným lidem, kterým hrozí dlouhodobé vyloučení z trhu práce. Sociální podniky zaměřené na znovuzačleňování osob na pracovní trh (work integration social enterprises - WISE) integrují tyto lidi prostřednictvím práce zpět do společnosti.

Sociální podniky se zaměřují na rozličné aktivity a v různých sférách, nicméně na základě výzkumů EMES se dominantním typem v rámci Evropy staly sociální podniky zaměřené na znovuzačleňování osob na pracovní trh (work integration social enterprises - WISE) (Defourny, Nyssens, 2008, s. 8). Současný vývoj na poli sociálních podniků v různých zemích Evropy, naznačuje rozšiřování působnosti tohoto typu subjektu do dalších oblastí aktivit než je pracovní integrace. Sociální podniky začínají stále více pronikat do oblasti poskytování sociálních služeb takových a dalších oblastí (Defourny, Nyssens, 2008, s. 10).

2.2 Mezinárodní výzkumná organizace CIRIEC

CIRIEC⁴ je mezinárodní výzkumná organizace, jejímž cílem je sběr dat, realizace výzkumů a publikace prací zaměřených na ekonomiku a aktivity ve prospěch služeb v obecném zájmu. Jednou ze tří klíčových oblastí zájmu CIRIEC je sociální ekonomika. Organizace vznikla v roce 1947.

CIRIEC na žádost Evropské komise z roku 2003 vypracoval srovnávací analýzu sociální ekonomiky v dvaceti pěti evropských zemích, jejíž výsledky byly zveřejněny v roce 2006. V rámci zprávy je termín třetí sektor užíván jako zastřešující pojem různých koncepcí, zejména koncepce „neziskového sektoru“ a „sociální ekonomiky“, které se přesně neshodují, nicméně popisují do velké míry se překrývající oblasti (Chaves, Monzun, 2007, s. 29).

Pro koncept sociální ekonomiky navrhuje CIRIEC následující pracovní definici: „Sociální ekonomika je soubor soukromých, formálně založených společností, s rozhodovací samostatností a svobodou členství, jež byly vytvořeny za účelem splnění potřeb jejich členů prostřednictvím trhu a výroby zboží a poskytování služeb, pojištění a finančních služeb, kde rozhodování a jakékoliv rozdělování zisků nebo přebytků mezi členy není přímo svázáno s kapitálem nebo poplatky zaplacenými jednotlivými členy, kteří mají každý jeden hlas. Sociální ekonomika také zahrnuje soukromé a formálně založené organizace s rozhodovací samostatností a svobodou členství, které poskytují netržní služby pro domácnosti a jejichž případné přebytky není možné vyčlenit pro ekonomické agenty, kteří je vytvářejí, kontrolují nebo financují.“ (Chaves, Monzun, 2007, s. 20)

Při stanovení definice sociální ekonomiky vychází CIRIEC z definice sociální ekonomiky vymezené v Chartě zásad sociální ekonomiky, kterou představila Evropská stálá konference družstev, vzájemných společností, sdružení a nadací (CEP-CMAF). V úvahu bere také nově zaváděnou metodiku statistického sledování subjektů sociální ekonomiky.⁵ Z hlediska vnitrostátního účetnictví zahrnuje dva stěžejní subsektory sociální ekonomiky. Prvním je tržní nebo podnikový subsektor a druhým je netržní subsektor. Mezi těmito subsektory zjevně existuje prostupnost a úzké vazby v důsledku znaku společného všem organizacím sociální ekonomiky: „jsou to organizace lidí provozujících činnost, jejímž hlavním cílem je uspokojit potřeby jednotlivců, a nikoli dosáhnout odměny pro kapitalistické investory“. (Chaves, Monzun, 2007, s. 20)

V souladu s výše zmíněnou definicí, je možné pozorovat některé zásadní shodné znaky, které nesou oba subsektory sociální ekonomiky:

- „Jsou soukromé, jinými slovy nejsou součástí veřejného sektoru ani jím nejsou řízeny.
- Jsou formálně organizované, tedy mají obvykle právní subjektivitu.
- Rozhodují autonomně, což znamená, že jsou plně oprávněny volit a rozpouštět své řídicí orgány a řídit a organizovat veškerou svou činnost.

⁴ Plný název: International Centre of Research and Information on the Public, Social and Cooperative Economy. V současné době má CIRIEC své zastoupení v 15 státech: Argentina, Austrálie, Belgie, Brazílie, Kanada, Kolumbie, Francie, Německo, Itálie, Japonsko, Portugalsko, Španělsko, Švédsko, Turecko, Venezuela.

⁵ Evropská komise vypracovala *Příručku pro sestavení satelitních účtů podniků sociální ekonomiky (družstev a vzájemných společností)*, díky které bude možné získat konzistentní, přesné a spolehlivé údaje o velmi významné části SE, kterou tvoří družstva, vzájemné společnosti a ostatní podobné podniky.

- Mají svobodné členství, jinými slovy členství v nich není povinné.
- Jakékoli případné rozdělování zisku nebo přebytků mezi členy není prováděno v poměru k jejich kapitálu nebo příspěvkům členů, ale na základě jejich činnosti nebo transakcí s organizací.
- Provozují svou vlastní hospodářskou činnost k uspokojení potřeb jednotlivců, domácností nebo rodin. Z tohoto důvodu se říká, že organizace sociální ekonomiky jsou *organizace lidí, nikoli kapitálu*. Pracují s kapitálem a jinými nepeněžními zdroji, nikoli však *pro kapitál*.
- Jsou to demokratické organizace. Kromě určitých dobrovolných organizací poskytujících netržní služby pro domácnosti uplatňují organizace primární úrovně nebo prvotní organizace sociální ekonomiky při svém rozhodování zásadu „jeden člověk, jeden hlas“ bez ohledu na vložený kapitál nebo příspěvky členů. I organizace na ostatních úrovních jsou organizovány demokraticky. Členové mají většinovou nebo výlučnou kontrolu nad rozhodovacími pravomocemi v organizaci.“ (Chaves, Monzun, 2007, s. 21)

Z pohledu institucionálních forem tvořících sociální ekonomiku jsou v rámci Evropy značné rozdíly, nicméně existuje určité společné jádro, které je tvořeno družstvy, vzájemnými společnostmi, sdruženími a nadacemi. Vedle těchto čtyř strukturálních složek je možné nalézt i další konkrétní formy, například sociální firmy, rozvojové agentury, komunitní nadace, integrační podniky, zvláštní střediska zaměstnanosti, společné organizace s účastí pracujících, dobrovolné organizace a sociálně zaměřená sdružení (Chaves, Monzun, 2007, s. 39-41).

Tržní nebo podnikové odvětví sociální ekonomiky

Tržní odvětví SE tvoří v podstatě družstva a vzájemné společnosti, podnikatelské skupiny řízené družstvy, vzájemnými společnostmi a jinými organizacemi sociální ekonomiky, jako jsou určité neziskové instituce, které slouží podnikům sociální ekonomiky (Chaves, Monzun, 2007, s. 22-26).

Netržní odvětví sociální ekonomiky

Valnou většinu tohoto odvětví tvoří sdružení a nadace, ačkoli lze nalézt i organizace s jinými právními formami. Odvětví zahrnuje všechny organizace sociální ekonomiky, které kritéria vnitrostátních účetnictví považují za netržní výrobce, tzn. které dodávají většinu svého produktu bezplatně nebo za ekonomicky nevýznamné ceny. Patří sem tedy neziskové organizace, které jsou postaveny na principu zákazu přerozdělování zisku (Chaves, Monzun, 2007, s. 26-27).

Při srovnání koncepce sociální ekonomiky a neziskového sektoru⁶ lze nalézt jak společné znaky, tak rozdíly. Obě koncepce se shodují ve čtyřech bodech definice subjektů neziskového sektoru a sociální ekonomiky, jejich subjekty mají být: soukromé, formálně organizované, samosprávné (s autonomním rozhodováním) a dobrovolné (svoboda členství). Obě koncepce se však liší ve třech oblastech. Tyto rozdíly znázorňuje následující tabulka.

⁶ definice občanského sektoru a jeho subjektů viz kapitola L. Deverové

2. Vymezení sociální ekonomiky v zahraničí

Tabulka č. 2 **Odlíšnosti konceptu Sociální ekonomiky a neziskového sektoru dle CIRIEC**

Neziskové organizace	Kritérium	Sociální ekonomika
musí splňovat kritérium neziskovosti	Neziskovost - zákaz přerozdělování zisku mezi osoby nebo organizace, které daný subjekt založily nebo je ovládají či financují	kritérium není podmínkou
kritérium není explicitně požadováno	Demokratičnost - demokratické řízení organizace	vylučuje subjekty, které nefungují na demokratických principech ⁷
kritérium není explicitně požadováno	Služba lidem	hlavní cíl organizací sociální ekonomiky

Zdroj: Chaves, Monzun, 2007, zpracováno autorkou

V přístupu NO jsou všechny organizace, které určitým způsobem rozdělují zisk mezi osoby nebo organizace, které je založily nebo je ovládají či financují, vyloučeny z TS. Omezení spočívající v nerozdělování zisku je zde klíčové. V přístupu sociální ekonomiky není kritérium neziskovosti v tomto smyslu nezbytným požadavkem. Koncept sociální ekonomiky do sebe zahrnuje jak subjekty přísně uplatňující kritérium neziskovosti, tak subjekty, které rozdělují část svých přebytků mezi své členy. Zákazem přerozdělování zisku mezi své členy tak koncept neziskového sektoru vylučuje družstva a vzájemné společnosti, které tvoří zásadní jádro sociální ekonomiky (Chaves, Monzun, 2007, s. 33).

Druhý rozdíl mezi přístupem neziskového sektoru a přístupem sociální ekonomiky spočívá v používání kritéria demokracie. Zatímco pro koncept neziskového sektoru požadavek demokratického řízení organizace není klíčový a explicitně vyjádřený, pro koncept sociální ekonomiky je zásadní a charakteristický (Chaves, Monzun, 2007, s. 33-34).

Konečně třetí rozdíl spočívá v cílových příjemcích služeb poskytovaných organizacemi třetího sektoru. V přístupu sociální ekonomiky je hlavním cílem všech organizací sloužit lidem nebo jiným organizacím sociální ekonomiky. Přístup neziskového sektoru na druhé straně nemá žádné kritérium, které považuje služby lidem za prvořadý cíl. Neziskové organizace lze zřizovat za účelem poskytování služeb jednotlivcům i společnostem, které tyto organizace ovládají nebo financují. Hlavní rozdíl mezi těmito koncepty dle studie CIRIEC spočívá v tom, že neziskové organizace apelují na charitativní a filantropickou funkci a rozvíjí jednostranné solidární iniciativy, subjekty sociální ekonomiky se naproti tomu snaží o zapojení znevýhodněných skupin do ekonomické činnosti založené na solidaritě. Sociální ekonomika podporuje podnikatelské iniciativy s oboustrannou solidaritou mezi jejich iniciátory na základě hodnotového systému, ve kterém mají při rozdělování přebytků přednost demokratické rozhodování a priorita lidí před kapitálem. Sociální ekonomika nevidí lidi v nouzi jenom jako pasivní uživatele sociální filantropie, ale pozdvihuje je na úroveň aktivních protagonistů jejich vlastního osudu (Chaves, Monzun, 2007, s. 35).

⁷ V přístupu SE jsou všechny neziskové subjekty, které nepracují demokraticky, obecně vyloučeny z TS, ačkoli je akceptováno, že dobrovolné neziskové organizace, které bezplatně nebo za ekonomicky nevýznamné ceny poskytují netržní služby jednotlivcům nebo rodinám, lze zařadit do SE. Tyto neziskové instituce odůvodňují svou sociální prospěšnost tím, že jednotlivcům nebo rodinám poskytují zdarma obecně prospěšné statky nebo služby.

Sociální ekonomika se v rámci Evropy dostává stále více do popředí, a to pro svou schopnost posilovat sociální soudržnost, zvyšovat zaměstnanost, generovat a udržovat sociální a ekonomické struktury, rozvíjet demokracii, sociální inovace a posilovat místní rozvoj. Zpráva ovšem také upozorňuje na to, že sociální ekonomika nemůže vyřešit všechny problémy současné Evropy. Její potenciál omezují velké specifické problémy. Z makroekonomického hlediska je závažným problémem přílišné roztržštění sektoru. Dalším velkým problémem je strukturální tendence organizací sociální ekonomiky k tlumení jejich specifických rysů, v některých případech dochází i k přeměně v tradiční ziskové společnosti. Druhým pólem je potom přilnutí k veřejnému sektoru, kdy se subjekty sociální ekonomiky mohou stát nástrojem státních orgánů či dokonce subjektem na nich závislým (zejména finančně). Pro rozvinutí plného potenciálu sociální ekonomiky je třeba vytvořit mechanismy, kterými bude čelit tomuto ředění nebo degeneraci a které zabrání tomu, aby se sociální ekonomika stala závislou na ostatních dvou sektorech. Z mikroekonomického hlediska jsou hlavním problémem na jedné straně obtíže, které subjekty sociální ekonomiky mají se získáváním kapitálu pro financování jejich investic a činností, a na straně druhé jejich napjatá situace v udržování strategických lidských zdrojů (Chaves, Monzun, 2007, s. 105-112).

Shrnutí

Sociální ekonomika jako koncept se dostává do popředí zájmu v průběhu posledních desetiletí. Její pole působnosti není zatím zcela jasně vymezeno. K hledání místa tohoto konceptu v širším kontextu přispívají zejména mezinárodní výzkumné společnosti EMES a CIRIEC.

Obě tyto společnosti vymezují sociální ekonomiku prostřednictvím jejich subjektů na základě kombinace institucionálního a normativního přístupu. Institucionální přístup vymezuje sociální ekonomiku na základě právních či institucionálních forem, pod jejichž hlavičkou působí většina subjektů sociální ekonomiky. Normativní přístup vymezuje subjekty sociální ekonomiky na základě společných principů, v rámci kterých tyto subjekty fungují bez ohledu na právní či institucionální formy (Defourny, Develtere, 1999). Mezi hlavní typy subjektů sociální ekonomiky dle výzkumných společností EMES i CIRIEC patří: družstva, vzájemně prospěšné organizace, spolky a nadace. Tyto typy organizací je možné v rozmanitých podobách nalézt v každé společnosti s ohledem na její sociálně-ekonomické kořeny, vztahy a zvyklosti. V zásadě shoda panuje také na poli společných principů subjektů sociální ekonomiky, i když je patrný rozdílný akcent při specifikaci principů. EMES oproti CIRIEC jako specifický rys subjektů sociální ekonomiky zdůrazňuje určitý stupeň ekonomického riskování spojený s ekonomickou činností, alespoň minimální podíl placené práce, zapojení všech zúčastněných aktérů do vykonávané aktivity a skupinovou iniciativu pro vznik subjektu sociální ekonomiky. CIRIEC naproti tomu explicitně oproti EMES zmiňuje důležitost svobodného členství. Mezi principy uvedenými v obou definicích výzkumných společností patří: soukromý charakter subjektů, autonomní rozhodování, ekonomická aktivita - produkce výrobků či poskytování služeb lidem, jako hlavní účel subjektů sociální ekonomiky je stanovená služba lidem či komunitě, možnost přerozdělování zisku a demokratický princip rozhodování založený na zásadě „jeden člověk, jeden hlas“.

Vymezení pojmu sociální ekonomika je kromě pozitivního vymezení často spojeno také s negativním vymezením, tedy vymezením v rámci a vůči jiným teoretickým konceptům. Autoři zabývající se sociální ekonomikou tak poukazují na její místo/postavení v rámci společnosti, na její vymezení vůči státu, tržnímu sektoru a také na

2. Vymezení sociální ekonomiky v zahraničí

její vztah k pojmu třetí sektor a neziskový sektor. Třetí sektor je představiteli obou společností v zásadě chápán jako zastřešující pojem konceptů neziskového sektoru a sociální ekonomiky. Obě společnosti se shodují na čtyřech společných znacích subjektů výše zmíněných konceptů: jsou soukromé, formálně organizované, samosprávné a dobrovolné. Stejně tak uvádějí stejné odlišné znaky subjektů neziskového sektoru a sociální ekonomiky. Prvním je nakládání se ziskem. Ten je u neziskových organizací striktně zakázán přerozdělovat mezi zakladatele či členy, u subjektů sociální ekonomiky je to naproti tomu přípustné. Druhým odlišným znakem je požadavek demokratického řízení organizace u subjektů sociální ekonomiky, ale není podmínkou pro neziskové organizace. Třetím odlišným znakem je určení hlavního cíle činnosti, který je pro subjekty sociální ekonomiky jasně stanoven na poli služby lidem či komunitě. U neziskových organizací tento hlavní účel explicitně stanoven není.

Vymezení sociální ekonomiky výzkumnými společnostmi EMES a CIRIEC nastavuje základní hranice a obsah tohoto konceptu. Toto vymezení je však velice obecné a poskytuje pouze vodítko k orientaci v rozmanitém reálném světě. Ani jedna z výzkumných společností například nestanovuje, kolik charakteristických rysů musí subjekt splňovat a do jaké míry, aby jej bylo možné považovat za subjekt sociální ekonomiky či sociální podnik. Koncept sociální ekonomiky bude vyžadovat další zpřesnění a konkrétní vymezení.

Literatura

Defourny, J. Introduction: from third sector to social enterprise. In Borzaga, C. - Defourny, J. *The Emergence of Social Enterprise*. London and New York: Routledge, 2001.

Defourny, J. - Develtere, P. The Social Economy: the worldwide making of a third sector. In *L'économie sociale au Nord et au Sud*, 1999, (online), [citováno 2009-7-11]. Dostupné z URL: <http://www.emes.net/index.php?id=50>

Nyssens, M. 2006. Social enterprise at the crossroads of market, public policy and civil society. In: Nyssens, M. (ed.) (2006) *Social Enterprise*. London and New York: Routledge.

(Nyssens, M. Social enterprise at the crossroads of market, public policy and civil society In *Social Enterprise*, London and New York: Routledge, 2006.)

Defourny, J. - Nyssens, M. 2006. Defining social enterprise. In: Nyssens, M. (ed.) (2006) *Social Enterprise*. London and New York: Routledge. (Defourny, J. - Nyssens, M. Defining social enterprise In: *Social Enterprise*, London and New York: Routledge, 2006.)

Defourny, J. - Nyssens, M. SOCIAL ENTERPRISE IN EUROPE: RECENT TRENDS AND DEVELOPMENTS. *EMES Working Papers no. 08/01*
Dostupné: <http://www.emes.net/index.php?id=49>

Defourny, J. - Nyssens, M. *SOCIAL ENTERPRISE IN EUROPE: RECENT TRENDS AND DEVELOPMENTS*, EMES Working Papers no. 08/01, 2008, (on-line), [citováno 2009-7-11]. Dostupné z URL: <http://www.emes.net/index.php?id=49>

Davister, C. - Defourny, J. - Gregoire, O. 2004. Work Integration Social Enterprises: In the European Union: an Overview of Existing Models. *EMES Working Papers no. 04/04* Dostupné: <http://www.emes.net/index.php?id=49>

(Davister, C. - Defourny, J. - Gregoire, O. *Work Integration Social Enterprises: In the European Union: an Overview of Existing Models*. EMES Working Papers no. 04/04, 2004, (on-line), [citováno 2009-7-11].
Dostupné z URL: <http://www.emes.net/index.php?id=49>

Defourny, J. - Nyssens, M. (eds). 2008. SOCIAL ENTERPRISE IN EUROPE: RECENT TRENDS AND DEVELOPMENTS. *EMES Working Papers no. 08/01* Dostupné: <http://www.emes.net/index.php?id=49>

(Defourny, J. - Nyssens, M. (eds) *SOCIAL ENTERPRISE IN EUROPE: RECENT TRENDS AND DEVELOPMENTS*. EMES Working Papers no. 08/01, 2008, (on-line), [citováno 2009-7-11]. Dostupné z URL: <http://www.emes.net/index.php?id=49>)

CIRIEC. *Sociální ekonomika v Evropské unii*. Brusel: Evropský hospodářský a sociální výbor, 2007 (překlad definice)

Chaves, R. - Monzona, J. *CIRIEC. Social Economy in the European Union*. Bruxelles: The European Economic and Social Committee, 2007, (on-line), [citováno 2009-7-11]. Dostupné z URL: http://www2.ulg.ac.be/ciriec/en/telechargements/EESC_%20English.pdf

Defourny, J. - Develtere, P. 1999. The Social Economy: the Worldwide Making of a Third Sector. Centre d'Économie Sociale, University of Liège; HIVA Catholic University of Leuven.

CVNS. *Sociální ekonomika a NNO v ČR*. Brno: CVNS, 2005.

3. Sociální ekonomika v ČR

Marie Dohnalová

3.1 Tradice a kořeny pro sociální ekonomiku

Svépomocné, dobrovolnické a veřejně prospěšné aktivity jsou součástí naší kultury a tradic zejména od 19. století. Můžeme navazovat na zakládání učených společností, hospodářských nebo mecenášských spolků. V roce 1867 byl vydán *liberální spolkový zákon* (zákon o právu spolčovacím), který umožnil legalizaci a rychlý růst spolků. Koncem 19. století dochází k propojování teoretických základů myšlenek solidarity s praktickou realizací. Zakládají se ekonomické subjekty jako formy projevů spotřební, výrobní a finanční svépomoci. Od konce 60. let 19. století hlavně ve městech začala vznikat spotřební a výrobní družstva, často pod vlivem *Františka Ladislava Chleborada*, který byl prvním z propagátorů družstevních myšlenek u nás. V menších městech a na venkově se rozvíjela finanční svépomoc drobných podnikatelů a živnostníků, od 60. let svépomocné záložny spojené s činností *F. Šimáčka*, *J. Škardy*, *F. C. Kampelíka* a od konce 80. let 19. století se rozvíjelo spořitelní a úvěrní družstevnictví po vzoru Reiffeisenek (Němcová, 2001). Na přelomu století a zejména po první světové válce se rozvíjí družstevní svépomoc a po vzniku samostatné Československé republiky nalezneme družstva v každé oblasti podnikání. Rostl počet nejen spotřebních, výrobních, zemědělských, zpracovatelských, nákupních a odbytových družstev, ale i družstevních záložen, kulturních a bytových družstev.

V období mezi dvěma světovými válkami dosáhlo české družstevnictví svého vrcholného rozmachu. V letech 1919-1921 docházelo k velkému rozkvětu spolkového života, počet spolků rostl v každé oblasti - zájmové a studentské spolky, sportovní kluby, spolky národnostních menšin atd. (Laštovka a kol., 1998). Zámožnější spolky vlastnily budovy, spolkové domy. Zvelebování majetku bylo cílevědomé. Volné finanční prostředky, vhodně investované, pomáhaly plnění spolkových cílů. Finanční prostředky se získávaly ze zápisného, z členských příspěvků, darů, kulturních akcí, veřejných sbírek, loterií. Spolky se orientovaly i na získávání subvencí od státu a od individuálních mecenášů. Kolem roku 1935 rozvíjely svoji činnost především spolky humanitární a podpůrné.

Z českých národohospodářů, kteří rozvíjeli myšlenky solidarity, je významnou osobností *Karel Engliš* (1881-1961), profesor právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně a Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, rektor Masarykovy univerzity, rektor Univerzity Karlovy. „Mezi potřebami lidí je nejen solidarita věcná, ale i solidarita osobní, neboť uspokojování potřeb musí brát zřetel i na vztahy mezi členy společnosti. Na tomto základě konstruoval Engliš základní principy hospodářského individualismu a hospodářského solidarismu.“ (Vencovský, 1997, s. 208). V publikaci *Hospodářské soustavy* z roku 1946 Engliš uvádí: „Individualismus a solidarismus jsou polarizující se pořádky v péči národů o udržení a zlepšení života. Těmto pořádkům odpovídá adekvátní pořádek mezi členy národního hospodářského společenství v tom, jak se mají k sobě chovat. Jejich chování je ovlivňováno právními předpisy (s donucením) nebo mravními normami (bez donucení). Jestliže se stará každý sám o sebe, nemají individua k sobě vztahy pozitivní, nýbrž jen vztah negativní, protože jeden druhému nepomáhá. Nicméně i tu je třeba mezi individuy pečujícími o sebe pořádku, aby jeden druhému neublížoval (urážka, ublížení na těle) nebo na majetku (krádež, loupež),

neboť jen tak mohou všichni co nejlépe sami o sebe pečovat. Nařídí-li se, aby všichni jezdili vpravo, minimalizují se srážky a maximalizuje se volnost pohybu pro každého.

Tak se vytvořila během tisíciletí pravidla o vzájemném chování lidí (pečujících o sebe) mezi sebou, pravidla právní nebo mravní. Tato mravní pravidla jsou normy, podle nichž hodnotíme jednání jako mravné, poctivé, spravedlivé, slušné, ctnostné nebo nemravné, nepoctivé atd. Soubor mravních norem tvoří mravní řád, který je z jedné strany souborem norem vůči občanům, kteří se podle nich řídí a své jednání hodnotí, a z druhé strany souhrnem účelových pravidel (účelový řád) z hlediska vytvoření těchto norem. Individualistickému a solidaristickému pořádku hospodářskému odpovídá dvojí mravní řád, který se obdobně polarizuje, mravní řád morálky individualistické a morálky solidaristické." (Engliš, 1990, s. 55-61).

Po druhé světové válce v důsledku února 1948 a silného vlivu Sovětského svazu pod vedením komunistické strany docházelo ke znárodnování, k pozemkové reformě, likvidaci živnostníků. Nejsilnější ekonomickou silou se stal stát, který zavedl všelidové vlastnictví. Situace vedla k politizaci spolčování. Po roce 1948 začal Ústřední akční výbor Národní fronty Čechů a Slováků zřizovat akční výbory. Ty prováděly „čistky“ spolků, šlo o revizi činnosti a prověřování budovatelských a socialistických postojů funkcionářů (Kušnieriková, 2000, s. 60). Spolky, které neprošly prověrkami, byly rozpuštěné. Jiným bylo umožněno se transformovat. Zákonem č. 68/1951 Sb. se mohly spolky měnit na společenské organizace. V nich se sdružoval „lid k uplatnění svých demokratických práv, a tím k upevnění lidově demokratického zřízení a k podpoře úsilí o výstavbu socialismu“. Rušila se řada humanitárních a podpůrných spolků a znárodnění likviduje akciové společnosti a pojišťovny.

Únor 1948 znamenal konec i v družstevnictví. Došlo k likvidaci celých sektorů činnosti. Zanikla družstva spořitelní, úvěrová, kulturní, živnostenská. Družstevní banka i pojišťovna byly zestátněny. Dosud fungující zemědělská družstva, která poskytovala rozličné služby samostatně hospodařícím rolníkům, byla zrušena a vznikl nový typ výrobních zemědělských družstev - známá Jednotná zemědělská družstva. „Zemědělské družstevnictví bylo zneužito k násilné socializaci hospodářství soukromých zemědělců“ (Němcová, 2001, s. 38). Spotřební družstva musela odevzdat své prodejny a vznikla okresní spotřební družstva Jednota. Výrobním družstvům bylo určováno, co mají produkovat, bez ohledu na podmínky či rentabilitu. Velmi se rozvíjela bytová a stavební družstva, která měla i své vlastní inženýrské a projektové útvary. Družstva byla změněna na výkonné orgány pro plnění státem ukládaných úkolů, byla zbavována podnikatelské iniciativy, zneužívána a zestátněována.

3.2 Podmínky pro sociální ekonomiku v ČR pro roce 1989

I přes všechny kulturní, politické a legislativní překážky, představují v české společnosti jak organizace třetího sektoru a družstva, tak nově vznikající typy sociálních podniků významný potenciál dalšího rozvoje. Podobně vznikají nové formy sociálního podnikání v dalších zemích střední a východní Evropy. Nové podniky začínají zajišťovat užitečné služby široké veřejnosti a vyplňují tak mezery ve stávajícím sociálním systému.

Borzaga a Defourny formulovali v roce 2001 hlavní problémy a překážky, které brání přijetí koncepce sociální ekonomiky v zemích střední a východní Evropy:

- vládní politika spoléhá na sílu volného trhu a podceňuje hodnotu alternativních organizací a podniků zejména v podmínkách místního rozvoje;
- nedůvěra v družstva a spolky je v mnoha zemích zapříčiněna negativním vnímáním družstev - i těch, která vznikla před érou komunismu - jako organizací spojenými s předchozím komunistickým režimem;
- vysoká závislost organizací v sociální oblasti na státu, nedostatečné ocenění role subjektů třetího sektoru jako alternativní možnosti;
- v některých zemích jsou subjekty třetího sektoru závislé na zahraničních dárcovských agenturách - hlavně amerických nadacích - které je mnohdy využívají pro své vlastní účely a zásadně omezují jejich autonomii;
- i když subjekty třetího sektoru vznikají v občanské společnosti a za účelem plnění sociálního poslání, někdy své činnosti přizpůsobují možnostem získat finanční příležitosti;
- nedostatky legislativního rámce regulujícího ekonomické aktivity subjektů třetího sektoru ve prospěch samofinancování;
- všeobecný nedostatek důvěry v solidární jednání. Koncept solidarity je v první řadě vnímán jako vztah jednotlivce k přátelům a rodině; vidina ekonomické aktivity je spojena s vlastními cíli než s pozitivním přínosem pro celou společnost;
- přetrvávající vliv politické kultury z předchozího režimu, ve kterém byly aktivity účastníků sociální ekonomiky limitovány jejich vlastními zájmy;
- problém mobilizace zdrojů - lidských, finančních; (Borzaga - Defourny, 2001)

K současnému vývoji činí Defourny následující *poznámky*.

Některé země *střední a východní Evropy* rozlišují mezi nadačními subjekty a subjekty poskytujícími služby. Subjekty poskytující služby hledají nebo vytvářejí zdroje a provozují např. soukromé nemocnice nebo školící centra či instituty. I přes uvedené překážky *má sociální ekonomika v zemích střední a východní Evropy možnosti svého významu a dalšího růstu*. Družstva a nestátní neziskové organizace se stávají stabilnějšími v některých svých tradičních rolích. Vlády upravují podmínky pro vznik nových typů subjektů sociální ekonomiky, často na základě výměny a přebírání zkušeností z jiných evropských zemí.

Změny po listopadu 1989 otevřely v *českých podmínkách* možnosti pro zakládání občanských i církevních organizací a v družstevním sektoru podmínky pro uplatňování mezinárodních družstevních principů. Postupně byly provedeny legislativní úpravy a přijaty zákony vztahující se k třetímu sektoru, jejichž cílem bylo odstranit deformace vnesené v předchozím období. Začaly vznikat tisíce organizací. Občanská sdružení, nadace, církevní právnické osoby, obecně prospěšné společnosti a nadační fondy.

V České republice je zájem definovat třetí sektor a sociální ekonomiku. Sociální podnikání i sociální ekonomika představují nové přístupy uplatňované v zahraničí a ovlivňované zejména iniciativami Evropské unie. Subjekty sociální ekonomiky existují, sociální ekonomika není však dosud formálně definovaná, chybí legislativní ukotvení, nevznikl dosud orgán na vládní ani jiné úrovni, jehož předmětem by byla sociální ekonomika, a je všeobecně nízké povědomí o obsahu tohoto pojmu. Přitom Česká republika byla první postkomunistickou zemí, kde se konala konference o sociální

ekonomice. Výsledkem jednání této *Mezinárodní konference o šíření sociální ekonomiky*, která se konala v roce 2002 v Praze, bylo přijetí deklarace na podporu *vytvoření vhodného společenského rámce v ČR i v dalších zemích* střední a východní Evropy. Účastníci z 33 zemí zastupovali družstevní asociace, nadace a neziskové organizace, ale i podniky se spoluúčástí zaměstnanců. Konference jednala o zásadních otázkách, jakými jsou trvalý rozvoj, sociální soudržnost, vytváření zaměstnanosti, sociální dialog, rozvoj podnikání a nástrojů jejich financování, modernizace sociální ekonomiky. Jednání vycházelo z myšlenky, že Evropa může a musí vytvořit model celosvětové změny založené na hlubokém respektování člověka, svobodě podnikat a solidaritě mezi generacemi. Družstva, vzájemné společnosti, asociace a nadace jsou důležitými komponenty modelu vyváženosti mezi konkurenceschopností a solidaritou. Proto subjekty sociální ekonomiky mají svoji legitimitu, své místo a svoji roli jak na Východě, tak i na Západě a je zapotřebí umožnit jejich rozvoj v evropské struktuře, pro které mohou a musí hodně přinést.

Konference zformulovala *čtyři následující principy*, které jsou společné všem kategoriím subjektů sociální ekonomiky:

1. *Subjekty sociální ekonomiky jsou v dané lokalitě známy*. Navazují výhodné vztahy s místními institucemi, jsou významnými účastníky regionálního rozvoje.
2. *Subjekty sociální ekonomiky upřednostňují začleňování*. Za svůj cíl si kladou zamezovat vyřazování osob a naopak usnadňovat integraci nebo ochranu členů i zaměstnanců, včetně těch nejvíce znevýhodněných, a to bez jakékoliv diskriminace. Dalším cílem je podporovat vzájemnou solidaritu. Subjekty věnují významné prostředky na vzdělávání svých členů a zaměstnanců.
3. *Mezigenerační solidarita* je jeden z charakteristických rysů subjektů sociální ekonomiky, které organizují sociální ochranu založenou na vzájemnosti rizik a zdrojů. Subjektům je společná neziskovost a demokratické řízení, aktivní účast na sociálním a občanském dialogu.
4. *Vznikání a činnosti subjektů sociální ekonomiky se přibližuje konceptu sociální zodpovědnosti* a hodnotám Evropské unie. Jde o hodnoty vážící se k *sociální zodpovědnosti a k trvalému růstu*: účast zaměstnanců a uživatelů, solidarita, rozvoj osobnosti. Prioritou je služba občanům v rámci kolektivního pojetí. Závěrem konference byla přijata tzv. Pražská deklarace (Dohnalová, 2006).

Co tvoří sociální ekonomiku v současné české společnosti?

Vzhledem k novosti tématu sociální ekonomiky v českých podmínkách lze vyjít z pohledu na třetí sektor, který se dosud spojuje s tzv. neziskovým sektorem. U stávajících organizací neziskového sektoru hledat možnosti pro aplikování charakteristik subjektů sociální ekonomiky ze zahraničních studií, šířit osvětu a vzdělávání s cílem porozumění a přijetí koncepce sociální ekonomiky.

Na vládní úrovni se problematikou neziskového sektoru koncepčně zabývá Rada vlády pro nestátní neziskové organizace, která je stálým poradním, iniciativním a koordinačním orgánem vlády České republiky. Předkládá vládě materiály týkající se organizací a vztahující se k vytváření vhodného prostředí pro jejich existenci a činnost. Rada vznikla v roce 1998 transformací předchozí Rady pro nadace (založené v roce 1992). Od roku 2002 jsou jejími členy zástupci občanského sektoru, ministerstev a krajů.

3. Sociální ekonomika v ČR

V Radě vlády pro nestátní neziskové organizace pracují tři stálé výbory, které pro Radu připravují podklady pro návrhy v oblastech, ve kterých působí:

- Výbor pro Evropskou unii,
- Výbor pro legislativu a financování,
- Výbor pro regiony.

Téma sociální ekonomiky zaznívá na některých jednáních Výboru pro regiony, protože kromě jiného tento výbor iniciuje a sleduje spolupráci mezi ministerstvy, jinými správními úřady, orgány územní samosprávy a nestátními neziskovými organizacemi včetně problematiky poskytování dotací z veřejných rozpočtů.

Rada soustřeďuje, projednává a prostřednictvím svého předsedy/předsedkyně předkládá vládě materiály týkající se organizací občanského sektoru (OOS) a vztahující se k vytváření vhodného prostředí pro jejich existenci a činnost. Rada plní zejména tyto úkoly:

- iniciuje a posuzuje koncepční a realizační podklady pro rozhodnutí vlády týkající se podpory organizací, legislativní a politická opatření, která se týkají podmínek jejich činnosti;
- sleduje, iniciuje a vyjadřuje se k právním předpisům, upravujícím postavení a činnost organizací; prostřednictvím svého předsedy/předsedkyně - člena vlády - Rada připomínkuje návrhy právních úprav, které mají vztah k organizacím;
- iniciuje a koordinuje spolupráci mezi ministerstvy, jinými správními úřady a orgány územní samosprávy v oblasti podpory OOS včetně dotační politiky z veřejných rozpočtů;
- sleduje, analyzuje a zveřejňuje informace o postavení OOS v rámci Evropské unie (dále jen "EU"), o zapojení ČR do EU s ohledem na OOS a o finančních zdrojích s tím souvisejících; spolupracuje s ministerstvy a jinými správními úřady odpovědnými za spravování finančních zdrojů EU v ČR, pokud se jejich využívání k OOS vztahuje;
- ve spolupráci s ministerstvy, jinými správními úřady, OOS a dalšími orgány a institucemi zajišťuje dostupnost a zveřejňování informací o OOS a o opatřeních státní politiky, která se OOS týkají; zejména zpřístupňuje a analyzuje informace o dotacích z veřejných rozpočtů pro OOS a o procesu jejich uvolňování a využívání;
- podílí se na vytváření a provozování informačního systému o OOS, zřízeného v souladu s usnesením vlády ze dne 17. května 2006 č. 564 o změně provozovatele veřejně přístupného informačního systému o OOS při Centrální evidenci dotací ze státního rozpočtu;
- podílí se na opatřeních ministerstev a jiných správních úřadů, která mají vztah k OOS, zejména na procesu standardizace činností, přidělování akreditací a kategorizaci typů OOS;
- sleduje a informuje vládu o využívání finančních prostředků kategorie Nadační investiční fond, které byly usneseními Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky č. 413/1999 a č. 1946/2001 rozděleny do nadačního jmění vybraných nadací, a o rozdělování jejich výnosů; v této činnosti spolupracuje s ministerstvem financí (Rada, 2009).

Při ztotožnění sociální ekonomiky s občanským sektorem je právní rámec v České republice vycházející z občanského zákoníku pro jednotlivé subjekty vytvořen.

Zpráva Rady vlády pro nestátní neziskové organizace uvádí neziskové organizace neziskového sektoru:

- občanská sdružení a jejich organizační jednotky,
- nadace a nadační fondy,
- církevní právnické osoby zřizované církvemi a náboženskými společnostmi (evidované právnické osoby-úcelová zařízení církve),
- obecně prospěšné společnosti (Zpráva, 2004).

Lze usuzovat, že sociálním podnikem je v ČR typ občanského sdružení, evidované právnické osoby - úcelového zařízení církve, obecně prospěšné společnosti, nadace a nadačního fondu, který zaměstnává znevýhodněné osoby anebo který vykonává jako doplňkovou také ekonomickou činnost. Jejich hlavní činností nemůže být podnikání jako soustavná činnost prováděná samostatně podnikatelem vlastním jménem a na vlastní odpovědnost za účelem dosažení zisku (obchodní zákoník č. 513/1991 Sb.), protože to by bylo v rozporu s podstatou OOS. Sociální podnik nemusí jen zaměstnávat znevýhodněné osoby, ale může také vyrábět produkty či poskytovat služby určené lidem (sociální účel, „služba lidem“). Pro nadaci a nadační fond vzhledem k omezením ekonomických aktivit daným zákonem č. 227/1997 Sb. se otevírá prostor být také podporující institucí.

Mimo neziskový sektor v ČR stojí *družstva*, která ve světě představují významnou část sociální ekonomiky. U nás jsou družstva zakládána podle obchodního zákoníku a je na ně pohlíženo jako na podnikatelský subjekt. Do sociální ekonomiky můžeme zahrnout zejména výrobní družstva zaměstnávající znevýhodněné osoby. V některých zemích uzákoněné tzv. sociální družstvo u nás není právně definováno.

Tabulka č. 3 **Počty organizací občanského sektoru a družstev v roce 2009**

právní forma	občanské sdružení	nadace	nadační fond	obecně prospěšná společnost	církevní evidovaná právnická osoba	družstvo
počet	76 035	437	1 212	1 660	4 503	14 391

Zpracováno autorkou dle: www.mvcr.cz, www.justice.cz

Protože sociální podnik stojí mimo veřejný sektor, je možná právní forma obchodní společnosti (společnost s ručením omezeným, akciová společnost), která je založena za jiným účelem, než je podnikání.

Schéma č. 5 **Sociální podniky v národním hospodářství**

Zdroj: Dohnalová, Potůček, 2009

Obchodní společnosti

Obchodní společnost (dále jen „společnost“) je právnickou osobou založenou za účelem podnikání, nestanoví-li právo Evropských společenství či zákon jinak. Společnostmi jsou veřejná obchodní společnost, komanditní společnost, společnost s ručením omezeným, akciová společnost, evropská společnost a evropské hospodářské zájmové sdružení. Evropské hospodářské zájmové sdružení a evropská společnost jsou upraveny též právem Evropských společenství a zvláštními právními předpisy. *Společnost s ručením omezeným a akciová společnost mohou být založeny i za jiným účelem, pokud to zvláštní právní předpis nezakazuje.* Nestanoví-li zákon jinak, mohou být zakladateli společnosti a účastnit se na jejím podnikání osoby fyzické i právnické. Fyzická nebo právnická osoba může být společníkem s neomezeným ručením pouze v jedné společnosti. Ustanovení upravující jednotlivé formy společností stanoví, v jakém rozsahu ručí společníci za závazky společnosti (obchodní zákoník č. 513/1991 Sb., § 56).

Družstvo

Hlavní mezinárodní družstevní hodnoty jsou demokratické, jde o svépomoc, rovnost, spravedlnost a solidaritu. V souladu s družstevními tradicemi se členové řídí morálními principy: úcta, čestnost a otevřenost v jednání, spoluodpovědnost za dění

ve společnosti a péče o druhé atd. Charakteristické znaky: dobrovolnost členství v družstvu, rovnost všech členů družstva, závazek člena k aktivitě v družstvu, solidární podílení se na výsledcích činnosti družstva, a to jak na výsledcích pozitivních, tak na hrazení případných ztrát.

Družstvo je společenstvím neuzavřeného počtu osob založeným za účelem podnikání nebo zajišťování hospodářských, sociálních anebo jiných potřeb svých členů. Družstvo, které zajišťuje bytové potřeby svých členů, je družstvem bytovým. Firma družstva musí obsahovat označení „družstvo“. Družstvo musí mít nejméně pět členů; to neplatí, jsou-li jeho členy alespoň dvě právnické osoby. Na trvání družstva nemá vliv přistoupení dalších členů nebo zánik členství dosavadních členů, splňuje-li družstvo podmínky předcházející věty.

Družstvo je právnickou osobou. Za porušení svých závazků odpovídá celým svým majetkem.

Členové neručí za závazky družstva. Stanovy mohou určit, že členové družstva nebo někteří z nich mají na základě rozhodnutí členské schůze vůči družstvu do určité výše uhrazovací povinnosti přesahující členský vklad na krytí ztrát družstva. Uhrazovací povinnost člena nemůže však přesáhnout trojnásobek členského vkladu. Základní kapitál družstva tvoří souhrn členských vkladů, k jejichž splacení se zavázali členové družstva. Stanovy určují výši základního kapitálu družstva, který se zapisuje do obchodního rejstříku (zapisovaný základní kapitál). Zapisovaný základní kapitál musí činit nejméně 50 000 Kč.

Podmínkou vzniku členství je splacení členského vkladu určeného stanovami (základní členský vklad) anebo ve stanovách určené části základního členského vkladu (vstupní vklad).

Členové družstva se mohou zavázat, pokud to stanovы připouštějí, k dalšímu členskému vkladu a k další majetkové účasti na podnikání družstva za podmínek určených stanovami.

Člen je povinen splatit členský vklad přesahující vstupní vklad do tří let, neurčí-li stanovы lhůtu kratší. Stanovy mohou určit, že členové jsou povinni, vyžaduje-li to ztráta družstva, splatit na základě rozhodnutí členské schůze nesplacenou část členského vkladu ještě před dobou její splatnosti (obchodní zákoník č. 513/1991 Sb., § 221-223).

Vedle tradičních družstevních odvětví, bytového, spotřebního, výrobního a zemědělského, začaly být po roce 1992 rozvíjeny i další družstevní aktivity v oblasti bankovníctví a pojišťovnictví. V roce 1995 byla schválena legislativa pro vznik spořitelních a úvěrních družstev. Významnou roli hrají Svazy družstev a Družstevní asociace České republiky.

Občanské sdružení

Občanská sdružení, společenství osob, jsou nejčastějším typem právní formy nestátní neziskové organizace. V zákoně č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů se uvádí, že občané mohou zakládat spolky, společnosti, svazy, hnutí, kluby a jiná občanská sdružení, jakož i odborové organizace a sdružovat se v nich. K založení občanského sdružení stačí tříčlenný přípravný výbor. Nedovolená občanská sdružení jsou ta, „jejichž cílem je popírat nebo omezovat osobní, politická nebo jiná práva občanů pro jejich národnost, pohlaví, rasu, původ, politické nebo jiné smýšlení, náboženské vyznání a sociální postavení, rozněcovat nenávisť a nesnášenlivost z těchto důvodů, podporovat násilí anebo jinak porušovat ústavu a zákony; která sledují

dosahování svých cílů způsoby, které jsou v rozporu s ústavou a zákony; ozbrojená nebo s ozbrojenými složkami; za taková se nepovažují občanská sdružení, jejichž členové drží nebo užívají střelné zbraně pro sportovní účely nebo k výkonu práva myslivosti" (zákon č. 83/1990 Sb., § 4). „Občanská společnost ve svém systému občanských sdružení, spolků, klubů, komor a asociací jen institucionalizuje *sociální kapitál občanů* na úrovni vyšší, než jsou příbuzenské sítě a známosti z práce. To ,jen' ovšem znamená zásadní rozdíl v prosperitě, efektivitě a kvalitě života u těch společností, které mají instituce občanské společnosti plně rozvinuté" (Možný, 2002, s. 121).

Obecně prospěšná společnost

Úvahy o potřebě přeměny dřívějších rozpočtových (nyní organizačních složek státu) a příspěvkových organizací na nezávislé a finančně více samostatné organizace vyústily v roce 1995 v přijetí zákona č. 248/1995 Sb. o obecně prospěšných společnostech. Tímto se zavádí typ právnické osoby zajišťující obecně prospěšné služby za rovných podmínek a podléhající nezávislé kontrole veřejnosti. Záměr zákonodárce se nesetkal s velkým úspěchem, většina obecně prospěšných společností vznikla díky možnosti transformace stávajících nadací v roce 1998. V zahraničí tato právní forma víceméně neexistuje, v řadě zemí poskytují služby nadace. V zákoně č. 248 se uvádí, že obecně prospěšná společnost poskytuje veřejnosti obecně prospěšné služby za předem stanovených a pro všechny uživatele stejných podmínek a že její hospodářský výsledek (zisk) nesmí být použit ve prospěch zakladatelů, členů jejích orgánů nebo zaměstnanců a musí být použit na poskytování těch služeb, pro které byla společnost založena. Kromě hlavních služeb může provozovat i činnost doplňkovou. Pokud společnost dosáhne doplňkovou činností zisku, nesmí být tento zisk předmětem rozdělování ve prospěch jejích členů, ale je použit na poskytování služeb, pro které byla společnost založena. Hospodářský výsledek se převádí celý do rezervního fondu. Získání prostředků na provozování prospěšných služeb je dosahováno přijatelnými cenami za poskytované služby. Financování obecně prospěšné společnosti je zajištěno vedle vlastních příjmů i dotacemi z veřejných rozpočtů nebo příspěvky fyzických či právnických osob. Obecně prospěšné společnosti působí tam, kde se soukromým firmám nevyplácí podnikat: v oblasti kultury, sportu, volného času, vzdělávání, zdravotnictví, v sociálních službách, v oblasti ekologie, komunitního rozvoje i občansko-právní osvěty. Odlišnosti v činnostech obecně prospěšných společností spočívají v tom, že poskytují služby speciálním cílovým skupinám, nahrazují státní instituce, reagují na nové situace, zavádějí neověřené postupy.

Nadace a nadační fond

Nadace se v právních úpravách většiny zemí nacházejí v občanském či obchodním zákoníku. Zabývají se charitativními, společenskými, kulturními či vědeckými aktivitami, v zahraničí mohou sledovat i komerční cíle. Jejich využití je například možné za účelem pronajímání bytů, organizování loterií, správy zdravotnických zařízení, domovů důchodců, vzdělávacích zařízení, ústavů pro postižené, vydávání časopisů, podporování univerzit, televizních společností atd. Zákon č. 227/1997 Sb., o nadacích a nadačních fondech definuje dvě formy účelového sdružení majetku, vymezuje obecně prospěšné cíle a určuje i ekonomicko organizační stránku. Velká část nadací nebyla schopna plnit funkci, kterou po nich nový zákon vyžadoval. Některé se změnilly na zákonem nově definovaný institut *nadačního fondu*. Obě formy mají stejný účel, ale naplňují jej rozdílným způsobem. Nadace je zakládána s dlouhodobou perspektivou.

Proto je část majetku (nadační jmění) vázána podle zákona v určité formě. Rozdělovány jsou pouze výnosy z tohoto jmění. Nadační fond smí k dosažení účelu, pro který byl zřízen, používat všechny svůj majetek. Zákon způsobil zásadní snížení počtu nadací.

Činnost nadací i nadačních fondů je zaměřena na dosahování *obecně prospěšných cílů*: rozvoj duchovních hodnot, ochrana lidských práv nebo jiných humanitárních hodnot, ochrana přírodního prostředí, kulturních památek a tradic a rozvoj vědy, vzdělání, tělovýchovy a sportu (zákon č. 227/1997 Sb., § 1). Nadace nejvíce podporují vzdělávání, kulturu, sociální a zdravotní oblast, naopak nejméně nadací se věnuje podpoře ochrany lidských práv a rozvoje občanského sektoru (Müller, 2000). Nadace nevstupují do sociální ekonomiky přímo nabízenými výrobky nebo službami, ale podporují obecně prospěšné činnosti prostřednictvím nadačních příspěvků, které mohou mít formu peněžní (granty) a formu věcnou nebo vytváření pracovních míst pro osoby sociálně znevýhodněné.

Pro sociální ekonomiku a sociální podniky ve smyslu zaměstnávání osob se zdravotním postižením napomáhá vytvářet svým způsobem vhodné prostředí zákon o zaměstnanosti č. 435/2004 Sb. Požadováním pracovišť a pracovních míst určených osobám se zdravotním postižením vytváří první podmínky pro vznik českých sociálních družstev nebo sociálních podniků. *Chráněné dílny* pracoviště zaměstnavatele, vymezené na základě dohody s úřadem práce a přizpůsobené pro zaměstnávání osob se zdravotním postižením, kde je v průměrném ročním přepočteném počtu zaměstnáno nejméně 60 % těchto zaměstnanců. Chráněná pracovní dílna musí být provozována po dobu nejméně 2 let ode dne sjednaného v dohodě. Na vytvoření chráněné pracovní dílny poskytuje úřad práce zaměstnavateli příspěvek. *Chráněné pracovní místo* je pracovní místo vytvořené zaměstnavatelem pro osobu se zdravotním postižením na základě písemné dohody s úřadem práce. Chráněné pracovní místo musí být provozováno po dobu nejméně 2 let ode dne sjednaného v dohodě. Na vytvoření chráněného pracovního místa může poskytnout úřad práce zaměstnavateli příspěvek (§ 75-76). Zaměstnavateli zaměstnávajícímu více než 50 % osob se zdravotním postižením z celkového počtu svých zaměstnanců se poskytuje příspěvek *na podporu zaměstnávání osob se zdravotním postižením*. Příslušným úřadem práce pro poskytování příspěvku je úřad práce, v jehož obvodu má sídlo zaměstnavatel, který je právnickou osobou, nebo v jehož obvodu má bydliště zaměstnavatel, který je fyzickou osobou. (§ 78).

Znevýhodněné skupiny v sociální ekonomice

V sociální ekonomice se nejedná pouze o osoby se zdravotním postižením. Znevýhodněné skupiny, kterým sociální podniky pomáhají při sociálním začleňování, jsou uvedeny v zákonu č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, v souvislosti s uchazeči o zaměstnání, kterým je věnovaná zvýšená péče, protože ji pro svůj zdravotní stav, věk, péči o dítě nebo z jiných vážných důvodů potřebují (§ 33 Zvýšená péče při zprostředkování zaměstnání). Jsou to zejména:

- fyzické osoby se zdravotním postižením,
- fyzické osoby do 20 let věku,
- těhotné ženy, kojící ženy a matky do devátého měsíce po porodu,
- fyzické osoby pečující o dítě do 15 let věku,
- fyzické osoby starší 50 let věku,

- fyzické osoby, které jsou vedeny v evidenci uchazečů o zaměstnání nepřetržitě déle než 5 měsíců,
- fyzické osoby, které potřebují zvláštní pomoc; těmito osobami se rozumí zejména fyzické osoby, které se přechodně ocitly v mimořádně obtížných poměrech nebo které v nich žijí, fyzické osoby společensky nepřizpůsobené, fyzické osoby po ukončení výkonu trestu odnětí svobody nebo po propuštění z výkonu ochranného opatření zabezpečovací detence a fyzické osoby ze sociokulturně znevýhodněného prostředí.

Cílové skupiny podporované sociálními podniky jsou uvedeny ve výzvě ministerstva práce a sociálních věcí pro předkládání grantových projektů Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost „*Sociální ekonomika*“. Jsou to:

- osoby se zdravotním postižením - osoby, jejichž zdravotní postižení představuje určité znevýhodnění ve vztahu k ostatním členům společnosti;
- děti, mládež a mladí dospělí - zejména s důrazem na mládež ohroženou sociálně patologickými jevy, mladí dospělí opouštějící ústavní zařízení, věková skupina 15-26 let;
- etnické a národnostní menšiny a osoby z jiného sociokulturního prostředí - etnické a národnostní menšiny, které setrvale a dlouhodobě žijí na území ČR;
- cizinci - občané jiného státu než ČR, kteří jsou dlouhodobě legálně usazení v ČR - žijí na území ČR zpravidla nejméně po dobu jednoho roku, pod pojem cizinec nespádají žadatelé o udělení mezinárodní ochrany a státní příslušníci členských států EU, azylanti spádají pod pojem cizinec pouze jako doplňková skupina - tzn. projekt nesmí být zaměřen výhradně či převážně na azylanty;
- osoby bez přístřeší - osoby, které nemají ubytovací možnosti, popř. obývají nouzová obydlí;
- osoby opouštějící zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy a osoby opouštějící výkon trestu odnětí svobody;
- oběti trestné činnosti, oběti domácího násilí, oběti obchodu s lidmi, osoby komerčně zneužívané;
- osoby pečující o osobu blízkou - osoby pečující o osobu blízkou, která je z různých příčin ohrožena sociálním vyloučením, které se samy díky této péči dostávají do situací, kdy jsou znevýhodněny v přístupu ke službám či na trh práce;
- osoby se zkušeností se závislostí na návykových látkách (Výzva, 2009)

Návrhy na řešení a jejich dopady

Rozvoj sociální ekonomiky v českých podmínkách půjde ruku v ruce s šířením znalostí o sociální ekonomice a sociálních podnicích v odborné i širší veřejnosti. Na pozitivní vnímání alternativních forem uspokojování potřeb novými typy organizací by měl navazovat komplex legislativních, ekonomických i sociálních změn. Nejdříve je třeba legislativně zakotvit definici veřejné prospěšnosti, na jejímž základě budou lépe identifikovatelné veřejně prospěšné aktivity sociálně ekonomických subjektů. Po přijetí nového občanského zákoníku bude možno formulovat na něj navazující zákony upravující činnost organizací neziskového sektoru. Sektor družstevnictví očekává, že

novela obchodního zákoníku (zákona č. 513/1991 Sb.) přinese možnost založit sociální družstvo.

Vedle přizpůsobení legislativy jde o posílení mechanismu přebírání některých ekonomických rolí veřejné ekonomiky sociální ekonomikou, hledání efektivnějších forem uspokojování rostoucího rozsahu a spektra sociálních potřeb v době kompetitivní ekonomiky a v nadcházející etapě rostoucího podílu seniorské populace. Do přípravy strategických dokumentů se jistě bude pozitivně promítat zvyšující se důvěra v sociální podniky jak ze strany politické reprezentace, tak veřejnosti. Zároveň s globalizačními trendy a pod vlivem evropských výzev a dokumentů budou u nás dále rozvíjeny formy občanské společnosti neoddělitelné od demokratizace a „znalostní“ multikulturní společnosti.

Nové formy sociální a ekonomické koordinace a odpovědnost za trvale udržitelný rozvoj povedou k podpoře sociální ekonomiky prostřednictvím výzkumu v sociálně-ekonomických vědách, zejména sociální ekonomie. Tak se snáze projeví činnost sociálních podniků:

- zvýší se zaměstnanost osob se zdravotním postižením a sociálně znevýhodněných osob,
- lepší se procesy sociální inkluze minoritních sociálních skupin do majoritní společnosti,
- posílí se preventivní aktivity zaměřené na sociálně negativní jevy,
- zvýší se počet subjektů, které poskytují netržní služby pro domácnosti,
- posílí se spolupráce místních úřadů a subjektů sociální ekonomiky,
- dojde ke kvalitnějšímu rozvoji regionů uspokojováním místních potřeb místními subjekty.

Je reálné očekávat, že vznikne instituce nebo agentura pro sociální ekonomiku, případně zastřešující organizace a že české instituce budou mít zájem o členství v mezinárodních zastřešujících organizacích pro sociální ekonomiku nebo ve výzkumné síti EMES.

Shrnutí

V České republice je zájem definovat sociální ekonomiku. Zatím lze uvažovat o sociálních podnicích jako o části občanského sektoru. Rada vlády pro nestátní neziskové organizace uvádí, že subjekty třetího sektoru jsou autonomní vůči státu a existují téměř ve všech oblastech lidské činnosti. Do sektoru patří například subjekty poskytující veřejné služby, subjekty pracující pro své členy, instituce financující činnosti ostatních apod. Do sociální ekonomiky zahrnujeme organizace občanského sektoru, které plní sociální cíl: občanské sdružení, účelové zařízení církve, obecně prospěšná společnost, nadace a nadační fond, který zaměstnává znevýhodněné osoby nebo který vykonává jako doplňkovou také ekonomickou činnost. Anebo nezaměstnává znevýhodněné osoby a nevykonává ekonomickou činnost, ale jeho produkty či služby jsou určeny lidem (sociální účel, „služba lidem“). Mimo občanský sektor v ČR stojí družstva, která ve světě představují významnou část sociální ekonomiky. U nás jsou družstva zakládána podle obchodního zákoníku a je na ně pohlíženo jako na podnikatelský

subjekt. Do sociální ekonomiky můžeme zahrnout zejména výrobní družstva zaměstnávající znevýhodněné osoby.

V některých zemích uzákoněné tzv. sociální družstvo u nás není právně definováno. Protože sociální podnik stojí mimo veřejný sektor, je možná právní forma obchodní společnosti (společnost s ručením omezeným, akciová společnost), která je založena za jiným účelem, než je podnikání.

Chráněná pracovní dílna má význam zejména pracovně rehabilitační. *Sociální podnik* je podporován v daném prostředí, rozvíjí osobnost zaměstnanců prostřednictvím práce. Od chráněné dílny se odlišuje realizováním podnikatelské činnosti. Pro vznik a existenci sociálního podniku jsou důležité lidské zdroje, finanční prostředky, znalost podnikatelského plánování a řízení a také příznivé společenské prostředí. Sociální ekonomika může vyplnit v místních podmínkách prostor poskytováním sociálního zboží a služeb, které neposkytují ziskové tržní firmy nebo veřejná ekonomika.

Ve *smíšené ekonomice* je zásadní otázka důvěry. Zde se propojuje ekonomický, sociologický i psychologický přístup. Sektory mohou koexistovat na diferenciovaných trzích či oblastech, například ve zdravotnictví, vzdělávání nebo sportu.

Literatura

Borzaga, C. - Defourny, J. (eds.). *The Emergence of Social Enterprise*. London, EMES: Routledge, 2001.

Dohnalová, M. *Sociální ekonomika v evropeizaci českého hospodářství*. 1. vyd. Praha: Studie Národohospodářského ústavu J. Hlávky č. 9, 2006.

Dohnalová, M. - Potůček, M. *Podpora sociální ekonomice, strategická inovace*. Praha: CESES FSV UK, 2009.

Engliš, K. *Hospodářské soustavy*. Praha, 1990.

Kušnieriková, N. Tradícia spolkovéj činnosti na Slovensku. In: Ondrušek, D.-Zelenáková, M. eds., *Čítanka pre pokročilé neziskové organizácie*. Bratislava: Centrum prevencie a riešenia konfliktov, 2000, s. 51-66.

Laštovka, M. - Laštovková, B. - Rataj, T. - Ratajová, J. - Třikač, J. *Pražské spolky: Soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895-1990*. Praha: Skriptorium, 1998.

Možný, I. *Česká společnost: Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. Praha: Portál, 2002.

Müller, J. *Ekonomické prostředí pro občanský neziskový sektor v ČR: Nadace a majetek*. Brno: Fórum dárců, 2000.

Němcová, L. a kol. *Vybrané kapitoly z českého družstevnictví*. Praha: Družstevní asociace ČR, 2001.

Rada vlády pro nestátní neziskové organizace. [cit. 2009-07-17]. Dostupné z <http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rnno/zakladni-informace-767/>

Vencovský, F. *Dějiny českého ekonomického myšlení: Do roku 1948*. Brno: Nadace Universitas Masarykiana - Nakladatelství Georgetown - Nakladatelství a vydavatelství NAUMA - Masarykova univerzita v Brně, 1997.

Výzva pro předkládání grantových projektů OP LZZ „Sociální ekonomika“. Praha: MPSV, 2009. [cit. 2009-07-19]. Dostupné z: www.mpsv.cz

Zpráva Rady vlády pro nestátní neziskové organizace o neziskovém sektoru v České Republice. 2004. [cit. 2005-03-20]. Dostupný z [www: http://www.vlada.cz](http://www.vlada.cz)

Zákon o zaměstnanosti č. 435/2004 Sb. ve znění pozdějších předpisů

Obchodní zákoník č. 513/1991 Sb. ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů

Zákon č. 248/1995 Sb., o obecně prospěšných společnostech

Zákon č. 227/1997 Sb., o nadacích a nadačních fondech

4. Ekonomické aktivity organizací třetího sektoru

Lenka Deverová

4.1 Ekonomické činnosti nadací a nadačních fondů

Nadace a nadační fondy jsou jako samostatný typ právnické osoby upraveny zákonem č. 227/1997 Sb., o nadacích a nadačních fondech ve znění pozdějších předpisů (dále jen „ZNNF“).

Nadace a nadační fondy jsou dle typologie právnických osob účelovými sdruženími majetku. Tento majetek je buď sám nebo jeho výnosy používán k dosahování obecně prospěšných účelů demonstrativně vymezených v § 1 ZNNF takto: rozvoj duchovních hodnot, ochrana lidských práv nebo jiných humanitárních hodnot, ochrana přírodního prostředí, kulturních památek a tradic a rozvoj vědy, vzdělání, tělovýchovy a sportu.

Nadace a nadační fondy mohou získávat majetek k zajištění nadačních aktivit a k zajištění provozu jednak z nadačních darů, z příspěvků sponzorů, z dotací a z výnosů svého majetku a jednak vlastními ekonomickými aktivitami.

Hovoříme-li o ekonomických aktivitách nadací a nadačních fondů, je třeba si uvědomit, že se nemusí vždy jednat o podnikatelské aktivity ve smyslu podnikání podle § 2 odst. 1 obchodního zákoníku. Pojem ekonomické aktivity je pojmem širším než pojem podnikání. Smyslem ekonomických aktivit je zajištění ekonomické soběstačnosti nadací a nadačních fondů zajištěním prostředků na provoz nadace nebo nadačního fondu a na udržení a zhodnocení majetku nadace nebo nadačního fondu. Může se jednat o aktivity, kterými si nadace nebo nadační fond zajišťuje prostředky na mzdy zaměstnanců, na zajištění základního vybavení výpočetní technikou, na odborné služby, které s činnostmi nadace souvisejí, jako je např. vedení účetnictví, audit.

Pokud např. nadace, jejímž účelem je podpora kvalitního života seniorů, uspořádá pro seniory kurz práce s počítačem a „kurzovné“ použije výhradně k úhradě nákladů spojených s organizací kurzu, včetně alikvotní části např. nájmu, energií, mezd pracovníků, kteří kurz organizují, nejedná se v žádném případě o podnikání. Takováto aktivita však vedle částečné úhrady provozních nákladů nadace může být nadací využita k propagaci účelu nadace, což se může projevit i na větším zájmu přispěvatelů poskytnout nadaci nadační dar. Další modelovou situací může být, že nadace na pořádání takovýchto kurzů získá dotaci z veřejných rozpočtů. Dotační prostředky jsou rovněž jiného charakteru než příjmy z podnikání.

Smyslem podnikání je vytváření zisku. Jedním z pojmových znaků neziskových organizací, tedy i nadací a nadačních fondů, je, že zisk, pokud ho vytvářejí, nepoužívají k individuálnímu prospěchu zakladatelů, členů orgánů, členů nebo zaměstnanců neziskových organizací, ale používají ho ve prospěch obecně prospěšného účelu, k němuž byly založeny nebo zřízeny.

Podnikání podle § 23 ZNNF

U nadací a nadačních fondů omezuje podnikatelské aktivity přímo ZNNF. V § 23 stanoví, že nadace nebo nadační fond nesmí vlastním jménem podnikat, s výjimkou pronájmu nemovitostí, pořádání loterií, tombol, veřejných sbírek, kulturních, společen-

ských, sportovních a vzdělávacích akcí. Smyslem včlenění tohoto ustanovení do textu zákona bylo ochránit nadaci a nadační fond před nebezpečím ztráty jejich majetku v případě podstoupení podnikatelského rizika, na němž by se zúčastnil majetek nadace nebo nadačního fondu.

Samo ustanovení § 23 odst. 1 věta první ZNNF je právně vadné. Pronájem nemovitostí, pokud s ním není spojeno poskytování jiných než základních služeb, není podnikáním. Nadace i nadační fondy mohou nemovitosti, které vlastní, pronajímat, aniž je k tomu potřeba speciální povolení. Stejně tak není podnikáním pořádání loterií, tombol a veřejných sbírek. Pokud zákon hovoří o pořádání kulturních, společenských, sportovních a vzdělávacích akcí, vede se mnohdy diskuze, co má být chápáno pod slovem „akce“. Zde opět jde o právně vadnou formulaci. Pokud měl zákonodárce na mysli uvedeným ustanovením prolomit zákaz podnikání pro určité činnosti, měl to zřetelně uvést. Pokud měl uvedeným ustanovením na mysli právo nadací a nadačních fondů vykonávat jednotlivé, nesoustavné akce, nebylo nutné je vyjímát ze zákazu podnikání, protože činnost, která nenaplňuje jeden ze základních znaků podnikání, tj. soustavnost, podnikáním není.

V aplikační praxi je uvedené ustanovení chápáno tak, že nadace a nadační fondy mohou kulturní, společenské, sportovní a vzdělávací aktivity provozovat i za účelem zisku tj. jako podnikatelé. K takovému podnikání je nutné, aby nadace nebo nadační fond měly živnostenské oprávnění. S ohledem na nejasné ustanovení § 23 odst.1 ZNNF některé živnostenské úřady zastávají názor, že nadace nebo nadační fondy nemohou mít živnostenský list a že např. ohlášením příslušné činnosti živnost nevznikla. Krajním řešením je pro nadaci nebo nadační fond v takovém případě cesta správní žaloby.

I při *podnikání nadací a nadačních fondů* je nezbytné vycházet z toho, že základním znakem nadací a nadačních fondů je dosahování obecně prospěšných účelů a základní činností nadací a nadačních fondů je poskytování nadačních příspěvků. Podnikatelské aktivity nadací a nadačních fondů by měly být v souladu s účelem nadace nebo nadačního fondu. Např. nadace, jejímž účelem je podpora výtvarných umělců a podpora programů vedoucích ke zvýšení zájmu veřejnosti o výtvarné umění, bude provozovat galerii a prodejnu výtvarného umění.

O tom, že podnikání nadací a nadačních fondů má být jedním ze způsobů, jak získávají prostředky pro realizaci svého účelu, svědčí i návrh nového občanského zákoníku. Navrhovaná právní úprava setrvává na názoru, že nadace a nadační fondy primárně neslouží výdělečným účelům. Současně však připouští podnikání nadací a obdobně i nadačních fondů takto:

„Nadace může podnikat, slouží-li výtěžky jejího podnikání jen k podpoře jejího účelu, určil-li to v souladu se zakladatelským právním jednáním její statut a představuje-li podnikání pouhou vedlejší činnost.“

Přestože se jedná pouze o návrh občanského zákoníku je důležitou ukázkou trendů právní úpravy.

Sponzoring

Obvyklým způsobem získávání prostředků pro nadační činnost je sponzoring. Jedinou definici sponzoringu obsahuje zákon č. 40/1995 Sb., o regulaci reklamy a o změně a doplnění zákona č. 468/1991 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání, ve znění pozdějších předpisů.

V §1 odst. 4 definuje sponzorování takto:

„Sponzorováním se rozumí příspěvek poskytnutý s cílem podporovat výrobu nebo prodej zboží, poskytování služeb nebo jiné výkony sponzora. Sponzorem se rozumí právnická nebo fyzická osoba, která takový příspěvek k tomuto účelu poskytne.“

Sponzorem je v dikci zákonné definice ten, kdo poskytne nadaci nebo nadačnímu fondu příspěvek, za který požaduje, že nadace nebo nadační fond učiní něco k zviditelnění sponzora.

S pojmem sponzorování souvisí pojem „reklama“, který zákon č. 40/1995 Sb. v § 1 vymezuje takto:

„Reklamou se rozumí oznámení, předvedení či jiná prezentace šířené zejména komunikačními médii, mající za cíl podporu podnikatelské činnosti, zejména podporu spotřeby nebo prodeje zboží, výstavby, pronájmu nebo prodeje nemovitostí, prodeje nebo využití práv nebo závazků, podporu poskytování služeb, propagaci ochranné známky, pokud není dále stanoveno jinak.“

Nadace a nadační fondy jsou těmi subjekty, které často ve vztahu k podnikatelům poskytují v dikci zákona č. 40/1995 Sb. reklamu. Přestože nadace a nadační fondy získávají prostředky od sponzorů opakovaně, nelze takovouto činnost obvykle považovat za podnikání. Motivem takovýchto aktivit je ve většině případů získání prostředků na realizaci konkrétních nadačních aktivit a nikoliv vytváření zisku.

Nařízení vlády č. 469/2000 Sb., kterým se stanoví obsahové náplně jednotlivých živností, vymezuje obsah živnosti „reklamní činnost a marketing“, která jako jediná má vztah k reklamě, takto:

„Zpracování a výroba návrhů reklamy, šíření reklamy různými způsoby, zejména umístěním na venkovních reklamních poutacích, šířením sdělovacími prostředky, Internetem, distribuce nebo dodávka reklamních materiálů a vzorků, obstarávání míst pro inzerci a reklamu a podobně. Průzkum trhu za účelem zjištění možnosti odbytu, vhodnosti a běžnosti výrobků a nákupních zvyklostí zákazníků za účelem podpory prodeje a vývoje nových výrobků a průzkumu veřejného mínění (kolektivních názorů veřejnosti o politických, ekonomických a sociálních otázkách) a jejich statistické vyhodnocení.“

Z tohoto vymezení je jednoznačně patrné, že reklamní činnost jako živnost nadace a nadační fondy nevyvíjejí a jejich aktivity při získávání sponzorů jsou jiného charakteru. Je však třeba uvést, že z daňového pohledu může být posouzení, zda vztah se sponzorem je vztahem, jehož důsledkem je zdanění příspěvku sponzora jako příjmu z reklamy, jiné a finanční úřad může zdanění příjmů ze sponzorských příspěvků požadovat.

Účast nadací a nadačních fondů na podnikání jiných osob

ZNNF v § 23 odst. 8 explicitně stanoví zákaz pro nadace nebo nadační fondy být společníkem veřejné obchodní společnosti, komplementářem komanditní společnosti, tichým společníkem nebo členem družstva, jehož členové mají uhrazovací povinnost přesahující členský vklad na krytí ztrát družstva, a zákaz být členem jiné právnické osoby, ručí-li takový člen za její závazky. Smyslem tohoto ustanovení je zabránit

nadacím i nadačním fondům, aby se dostaly do situace, kdy by neomezeně odpovídaly za ztráty právnické osoby, na jejíž aktivitách se podílejí.

Právní úprava majetkové účasti nadací a nadačních fondů na podnikání jiných osob jako základní kritérium používá rozlišení na úplatné nabytí majetkové účasti a bezúplatné nabytí majetkové účasti.

ZNNF v §23 odst. 1 stanoví, že nadace nebo nadační fond nesmí použít svého majetku k nabytí majetkové účasti na jiných osobách, nestanoví-li tento zákon jinak. Tento obecný zákaz ZNNF prolamuje právní úpravou podílu nadací na podnikání akciových společností. V §23 odst. 7 stanoví:

„Celkový rozsah úplatně nabyté majetkové účasti nadace na akciových společnostech nesmí přesáhnout 20 % z majetku nadace po odečtení hodnoty nadačního jmění. Kótované cenné papíry akciových společností může nadace nakupovat a prodávat pouze na regulovaných trzích. Obchodní podíl nadace na majetku akciové společnosti nesmí být větší než 20 % majetku této akciové společnosti“.

Nadace může úplatně nabýt účasti v akciové společnosti v omezeném rozsahu, nemůže však tímto způsobem získat postavení ovládající osoby. Zcela vyloučeno je použití nadačního jmění k úplatnému nabytí účasti na akciové společnosti. Nadační fond nemůže úplatně nabýt podíl na akciové společnosti v žádném případě.

Zákonná úprava však nevylučuje nabytí majetkové účasti nadace nebo nadačního fondu na akciové společnosti bezúplatně. ZNNF explicitně nehovoří o majetkové účasti nadací a nadačních fondů na společnostech s ručením omezeným. Úplatné nabytí podílu ve společnosti s ručením omezeným je vyloučeno jak u nadací, tak u nadačních fondů. Jak nadace, tak nadační fond však mohou nabýt majetkové účasti ve společnosti s ručením omezeným bezúplatně - darem, popř. děděním. Není stanoveno žádné omezení rozsahu takto nabyté majetkové účasti. Nadace nebo nadační fond se tedy mohou stát i jediným společníkem společnosti s ručením omezeným.

Ostatní činnosti

Nezanedbatelnou ekonomickou činností nadací je správa nadačního jmění. Finanční management zajišťovaný na vysoké odborné úrovni může zajistit zisk-výnos z nakládání s cennými papíry. Další komoditou, z níž nadace mohou vykazovat nezanedbatelné zisky, jsou příjmy z pronájmu nemovitostí, které jsou součástí nadačního jmění. Tyto příjmy jsou jako výnosy nadačního jmění osvobozeny od daně z příjmů.

4.2 Ekonomické činnosti obecně prospěšných společností

Úvod

Obecně prospěšné společnosti (dále jen „OPS“) jsou typem neziskové organizace, jejímž hlavním posláním je poskytování obecně prospěšných služeb. Jejich právní postavení je upraveno zákonem č. 248/1995 Sb., o obecně prospěšných společnostech a o změně a doplnění některých zákonů ve znění pozdějších předpisů (dále jen „ZOPS“).

ZOPS v § 2 definuje OPS takto:

„Obecně prospěšná společnost je právnickou osobou, která:

- a) je založena podle tohoto zákona,
- b) poskytuje veřejnosti obecně prospěšné služby za předem stanovených a pro všechny uživatele stejných podmínek a
- c) její hospodářský výsledek (zisk) nesmí být použit ve prospěch zakladatelů, členů jejich orgánů nebo zaměstnanců a musí být použit na poskytování obecně prospěšných služeb, pro které byla obecně prospěšná společnost založena.“

Z textu § 2 ZOPS vyplývá, že zákonodárce při formulaci zákona vycházel z předpokladu, že OPS budou právnickými osobami, které budou vytvářet zisk. Zákon deklaruje základní atribut neziskové organizace, tj. zákaz rozdělovat zisk mezi zakladatele, členy orgánů a zaměstnance a povinnost používat ho k činnosti, k níž je OPS zřízena.

Zisk může být vytvářen ze dvou zdrojů - z příjmů za poskytnuté obecně prospěšné služby a z příjmů z doplňkové činnosti.

Obecně prospěšné služby

Zákon sám neurčuje, které služby jsou obecně prospěšné. Původním záměrem při přípravě ZOPS bylo zapracovat do něj alespoň demonstrativní výčet obecně prospěšných služeb. Protože se takový záměr ukázal být obtížný, výčet služeb by byl velmi široký, bylo rozhodnuto posuzování otázky obecné prospěšnosti služeb, které chce OPS poskytovat, ponechat v rozhodovací pravomoci soudů. Základním vodítkem k rozhodování soudce bývá právě posouzení, zda budou služby poskytovány „pro všechny uživatele za předem stanovených a pro všechny stejných podmínek“. Za uživatele je nutno považovat toho, komu je služba dle účelu OPS určena, pro koho je definována.

OPS jsou nejčastěji zakládány v oblasti školství - řada soukromých škol má formu OPS, v oblasti kultury - divadla, orchestry, galerie, knihovny, v oblasti sociální péče, v oblasti zdravotnictví - OPS působí jako nestátní zdravotnická zařízení. Uvedme několik příkladů OPS - kultura: Divadlo ARCHA, o.p.s., Pražská komorní filharmonie, o.p.s., Český filharmonický sbor Brno, o.p.s., sport: Plavecký bazén Jablonec nad Nisou, o.p.s., městské služby: Městské informační centrum Ostrava, o.p.s., Komunitní centrum Říčany, o.p.s., sociální péče - Olivova dětská léčebna, o.p.s., Domov Sue Ryder, o.p.s.

Při určení, které služby bude OPS poskytovat, je nutné současně stanovit podmínky pro poskytování každé z obecně prospěšných služeb. Stanovení podmínek poskytování obecně prospěšných služeb je obligatorní náležitostí zakládací listiny OPS. Pokud jde o podmínky poskytování obecně prospěšných služeb požadované speciálními zákony, stanoví zákon v §5 odst. 4, že pokud bude OPS vykonávat činnosti, k jejichž výkonu se vyžadují zvláštní podmínky, popřípadě způsob jejich provádění, je zakladatel povinen splnění těchto skutečností prokázat. Stejně je povinna prokázat splňování těchto podmínek OPS při pozdějším doplnění nových obecně prospěšných služeb.

V odkazu pod čarou pak ZOPS demonstrativně odkazuje na zákon č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání (živnostenský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 160/1992 Sb., o zdravotní péči v nestátních zdravotnických zařízeních, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních škol, středních škol a vyšších odborných škol (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů - dnes

nahrazen zákonem č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). Přestože v odkazu nejsou uvedeny, jsou zákony, které stanoví podmínky pro výkon určité činnosti, i zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

V praxi „prokázání splnění zvláštních podmínek“ znamená, že zakladatel při založení nebo OPS při novém rozhodnutí o poskytování obecně prospěšné služby musí rejstříkovému soudu doložit, že má k takové činnosti oprávnění. Nestátní zdravotnické zařízení musí doložit registraci krajským úřadem, škola nebo školské zařízení musí doložit zápis do školského rejstříku provedeného ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy, vysoká škola musí doložit státní souhlas vydaný ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy, sociální zařízení musí doložit rozhodnutí o registraci vydané krajským úřadem.

Poněkud jiná je situace při poskytování obecně prospěšných služeb, pro které nestanoví podmínky žádný speciální zákon. V takovém případě se posuzuje, zda pro uvedenou činnost nestanoví zvláštní podmínky živnostenský zákon. Zvláštní podmínky jsou stanoveny pro živnosti řemeslné, živnosti vázané a koncesované. ZOPS stanoví, že plnění podmínek je zakladatel (a následně při dalších změnách poskytovaných služeb OPS) povinen prokázat. Je na aplikační praxi, zda soudu postačí předložení listin dokládajících splnění podmínek, např. požadovaná praxe v oboru nebo zda musí být k prokázání způsobilosti doložen živnostenský list, popř. koncese. Ve většině případů soud požaduje předložení výpisu z živnostenského rejstříku nebo koncesní listiny. Které činnosti jsou charakterizovány jako živnosti řemeslné, živnosti vázané a živnosti koncesované, se stanoví v přílohách živnostenského zákona.

Pokud nejsou pro vykonávání obecně prospěšných činností požadovány žádné zvláštní podmínky, nepředkládají se k jejich zápisu do rejstříku OPS žádné listiny.

Další otázkou k řešení je otázka úplatnosti nebo bezúplatnosti poskytování obecně prospěšných služeb. Obecně prospěšné služby jsou obvykle poskytovány za tzv. nákladové ceny; cena je stanovena tak, aby pokryla náklady spojené s poskytováním obecně prospěšné služby. Není však vyloučeno, aby obecně prospěšné služby byly poskytovány s primárním úmyslem vytváření zisku. V takovém případě však poskytování obecně prospěšných společností bude obvykle vykazovat znaky živnostenského podnikání ve smyslu § 2 živnostenského zákona, který živnost definuje takto:

„Živností je soustavná činnost provozovaná samostatně, vlastním jménem, na vlastní odpovědnost, za účelem dosažení zisku a za podmínek stanovených tímto zákonem.“

V takovém případě může být obecně prospěšná služba poskytována jen na základě živnostenského oprávnění, a to i v případě, že pro uvedenou činnost nejsou požadovány zvláštní podmínky (viz shora). Při posouzení toho, zda je činnost vykonávána za účelem zisku, je rozhodující úmysl zisk vytvářet. Jestliže OPS poskytuje obecně prospěšnou službu za cenu pokrývající náklady a náhodou vznikne při poskytování této služby zisk, nejedná se o činnost živnostenskou, neboť chybí primární úmysl vytvářet zisk.

Doplňková činnost

Prostředky na svou činnost mohou OPS získávat i z doplňkové činnosti. Citujme § 17 odst. 1 zákona.

„Kromě obecně prospěšných služeb, k jejichž poskytování byla založena, obecně prospěšná společnost může vykonávat i jiné činnosti („doplňková činnost“) za pod-

mínky, že doplňkovou činností bude dosaženo účinnějšího využití majetku a zároveň tím nebude ohrožena kvalita, rozsah a dostupnost obecně prospěšných služeb“.

Tyto doplňkové činnosti jsou prováděny za úplatu a zisk je zdrojem pro pokrytí nákladů spojených s poskytováním obecně prospěšných služeb nebo nákladů na provoz OPS. K provádění doplňkové činnosti je nutné mít živnostenské oprávnění nebo jiné speciálním zákonem stanovené oprávnění.

Doplňková činnost je zapisována do rejstříku obecně prospěšných společností. O jejím provádění může rozhodnout zakladatel již při založení OPS. Kdykoliv během existence OPS může o provádění doplňkové činnosti OPS rozhodnout správní rada.

Jako doplňková činnost může být vykonávána i obsahově shodná činnost s obecně prospěšnými službami. Např. OPS-škola zajišťuje jako obecně prospěšnou službu stravování pro žáky a zaměstnance školy ve školní jídelně, jejíž kapacita je však vyšší. Žákům a zaměstnancům jsou jídla prodávána za nákladové ceny, popř. ceny dotované z jiných zdrojů. Jídla nad počet žáků a zaměstnanců školy jsou prodávána jako doplňková činnost např. důchodcům, ovšem za cenu vyšší, tj. s plánovaným ziskem. Doplňková činnost je prováděna jako živnost - hostinská činnost.

Další aktivity

ZOPS omezuje aktivity OPS tím, že stanoví zákaz účasti OPS na podnikání jiných osob. To znamená, že OPS na rozdíl od nadace nemůže mít podíl v obchodní společnosti, nemůže být tichým společníkem.

Ekonomickou aktivitou OPS může být pronájem nemovitostí v majetku OPS, který OPS nepotřebuje k poskytování obecně prospěšných služeb.

Stejně jako nadace a nadační fondy získávají i OPS prostředky na svou činnost sponzoringem. Pro sponzoring OPS platí totéž, co je shora uvedeno o sponzoringu nadací a nadačních fondů.

4.3 Ekonomické činnosti občanských sdružení

Občanská sdružení jsou podle základní typologie právnických osob korporacemi (universitatis personarum). Korporace je celek právně oddělený od svých členů. Základním znakem korporace je její založení na členském základě. Na rozdíl od nadací, nadačních fondů a obecně prospěšných společností není u občanských sdružení stanoven požadavek obecně prospěšného účelu jejich existence. Občanské sdružení může sloužit jak cíli vzájemně prospěšnému, tj. k podpoře svých členů, tak cíli obecně prospěšnému, tj. ku prospěchu veřejnosti, popř. ve veřejném zájmu.

Právní postavení občanských sdružení upravuje zákon č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů (dále jen „ZSO“). Právo na sdružování je zaručeno Listinou základních práv a svobod a způsob, jak toto právo institucionálně naplnit, stanoví právě uvedený zákon.

Občanské sdružení je mezi neziskovými organizacemi právně nejméně omezené v oblasti ekonomických činností a podnikání. Řadu nedostatků však prokazuje aplikační praxe ministerstva vnitra, které občanská sdružení registruje.

ZSO v §1 odst. 3 stanoví, že se tento zákon nevztahuje na sdružování občanů k výdělečné činnosti nebo k zajištění řádného výkonu určitých povolání. Podle ZSO tedy nelze registrovat jako občanské sdružení, jehož cílem by byla výdělečná činnost,

nebo např. sdružení osob určité profese k tomu, aby tuto profesi mohli vykonávat. Nelze například registrovat občanské sdružení, jehož cílem by bylo zajišťovat prodej biopotravin, nebo sdružení, v němž by advokáti provozovali advokátní praxi. Toto ustanovení však neznamená, že občanská sdružení nemohou vykonávat žádnou výdělečnou činnost. Takový výklad by byl příliš extenzivní. Z textu zákona nelze dovodit, že sdružení nemůže k naplnění svých cílů některé aktivity realizovat jako výdělečné, např. zajišťováním odborných kurzů, poskytováním sociálních služeb apod.

Pro občanská sdružení nestanoví zákony žádná omezení pro ekonomické aktivity s výjimkou uvedenou v předchozím odstavci.

Ekonomickými činnostmi občanských sdružení jsou aktivity (služby) realizované za úplatu, nikoliv však za účelem zisku, podnikání, sponzoring.

Neziskové služby

Úplata za činnosti, které občanské sdružení zajišťuje bez úmyslu vytvářet zisk, slouží pouze k pokrytí nákladů na uvedenou činnost. Úplata zde slouží pouze k dofinancování té části nákladů pro které nemá občanské sdružení pokrytí z jiných zdrojů.

Podnikání

Občanské sdružení nemůže být založeno za účelem podnikání. Podnikatelské aktivity však může vykonávat bez zákonných omezení. Zákon nestanoví ani zákaz vykonávat činnosti směřující k naplnění cílů sdružení s primárním úmyslem generovat z těchto činností zisk. U některých sdružení jsou činnosti rozděleny a podnikatelské aktivity jsou vykonávány v tzv. vedlejší činnosti. Takováto konstrukce lépe odpovídá charakteru sdružení jako spolku osob sdružených k naplnění určitých cílů, kdy základem sdružení je právě spolková činnost.

Takto je konstruován i návrh nového občanského zákoníku, který vychází z priority, že spolkové činnosti a podnikání nebo jiná výdělečná činnost by měly být pouze vedlejší hospodářskou činností. Jednoznačně se stanoví zásada nerozdělování zisku a povinnost jeho zpětného použití ve prospěch spolku.

Návrh občanského zákoníku stanoví:

„§ 210

1. Hlavní činností spolku může být jen uspokojování a ochrana těch zájmů, k jejichž naplňování je spolek založen. Podnikání nebo jiná výdělečná činnost hlavní činností spolku být nemůže.
2. Vedle hlavní činnosti může spolek vyvíjet též vedlejší hospodářskou činnost spočívající v podnikání nebo jiné výdělečné činnosti, je-li její účel v podpoře hlavní činnosti nebo v hospodárném využití spolkového majetku.
3. Zisk z činnosti spolku lze použít pouze pro spolkovou činnost, včetně správy spolku.“

Občanská sdružení mohou podnikat v celém spektru živností upravených živnostenským zákonem a souvisejícími předpisy, tj. v rozsahu živností volných, vázaných i koncesovaných, za předpokladu, že naplní podmínky stanovené živnostenským zákonem, kterým se podnikání občanských sdružení řídí.

4. Ekonomické aktivity organizací třetího sektoru

Občanská sdružení mohou podnikat v plném rozsahu živnostenského zákona, mohou se neomezeně podílet na podnikání jiných osob. Žádný zákon nestanoví, jakým způsobem má občanské sdružení se ziskem z podnikání nakládat. Z obecné definice neziskové organizace⁸ však vyplývá, že zisky z podnikání občanského sdružení, aby bylo možné takové sdružení považovat za neziskovou organizaci, musejí být použity pro další rozvoj jeho činnosti.

Sponzoring

Pro sponzoring občanských sdružení platí obdobně, co je uvedeno v textu shora u sponzoringu nadací a nadačních fondů.

Účast na podnikání jiných osob

Pro podílení se občanských sdružení na podnikání jiných osob není stanoveno žádné omezení. Občanské sdružení může založit společnost s ručením omezeným nebo se může stát společníkem již existující společnosti, může být akcionářem akciové společnosti, může být tichým společníkem. Není zákonem omezeno ani podílení se na podnikání jiných osob, v němž by občanské sdružení neomezeně ručilo za závazky takové společnosti (společníkem veřejné obchodní společnosti, komplementářem komanditní společnosti). Takovéto podnikání by mohlo být omezeno z vůle členů sdružení ve stanovách.

4.4 Ekonomické činnosti církví a náboženských společností a jejich zařízení

Státem uznané církve a náboženské společnosti působí na území České republiky na základě registrace podle zákona o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (zákon o církvích a náboženských společnostech). Stávající právní úprava je zákon č. 3/2002 Sb., ve znění pozdějších předpisů (dále jen „ZC“).

⁸ **Definiční vymezení "organizací občanského sektoru" - L. Salamon:**

Nejpoužívanější definice, tzv. strukturálně-operacionální (USA), říká, že **občanský sektor** tvoří instituce, které jsou:*

Organizované, tedy vyznačující se jistou institucionalizací své struktury. Fungují např. na základě jasně formulované zakládací smlouvy či zřizovací listiny, mají stanovenou organizační strukturu, náplň činnosti, apod.

Soukromé, tedy institucionálně oddělené od vlády. Tento rys by neměl být mylně interpretován jako oddělení těchto organizací od státních financí, které pro ně jsou velmi významné v celé vyspělé Evropě a i v USA.

Nerozdělující zisk, tedy veškeré zisky musí být zpětně vloženy do činnosti organizace. Tento požadavek český právní řád zohledňuje v definici organizací založených za jiným účelem, než je podnikání.

Samosprávné, tedy disponující vnitřní strukturou se stanovením řídicích a kontrolních kompetencí.

Dobrovolné, což znamená „s účastí dobrovolníků“, tedy přítomnost nějakého dobrovolného prvku, účast dobrovolníků. Jednotlivé organizace se samozřejmě liší v intenzitě a formě tohoto dobrovolného prvku.

* Salamon, L.M. a kol. 2003. *Global Civil Society. An Overview*. Baltimore: The Johns Hopkins University.

Círky a náboženské společnosti (dále jen „církve“) jsou právníckými osobami; mohou se vzájemně sdružovat. Mohou vytvářet komunity, řády, společnosti a podobná společenství.

Úprava vychází v zásadě z toho, že církve a náboženské společnosti mohou právně existovat nezávisle na akceptaci státní mocí, nicméně, pokud chtějí právně relevantně působit na území ČR, je k tomu vyžadována jejich registrace. Jiné než registrované církve a náboženské společnosti stát jako právnícké osoby neuznává.

V církvích působí jako jejich součástí různé řeholní a jiné církevní instituce především se zaměřením charitativním na sociální a zdravotní problematiku. ZC rozlišuje dva druhy tzv. evidovaných právníckých osob orgány církve, řeholní a jiné církevní instituce osob hlásících se k církvi založené za účelem vyznávání náboženské víry, účelová zařízení církve založená církví pro poskytování charitativních služeb.

Příjmy církví tvoří podle § 27 odst. 4:

- a) příspěvky fyzických a právníckých osob,
- b) příjmy z prodeje a z pronájmu movitého, nemovitého a nehmotného majetku církví a náboženských společností,
- c) úroky z vkladů,
- d) dary a dědictví,
- e) sbírky a příspěvky z části výtěžků podle zvláštního zákona,
- f) půjčky a úvěry,
- g) příjmy z podnikání nebo z jiné výdělečné činnosti,
- h) dotace.

Pokud církev podniká nebo vykonává další výdělečné činnosti, musí být předmět podnikání a jiné výdělečné činnosti vymezen v základním dokumentu registrované církve. Podnikání a jiná výdělečná činnost církve mohou být pouze její doplňkovou výdělečnou činností. Jiné omezení týkající se podnikání církví není stanoveno. Pro církve není zákonem stanoveno ani žádné omezení účasti církví na podnikání jiných osob.

Evidované právnícké osoby založené za účelem vyznávání náboženské víry musí uvést předmět obecně prospěšné, podnikatelské a jiné výdělečné činnosti v návrhu na evidenci, který se předkládá ministerstvu kultury.

Účelová zařízení církví jsou konstruována podobně jako obecně prospěšné společnosti. Jejich základní ekonomickou aktivitou je poskytování služeb sociálních nebo zdravotnických nebo působení jako diakonie nebo charita. Vedle poskytování uvedených obecně prospěšných služeb může účelové zařízení církve provozovat podnikatelskou činnost.

Podle ustanovení § 15a odst. 4 může být podnikání evidovaných právníckých osob pouze jejich doplňkovou činností.

Účast na podnikání jiných osob není u evidovaných právníckých osob ZC nijak zakázána. S ohledem na jednu ze základních zásad právního státu „Co není zakázáno, je dovoleno“ je tedy možné, aby evidované právnícké osoby byly společníky společností s ručením omezeným, akcionáři akciových společností. Není omezen ani jejich podíl na podnikání právníckých osob, v nichž by neomezeně ručily za závazky této společnosti (např. veřejná obchodní společnost).

4. Ekonomické aktivity organizací třetího sektoru

Podnikání evidovaných právnických osob a jejich účast na podnikání jiných osob však může omezit svým rozhodnutím církev, jejíž součástí evidovaná právnická osoba je.

V případě, že církev nebo evidovaná právnická osoba podniká vlastním jménem, řídí se její podnikání v plném rozsahu živnostenským zákonem.

Pro *sponsoring* církví a evidovaných právnických osob platí totéž, co bylo uvedeno shora u nadací.

Literatura

Dohnalová, M. (2006) Sociální ekonomika v evropeizaci českého hospodářství. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky. 123 S. Studie Národohospodářského ústavu J. Hlávky Č. 9. 2006.

Salamon, L.M. a kol. (2003) *Global Civil Society. An Overview*. Baltimore: The Johns Hopkins University.

zákony: obchodní a občanský zákoník, správní řád, občanský soudní řád, soudní řád správní, zákon o účetnictví, zákoník práce, živnostenský zákon

5. Sociální služby poskytované nestátními subjekty

Pavel Bareš

5.1 Obecné vymezení vztahů mezi sociální ekonomikou a sférou sociálních služeb

Mezi sociálními službami, a tím, jak rozumíme pojmem sociální ekonomika (dále jen „SE“), sociální podnik a sociální podnikání se všeobecně předpokládá velmi úzká souvislost. Ostatně o tom svědčí mimo jiné také další kapitoly této studie. Zároveň je ovšem zřejmé, že výrazně odlišný způsob definice obou těchto oblastí bude zakládat také významné rozdíly v jejich charakteristikách a souvislosti mezi oběma těmito oblastmi budou poněkud komplikovanější. Je-li tedy cílem této kapitoly přiblížit oblast, v níž se sociální služby a sociální ekonomika prolínají, je nezbytné nejprve obecně přiblížit vymezení a hranice obou těchto oblastí.

Pro rozlišení toho, co **sociální ekonomika** (sociální podnik, sociální podnikání)⁹ je a není, jsou podstatné čtyři *základní principy sociální ekonomiky*: obecně prospěšný cíl, participace, specifický způsob financování a místní rozměr. Věnujeme-li se sociální ekonomice v souvislosti s oblastí sociálních služeb, je potom třeba věnovat pozornost dvěma klíčovými okolnostem, jež jsou zmiňovány v souvislosti s uvedeným principem obecně prospěšného cíle. První z nich je skutečnost, že „*sociální podnik působí ve všech sférách hospodářství*“.¹⁰ Druhou pak skutečnost, že „*pro sociální podniky není důležité, jakou mají právní formu, musí se však jednat o subjekty soukromého práva. Podle současného právního řádu se může jednat o družstva, občanská sdružení, obecně prospěšné společnosti, církevní právnické osoby, sdružení s ručením omezeným, akciové společnosti a osoby samostatně výdělečně činné. Příspěvkové organizace ani obce tedy nemají být sociálním podnikem, protože nejsou autonomní, tj. jsou součástí veřejné správy*“.¹¹

Sociální služby podle zákona o sociálních službách jsou vymezeny taxativně zákonem o sociálních službách a legislativně jsou dále stanoveny parametry, které musejí splňovat (vyhláška č. 505/2006 k zákonu o sociálních službách v platném znění).

Některé subjekty přirozeně mohou poskytovat také služby, které nelze chápat jako sociální služby v intencích zákona o sociálních službách, ale svým charakterem odpovídají širšímu pojetí sociální služby, jež se ustálilo v některých evropských

⁹ Další text se zaměřuje právě na tuto problematiku. Dalším pojmem spojujícím ekonomiku, respektive podnikání s oblastí sociálních služeb se text podrobněji nevěnuje, neboť se týká diametrálně odlišných oblastí. První takové spojení, *ekonomika sociálních služeb*, odkazuje na ekonomické stránky poskytování sociálních služeb (srov. např. Průša 2007). Spojení *ekonomie sociálních služeb* se zabývá obdobnými aspekty, ale na místo důrazu na reálné ekonomické podmínky se soustředí na teoretické ekonomické otázky (srov. např. Mertl 2007). Poslední takové spojení, *podnikání v oblasti sociálních služeb* odkazuje na primární až výhradní snahu po dosažení zisku podnikatelskými aktivitami v této oblasti a je tedy již podnikáním „bez přívlasktu“, nikoliv sociálním podnikáním i přesto, že se odehrává v oblasti sociálních služeb.

¹⁰ viz materiál „Sociální ekonomika v ČR z pohledu projektů NTS C CIP EQUAL“, s. 2

¹¹ Ibidem, s. 3

zemích.¹² Mohou poskytovat také služby, které jsou ve vztahu k sociálním službám doplňkové či mohou uspokojovat jiné specifické potřeby občanů než potřeby, jež mohou uspokojit sociální služby podle zákona o sociálních službách (nájemní bydlení pro seniory, rozvoz obědů, kluby a podobná zařízení, která nejsou registrována jako zařízení sociálních služeb atd.).

V následujícím textu budou sociální služby nahlíženy **v užším pojetí**, tj. sledovány budou pouze ty subjekty, které jsou registrovanými poskytovateli sociálních služeb podle zákona o sociálních službách. Subjektům, které by poskytovaly *pouze* služby přesahující rámec zákona o sociálních službách, nebude v této kapitole věnována pozornost. Důvodem je jednak snaha jednoznačně vymezit sledovanou oblast a jednak skutečnost, že i v rámci širšího pojetí sociální služby tvoří v oblasti sociálních služeb stěžejní segment právě služby odpovídající zákonu o sociálních službách. V dalším textu se tedy spojením „sociální služby“ budou rozumět pouze sociální služby podle zákona o sociálních službách.

Shrňme-li základní charakteristiky sociálních služeb tak, jak zde budou chápány, vyplynou zároveň poměrně jasně **rozdíly a podobnosti** pojmů sociální služby a sociální ekonomika. „Pole“ sociálních služeb se omezuje pouze na jednu, velmi výrazně ohraničenou sféru ekonomiky. Smyslem kritérií pro registraci určité služby jako sociální služby je především zajistit určitý standard kvality poskytovaných sociálních služeb. Tato okolnost subjekty poskytující sociální služby vede nebo by je alespoň měla vést k tomu, že se musejí soustředit především na sociální cíle. A konečně, zákon umožňuje registraci pro poskytování sociálních služeb v rámci tohoto zákona fyzickým i právnickým osobám, tedy jak soukromoprávním, tak veřejnoprávním subjektům.

Prvním rozdílem, od kterého se odvíjejí také některé další, je zásadní odlišnost *legislativního prostředí* obou oblastí. Zatímco pro oblast sociálních služeb existuje ucelená norma, s pojmem sociální ekonomika současná česká legislativa neoperuje, i když některé normy směřují k její podpoře, či lze implicitně chápat jako normy regulující aktivity v této oblasti. Z této skutečnosti vyplývá také odlišná pozice subjektů provozujících sociální podnik a subjektů poskytujících sociální služby: zatímco v prvním případě spočívá rozhodnutí naplňovat principy sociální ekonomiky čistě na podniku samotném (respektive jeho vedení), v případě druhém musí činnost subjektu odpovídat parametrům stanoveným v legislativě. Naplňování těchto kritérií a nutnost registrace subjektu jako poskytovatele určitého typu sociálních služeb je nezbytnou podmínkou poskytování sociálních služeb.

Odlišné je také zaměření principů sociální ekonomiky, respektive podmínek pro registraci subjektu jako poskytovatele sociálních služeb. Zatímco v prvním případě podnik sleduje např. obecně prospěšné cíle, podporuje participaci zaměstnanců na jeho fungování, podporuje místní komunitu atd., smyslem registrací poskytovatelů sociálních služeb je zajištění a zvyšování kvality sociálních služeb. To však rozhodně neznamená, že principy SE a kritéria pro registraci poskytovatele sociální služby byly protichůdné a vzájemně se vylučovaly. Naopak, obojí se může vzájemně velmi výrazně doplňovat a mezi registrovanými poskytovateli sociálních služeb tak lze nalézt řadu subjektů, které lze označit jako sociální podniky ve výše uvedeném smyslu. Nejvýznamnější rozdíly mezi oběma oblastmi zachycuje tabulka č. 4.

¹² srov. např. Průša 2008

5. Sociální služby poskytované nestátními subjekty

Tabulka č. 4 **Nejvýznamnější rozdíly mezi oblastí sociální ekonomiky a oblastí sociálních služeb**

kritérium	sociální ekonomika	sociální služby
legislativní zakotvení	současná legislativa s pojmem nepracuje, ucelená legislativní norma neexistuje, ovšem některé normy směřují k její podpoře, či lze implicitně chápat jako normy regulující aktivity v této oblasti	ucelená legislativní norma i regulace dalšími normami
hlavní definiční znak příslušné oblasti	akceptované principy sociální ekonomiky; v pojetí národní tematické sítě C CIP EQUAL se jedná o obecně prospěšný cíl, participaci, specifický způsob financování a místní rozměr	legislativně stanovené parametry jednotlivých zákonem vymezených typů sociálních služeb
subjekt odpovídající těmto definičním znakům	subjekt, který ve své činnosti naplňuje uvedené principy sociální ekonomiky, nehledě na oblast působení, legislativní zakotvení atd.	subjekt, který se registroval jako poskytovatel určitého typu sociálních služeb (není-li subjekt jako poskytovatel registrován, nelze jej takto chápat, byť by kritéria pro poskytování příslušné sociální služby ve své činnosti naplňoval)
zájem subjektu naplňovat principy, respektive kritéria	zcela dobrovolné rozhodnutí podniku	naplňování kritérií je podmínkou registrace subjektu jako poskytovatele sociálních služeb
zaměření principů, respektive kritérií	obecně prospěšné cíle, participace, podpora komunity...	kvalita v sociálních službách
sféra ekonomiky, v níž subjekt působí	všechny	sociální služby podle zákona o sociálních službách
právní status subjektu	všechny soukromoprávní	veřejnoprávní i soukromoprávní statuty, avšak pouze u subjektů registrovaných jako poskytovatelé sociálních služeb

Zdroj: autor

Pro vytyčení oblasti, kde se obě oblasti prolínají, je třeba věnovat pozornost třem nejdůležitějším charakteristikám: *naplňování principů sociální ekonomiky, sféry ekonomiky a právnímu statutu*. Zatímco do „**pole**“ **sociální ekonomiky** spadají podniky se *soukromoprávním statutem* působící ve *všech sférách ekonomiky* a *řídící se principy SE*, je „**pole**“ **sociálních služeb** definováno primárně výběrem *jedné sféry ekonomiky* (a velmi výrazně je konkretizována i požadovaná činnost subjektů, které v této sféře působí), přičemž poskytovatelem služby může být subjekt s *jakýmkoli právním statutem, který se ovšem registroval jako poskytovatel příslušného typu sociální služby*. Naplňování principů sociální ekonomiky přirozeně není podmínkou, nezbytné je však naplňování předpokladů, jimiž je podmíněna registrace poskytovatele sociálních služeb. O **sociální ekonomice v oblasti sociálních služeb** lze potom hovořit v případě, kdy podniky se *soukromoprávním statutem* působí ve *sféře sociálních služeb* a zároveň naplňují *principy sociální ekonomiky*.

Jak již bylo naznačeno, principy sociální ekonomiky se zcela nepřekrývají s kritérii pro registraci poskytovatelů sociálních služeb, byť jsou velmi často shodné či komplementární. Podobně jako u subjektů působících v jiných sférách ekonomiky tak přichází na řadu otázka, zda se organizace zaměřuje spíše na **ekonomické či sociální cíle**.

Pro sféru sociálních služeb je příznačný zvýšený význam sociálních cílů v aktivitě ekonomických subjektů oproti většině ostatních sfér. Značné množství subjektů působících v této oblasti také představují nestátní neziskové organizace (dále jen „*NNO*“). U velké většiny z nich přitom lze ekonomické cíle chápat jako druhotné, ve

smyslu zajištění provozuschopnosti organizace, jenž je nezbytným předpokladem pro zajištění cílů sociálních.¹³ To ovšem přirozeně neznamená, že ve sféře sociálních služeb neexistují subjekty, jejichž zájmem je zjevně ziskové podnikání, byť se takovéto podnikání odehrává v oblasti sociálních služeb (např. domov pro seniory s vysoce nadstandardními službami). *Jako sociální podnikání přitom nelze chápat ani příklon k sociální činnosti při výrazném upozadění (absenci) ekonomických cílů ani podnikání v sociální oblasti charakterizované primární až výhradní snahou dosahovat zisků podnikatelskou aktivitou v této oblasti, neboť nemohou zároveň naplňovat sociální i ekonomické cíle, o jejichž propojení právě sociální ekonomika usiluje.*

Subjekty věnující se sociálnímu podnikání v oblasti sociálních služeb proto kromě *soukromoprávního statutu a činnosti v oblasti sociálních služeb* charakterizuje také *vzájemné propojení a sladění sociálních cílů s ekonomickými tak, aby odráželo principy sociální ekonomiky*. Tyto charakteristiky se přitom týkají jen určité části registrovaných poskytovatelů sociálních služeb (převážná většina z nich neusiluje o ekonomický prospěch, ale pouze o vyrovnané hospodaření) a zároveň organizace působící v oblasti sociálních služeb představují pouze určitou výseč z celkového okruhu subjektů věnujících se sociálnímu podnikání.

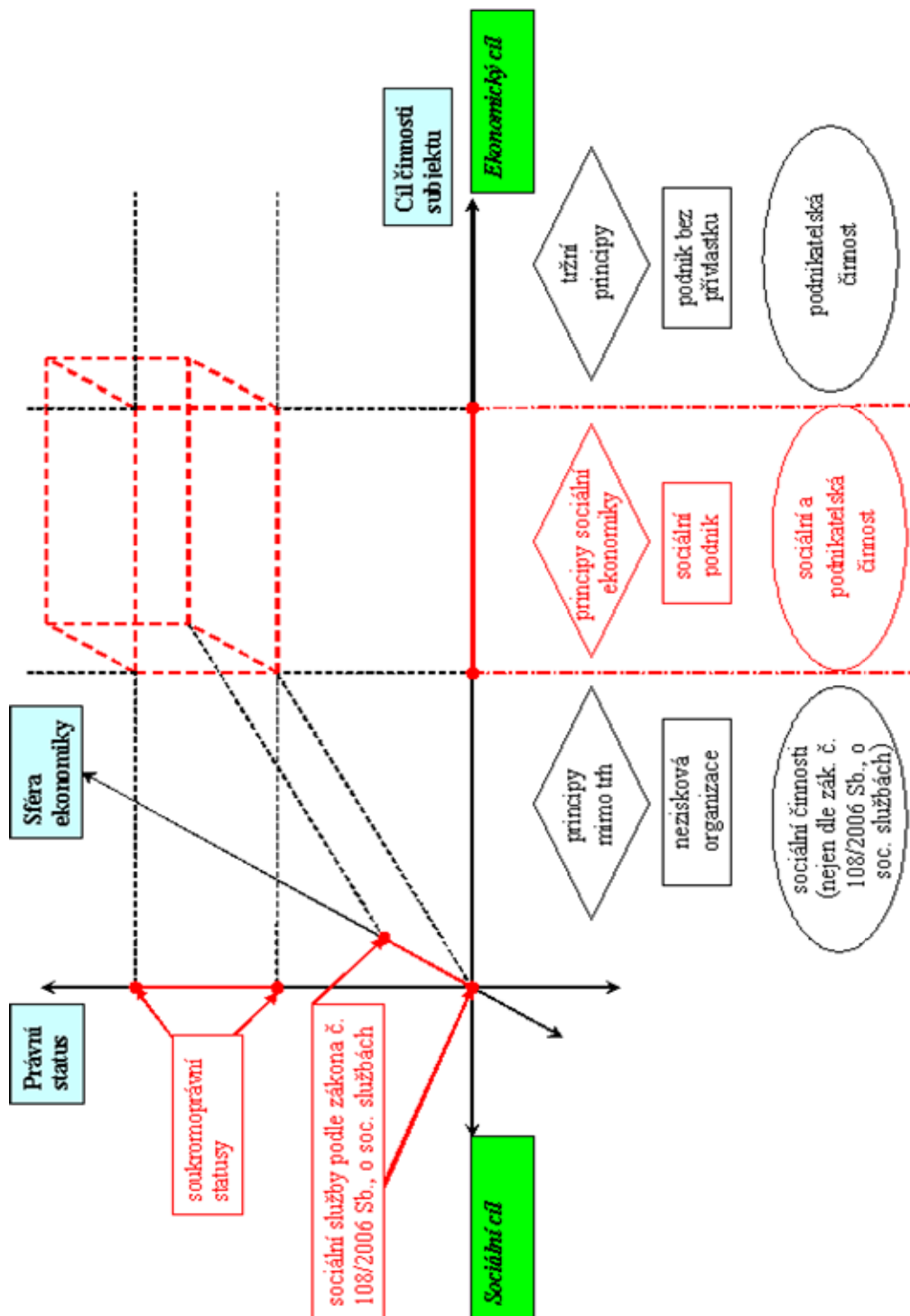
Rozlišení jednotlivých doposud diskutovaných i dále v textu zmiňovaných oblastí zachycuje schéma č. 6. **Sociální podniky obecně** se na tomto schématu nacházejí v oblasti ohraničené svíslými a vodorovnými přerušovanými čarami, oblast pro existenci těchto subjektů přitom není nijak ohraničena do hloubky. **Poskytovatelé sociálních služeb obecně** se nacházejí v oblasti do hloubky ohraničené červenou čarou, avšak do šířky ani výšky možnost jejich výskytu omezena není. **Subjekty věnující se sociálnímu podnikání v oblasti sociálních služeb v užším smyslu** se nacházejí pouze v oblasti ohraničené červenou přerušovanou čarou ve všech třech dimenzích. Poslední, i když pro tuto kapitolu zdaleka nejdůležitější oblastí je oblast pro výskyt **nestátních subjektů poskytujících sociální služby**. Ty se nacházejí v oblasti ohraničené vodorovnými přerušovanými čarami a čarami do hloubky ohraničujícími oblast sociálních služeb. Povinná registrace poskytovatelů sociálních služeb vytváří požadavek na to, aby tyto subjekty sociální cíle sledovaly. Subjekty působící v oblasti sociálních služeb se tudíž koncentrují do levé a prostřední části schématu, nicméně můžeme předpokládat, že určitá, patrně však nepříliš početná skupina subjektů může tento požadavek chápat pouze formálně a dominantně se bude zaměřovat především na ekonomické cíle. V takovém případě můžeme hovořit o *podnikání v oblasti sociálních služeb*, nicméně většinu nestátních subjektů poskytujících sociální služby představují neziskové organizace a můžeme proto předpokládat, že subjektů v pravé části schématu bude pouze minimum. Důležitější tak zůstává především otázka, nakolik se překrývají sociální cíle v intencích výše uvedeného vymezení pojmu sociální

¹³ Autoři publikace Sociální ekonomika a NNO (CVNS 2005) vidí právě zde jednu z hlavních odlišností mezi sociální ekonomikou a nestátním neziskovým sektorem, nicméně tuto odlišnost nevnímají jako diametrální rozdíl, ale spíše jako otázku odlišného důrazu na různé aspekty: „Koncept sociální ekonomiky jasně deklaruje, že hlavním cílem organizace není dosahovat zisku, ale sloužit členům nebo komunitě. Pojetí NNO takto explicitně cíle organizace neobsahuje, naopak obsahuje striktní vymezení způsobů využitelnosti dosaženého přebytku. Ty jsou naprosto odlišné od praxe tradičních firem typu obchodních společností. Nicméně dikce definice NNO v podstatě připouští jako cíl aktivit organizace přebytek, zisk, ovšem za předpokladu, že tento nebude rozdělen mezi vlastníky či manažery organizace. **Jde tedy spíše o rozdílnost akcentu, nikoliv o diametrální odlišnost přístupů**“ (CVNS 2005, s. 11, zvýraznění původní). Autoři dále v textu (ibidem, s. 17) také s odkazem na Čepelku uvádějí, že sociální ekonomika „se nekryje s nestátním neziskovým sektorem a není tvořena výhradně neziskovým sektorem“. Autoři studie následně hovoří o čtyřech hlavních aktérech „více či méně“ působících v ČR na poli sociální ekonomiky (ibidem, s. 19). Mezi ně řadí také *NNO poskytující sociální služby* (použití spojení „sociální služby“ zde ovšem neodkazuje přímo k sociálním službám dle zákona o sociálních službách, neboť v období vzniku citované studie ještě nebyl uzákoněn, byť proces jeho přípravy byl již rozběhnut), s tím, že sociálním podnikem ovšem nejsou veškeré organizace tohoto typu (ibidem, s. 22).

5. Sociální služby poskytované nestátními subjekty

ekonomika se sociálními cíli, které subjekt sleduje v zájmu dodržení zákona o sociálních službách. Jinými slovy, zdali se nestátní subjekty poskytující sociální služby budou nacházet spíše v levé či v prostřední části schématu.

Schéma č. 6 Sociální ekonomika v oblasti sociálních služeb a nestátní subjekty poskytující sociální služby

Zdroj: autor

5.2 Aktuální výchozí situace pro zkoumání sociální ekonomiky v oblasti sociálních služeb v ČR a vymezení objektu dalšího zkoumání

V rámci existujících statistických evidencí (viz dále) není možné rozlišit, nakolik nestátní subjekt poskytující sociální služby usiluje o sociální cíle a nakolik o cíle ekonomické respektive, nakolik se sociální cíle subjektu shodují s vymezením sociální ekonomiky (tj. zda se nachází v levé či prostřední části schématu č. 6). Jedním z možných postupů je stanovení vlastních indikátorů, které by toto umožnily. Stanovení indikátorů ad hoc je však poměrně problematické (otázka určení hranice, od kdy subjekt sleduje pouze sociální nebo pouze ekonomické cíle) a zároveň neexistují relevantní údaje, které by bylo možné k tomuto účelu univerzálně použít a sledovat u všech subjektů poskytujících sociální služby. Pro rozlišení této skutečnosti tak může sloužit v podstatě pouze vlastní sebedeclarace příslušného subjektu, jež však opět naráží na různé metodologické obtíže, a zmapovat ji lze pouze v rámci rozsáhlejšího specializovaného výzkumného šetření. Tato otázka doposud systematictěji výzkumně probádána nebyla.

S ohledem na nastíněný velmi těsný překryv oblasti sociální ekonomiky s oblastí sociálních služeb proto bylo zvoleno jiné řešení, kdy **v této kapitole namísto sociální ekonomiky v oblasti sociálních služeb bude analyzováno širší téma sociálních služeb poskytovaných nestátními subjekty** (tedy na schématu č. 6 nikoliv pouze oblast ohraničená červenými přerušovanými čarami, ale i oblasti nalevo a napravo od ní). Je zřejmé, že tato oblast je širší, jelikož může pojmut i subjekty, u nichž zcela zřetelně dominuje pouze ekonomický cíl nebo naopak pouze sociální cíl. Na druhou stranu, toto rozšíření není výraznou překážkou, neboť v oblasti sociálních služeb je už vzhledem k jejich povaze zřetelný vyšší důraz na sociální aspekty nežli na aspekty ekonomické a lze proto předpokládat, že pouze minimum subjektů poskytujících se dominantně soustředí především na ekonomické cíle. Stejně tak je zřejmé, že i subjekty, pro něž jsou ekonomické cíle druhotné („pouze“ zajištění provozu organizace), musejí v zájmu dosažení sociálních cílů sledovat řadu různých ekonomických cílů (především dlouhodobou udržitelnost hospodaření). Ačkoli se tedy tyto organizace orientují na principy mimo trh (a tedy pojmově spíše odpovídají *neziskovému sektoru* nežli *sociální ekonomice*), fungují v prostředí, v němž i realizace sociálního cíle předpokládá, že budou zohledněny také některé tržní principy. Spíše než z vlastní volby jsou ekonomické cíle pro tyto subjekty často „nutností“. V širším smyslu tak i tyto subjekty tvoří sociální ekonomiku, byť by striktně vzato do ní být počítány neměly (srov. stanovisko autorů publikace Sociální ekonomika a NNO diskutovaná v poznámce 13). Nicméně je zřejmé, že rozšíření oblasti zájmu v této kapitole je vhodnějším řešením nežli stanovení patrně nezcela relevantního indikátoru pro rozlišení těch subjektů, které se rozhodly „záměrně“ usilovat zároveň o sociální a ekonomické cíle, respektive které se je pokoušejí vzájemně ve svých aktivitách propojit.

5.3 Datová základna pro analýzu sociální ekonomiky a působení nestátního sektoru v oblasti sociálních služeb

Pro **srovnání oblasti sociálních služeb s jinými sektory ekonomiky** lze využít makroekonomické údaje ČSÚ, především *roční národní účty a satelitní účty neziskových organizací*. Nevýhodou těchto údajů je to, že použité kategorie nejsou

detailněji rozlišeny na dílčí položky. Detailněji je struktura kategorií rozlišena v *Centrální evidenci dotací MF ČR*, která však vypovídá o dotacích z veřejných rozpočtů a představuje tedy pouze dílčí informaci o finančních tocích. I přesto tento údaj umožňuje alespoň orientační porovnání finančních prostředků čerpaných podle jednotlivých paragrafů rozpočtové skladby. Podstatným limitem všech těchto dat je používání odlišné terminologie oproti dikci zákona o sociálních službách. Zvláště v případě údajů ČSÚ jsou sledovány výrazně širší kategorie než pojem sociální služba podle tohoto zákona.¹⁴

Pro analýzu oblasti sociálních služeb lze využít údaje o službách a jejich poskytovatelích sociálních služeb z *Registru poskytovatelů sociálních služeb* (dále jen „registr“) a z resortní statistiky MPSV publikované ve *Statistické ročence z oblasti práce a sociálních věcí* (dále jen „ročenska“). Oba tyto zdroje obsahují údaje o službách, které jsou sociální službou v intencích zákona o sociálních službách, a o subjektech, které se zaregistrovaly jako poskytovatelé těchto služeb, respektive které provozují zařízení sociálních služeb. Pojmy „sociální služby“ a „zařízení sociálních služeb“ jsou v obou těchto případech používány shodně s příslušnými ustanoveními zákona. Data z těchto zdrojů proto umožňují omezit se při analýze již pouze na služby a subjekty spadající do sledované oblasti. Tato data ale na druhou stranu neumožňují porovnat oblast sociálních služeb s jinými sektory ekonomiky, neboť již nejsou založena na obecnějších kategoriích, ale jsou přímo odvozena od specializované legislativy.

Pro analýzu sociální ekonomiky, respektive počtu kapacit nestátních subjektů poskytujících sociální služby se jako vhodnější ukázala data shromážděná v **Registru poskytovatelů sociálních služeb**. U dat z registru není možné provést srovnání vývojových trendů (ty by však v současnosti umožňovaly pouze srovnání mezi lety 2007 a 2008, navíc komplikované některými provedenými změnami metodologie sběru a vyhodnocení dat) a poskytují pouze „snímek“ o sledované oblasti k určitému konkrétnímu datu. Využití údajů z registru je omezeno skutečností, že webová aplikace je navržena primárně pro vyhledávání subjektů a jejich filtrování podle několika základních parametrů. Okamžitě tak je možné z registru získat pouze přehled o počtu subjektů, které jsou registrovány jako poskytovatelé jednotlivých typů sociálních služeb k aktuálnímu datu v závislosti na stanovených vyhledávacích kritériích. Aplikace neumožňuje hromadné operace s údaji o jednotlivých subjektech a jimi zřizovaných zařízeních ani s dalšími v registru sledovanými údaji (např. kapacita jednotlivých zařízení provozovaných registrovanými poskytovateli sociálních služeb apod.). Data z registru je proto nutné shromáždit manuálně, což i vzhledem ke způsobu organizace dat znamená, zvláště při snaze o zmapování poskytovatelů všech sociálních služeb působících na celém území ČR, časově velmi náročnou operaci. Nicméně při manuálním získání dat lze údaje z registru strukturovat tak, aby byly dále využitelné i pro různé tematické analýzy.

Data v Registru jsou také na rozdíl od resortních statistik MPSV evidována podle *typů sociálních služeb*, nikoliv podle *zařízení sociálních služeb*. Resortní statistiky naproti tomu nepokrývají všechny typy sociálních služeb, respektive informace o některých typech sociálních služeb (např. pečovatelské službě) jsou shromažďovány od obcí, nikoliv od poskytovatelů sociálních služeb (tj. jsou zjišťovány agregované údaje o počtech poskytovaných služeb na území obce).

¹⁴ Tato skutečnost se týká především ročních národních účtů ČSÚ, v rámci nichž lze pro analýzu sociální ekonomiky využít pouze společné kategorie pro *zdravotnictví, veterinární a sociální činnosti* (detailnější podkategorie nejsou dostupné v potřebné struktuře). Tato kategorie výrazně přesahuje oblast sociálních služeb a dále v textu je uvedena pouze pro prvotní vymezení kontextu sledované problematiky.

Ve všech výše diskutovaných zdrojích dat jsou data členěna tak, že je možné rozlišit organizace s veřejnoprávním a soukromoprávním statutem (každý sice používá poněkud odlišnou klasifikaci, nicméně toto základní rozlišení použité klasifikace přirozeně umožňují). I přes použití terminologie odchylovající se od zákona o sociálních službách však můžeme předpokládat, že nejenom resortní statistika MPSV a registr, ale také národní účty ČSÚ, satelitní účty neziskových organizací a centrální evidence dotací v zásadě umožňují identifikaci *nestátních subjektů působících v oblasti sociálních služeb*. Žádný z těchto zdrojů dat naopak neumožňuje odlišit subjekty, které ve své činnosti usilují o *naplňování principů sociální ekonomiky*.¹⁵ V souladu s okolnostmi uvedenými v kapitole 5.2 tak tato otázka dále řešena nebude a analýza se zaměří na analýzu **sociálních činností zajišťovaných nestátními subjekty**,¹⁶ respektive na analýzu **sociálních služeb poskytovaných nestátními subjekty**.¹⁷

5.4 Zajištění sociálních činností a poskytování sociálních služeb nestátními subjekty

5.4.1 Sociální činnosti zajišťované nestátními subjekty a jejich význam v národním hospodářství

Národní účty¹⁸ ČSÚ ukazují, že organizace spadající do Odvětvové klasifikace ekonomických činností (dále též „OKEČ“) *N-zdravotnictví, veterinární a sociální činnosti* se na *hrubé přidané hodnotě*¹⁹ (v běžných cenách) v roce 2007 podílely celkově 205,3 miliardami korun, tj. 2,2 % z celkové hrubé přidané hodnoty. Ze 119,2 miliard korun hrubé přidané hodnoty vyprodukované v tomto roce v rámci tohoto odvětví bylo 71,3 miliard (59,8 %) vyprodukováno subjekty ve veřejném vlastnictví, 45,3 miliard (38,0 %) subjekty v národním soukromém vlastnictví a 2,6 miliardy (2,2 %) subjekty pod zahraniční kontrolou. Dostupné údaje však neumožňují dále odlišit

¹⁵ Hlavním důvodem této skutečnosti je nízká poptávka po takovýchto informacích, ať už ze strany státní správy, firem či veřejnosti. Informace o tom, zdali aktivity subjektu lze vnímat jako sociální podnikání, má totiž význam zpravidla především (ne-li výhradně) pro identitu samotného podnikajícího subjektu a jeho zaměstnanců. Ani v případech, kdy sociálnímu podniku vzniká nárok na určitou formu veřejné podpory, nejde o „podporu sociální ekonomiky“ jako takové, ale o podporu určitého dílčího společensky žádoucího cíle (např. zaměstnávání osob se zdravotním postižením). Veřejná podpora je proto podmíněna prokázáním toho, zda sociální podnik dosahuje příslušného cíle (např. zaměstnává odpovídající počet osob se zdravotním postižením), nikoliv tím, že naplňuje principy sociálního podniku. Zájem sledovat tyto informace nevykazují ani podnikatelské subjekty ani veřejnost. To patrně souvisí s povědomím o tomto fenoménu i prestiží sociálního podnikání (ať už proto, že se doposud neetablovalo, nebo proto, že etické a sociální aspekty podnikání jsou spíše druhořadé - srov. také CVNS 2005, s. 24-26). Zájem o tuto tematiku se tak v podstatě omezuje na akademickou sféru a organizace, profesní asociace či odborové organizace, které jsou na tomto poli značně zainteresovány.

¹⁶ K tomuto účelu budou využita data z národních účtů, satelitních účtů neziskových a centrální evidence dotací.

¹⁷ K tomuto účelu budou využity údaje z registru.

¹⁸ <http://apl.czso.cz/pll/rocenka/rocenka.indexnu>

¹⁹ Podle metodiky ČSÚ je hrubá přidaná hodnota charakterizována následovně: „Hrubá přidaná hodnota (B.1g) představuje nově vytvořenou hodnotu, kterou získávají institucionální jednotky z používání svých výrobních kapacit. Je stanovena jako rozdíl mezi celkovou produkcí, oceněnou v základních cenách a mezispotřebou, oceněnou v kupních cenách. Počítá se za odvětví nebo za institucionální sektory/subsektory. Hrubá přidaná hodnota (B.1g) snížená o spotřebu fixního kapitálu (K.1) vyjadřuje čistou přidanou hodnotu (B.1n). Souhrn hrubé (čisté) přidané hodnoty za všechna odvětví v národním hospodářství nebo za všechny institucionální sektory/subsektory plus čisté daně z produktů představuje hrubý/čistý domácí produkt.“

podíl podoblasti sociálních činností, respektive sociálních služeb na tvorbě hrubé přidané hodnoty.

Satelitní účty neziskových institucí²⁰ začaly být Českým statistickým úřadem sledovány za účelem zlepšení metodiky statistického sledování neziskových institucí. Satelitní účty neziskových institucí rozšiřují, oproti v době do 31.12.2007 používané Odvětvové klasifikaci ekonomických činností (OKEČ), sledování ukazatelů o další dvě kategorie, které prohlubují (zkvalitňují) propočet podílu neziskových institucí na hrubém domácím produktu (zvyšují podíl neziskových institucí na vytvořeném hrubém domácím produktu) - *imputovaná hodnota práce dobrovolníků a netržní produkce tržních neziskových institucí*. Kromě toho také:

- umožňují sledovat neziskový sektor a neziskové instituce doposud zařazené v jiných institucionálních sektorech a jejich následné sjednocení na jednom účtu,
- opírají se o podrobnější a vhodněji (oproti OKEČ) strukturované kategorie ICNPO a
- rozšiřují sledování údajů o neziskových institucích o další ukazatele, které nevycházejí z národních účtů - strukturální ukazatele (počet subjektů, zaměstnanců, dobrovolníků, členů, členství) a ukazatele výkonu (počet návštěvníků muzea, počet vystudovaných žáků gymnázia atd.).

System satelitních účtů neziskových institucí se opírá o rozlišení pěti sektorů v systému národních účtů:

- sektor nefinančních podniků,
- sektor finančních institucí,
- sektor vládních institucí,
- sektor domácností a
- sektor neziskových institucí sloužících domácnostem.

V každém z těchto sektorů je pak možné teoreticky uvažovat čtyři základní typy evidovaných jednotek - podniky, vládní instituce, domácnosti a neziskové instituce. V praxi je ale potřebné odlišit jednotky, které jsou neziskovými institucemi, pouze u prvních tří sektorů: do poslední kategorie organizací již spadají pouze neziskové instituce, naopak sektor domácností ze své definice nemůže zahrnovat žádné neziskové organizace. U prvních tří sektorů je naopak právě rozlišení, zda evidovaný subjekt odpovídá definici *neziskové instituce* podle metodiky ČSÚ, klíčové.

Definice *neziskové instituce* pro účely této evidence má některé shodné rysy s pojmem sociální podnik. Podle metodiky ČSÚ neziskový sektor sestává z ekonomických jednotek, které jsou:

- *organizacemi* (mají určitou institucionalitu, jsou právními subjekty s určitým stupněm vnitřní organizační struktury),
- *neziskové nebo zisk nerozdělující* (vzniklé přebytky jsou využity na hlavní činnost, pro kterou byla nezisková instituce založena),

²⁰ V následujících odstavcích věnovaných této statistice bude na rozdíl od jiných pasáží publikace, v nichž se používá pojem „nezisková organizace“, používán, v souladu s terminologií ČSÚ, pojem „nezisková instituce“. Následující charakteristika satelitních účtů neziskových institucí je zkrácenou informací z metodiky ČSÚ k satelitním účtům neziskových institucí, jež je dostupná stránkách ČSÚ na webové adrese http://apl.czso.cz/pll/rocenka/rocenka.indexnu_sat.

- *institucionálně odděleny od vládních institucí* (nejsou součástí vládního aparátu ani pověřeny výkonem státní moci),
- *samosprávné* (jsou schopny řídit svou činnost a vytvářet si organizační strukturu) a
- *nepovinné* (jejich vznik, činnost a členství v nich je založeno na dobrovolné bázi).

Tyto znaky podle metodiky ČSÚ naplňují tyto právní formy²¹:

- nadace,
- nadační fond,
- obecně prospěšná společnost,
- vysoká škola (veřejná),
- politická strana, politické hnutí,
- sdružení (svaz, spolek, společnost, klub aj. vč. odborových organizací),
- organizační složky sdružení,
- stavovská organizace - profesní komora,
- komora (kromě profesních komor),
- zájmové sdružení právnických osob,
- církevní organizace (církev a náboženské společnosti včetně církevních právnických osob; předškolní a školská zařízení, základní školy, střední školy, zdravotnická zařízení zřízená církví nebo náboženskou společností),
- honební společenstvo a
- mezinárodní organizace a sdružení.

Také v rámci satelitních účtů neziskových institucí je sledován údaj o hrubé přidané hodnotě v rámci jednotlivých sektorů podle OKEČ. Nejnovější data odpovídající této struktuře jsou z roku 2006 (tj. bohužel ještě z období před nabytím účinnosti zákona o sociálních službách). Celková hrubá přidaná hodnota vypočtená podle metodiky satelitních účtů neziskových institucí v roce 2006 činila u *všech subjektů* 2 361,9 miliard korun. Na této celkové hrubé přidané hodnotě se organizace neziskového sektoru (celkem 70 422 organizací) podílely 47,6 miliardami korun, tj. 2,0 %.

Hrubá přidaná hodnota vyprodukovaná *všemi subjekty provozujícími sociální činnosti* (OKEČ 853) byla v tomto roce 18,1 miliard korun, tj. 0,8 % celkové vypočtené hrubé přidané hodnoty podle metodiky satelitních účtů neziskových institucí. Hrubá přidaná hodnota *vyprodukovaná v tomto odvětví neziskovými institucemi* činila 2,0 miliardy korun (z toho 0,1 miliardy nefinanční podniky a 1,9 miliardy neziskové instituce sloužící domácnostem), tj. 11,3 % z celkových osmnácti miliard vyprodukovaných v tomto odvětví a 4,3 % z hrubé přidané hodnoty vyprodukované neziskovými institucemi.

²¹ V metodice jsou dále podrobně diskutovány důvody pro zařazení některých sporných typů subjektů mezi neziskové instituce (obecně prospěšné společnosti se státním a komunálním vlastnictvím, veřejné vysoké školy, mezinárodní organizace a sdružení) a způsob řešení některých potíží spojených s přizpůsobením satelitních účtů neziskových institucí českému prostředí (monitorování aktivity organizačních jednotek sdružení, sledování organizovaných seskupení lidí, která nemají formální charakter a existují jen na základě smlouvy - tj. sdružení bez právní subjektivity).

5. Sociální služby poskytované nestátními subjekty

Počet zaměstnanců neziskových institucí v roce 2006 činil 83 185 osob, tj. 2,2 % ze všech zaměstnaných osob podle metodiky satelitních účtů neziskových institucí.

Veškeré subjekty provozující sociální činnosti (OKEČ 853) zaměstnávaly 49 512 osob, tj. 1,3 % všech zaměstnaných osob podle metodiky satelitních účtů neziskových institucí. Neziskové instituce provozující sociální činnosti zaměstnávaly celkem 7 835 osob (204 nefinanční podniky, 7 631 neziskové instituce sloužící domácnostem), tj. 15,8 % osob zaměstnaných v tomto odvětví a 9 % všech osob zaměstnaných v neziskových institucích.

Z uvedených dat je patrné (jak ostatně konstatuje i metodika ČSÚ), že „podíl neziskových institucí na celkovém objemu všech jednotek v institucionálních sektorech je velice nízký“. Zároveň je zřejmý pouze marginální poměr hrubé přidané hodnoty vyprodukované v tomto odvětví vůči ostatním odvětvím a minimální podíl počtu osob zaměstnaných v tomto odvětví z celkového počtu zaměstnaných osob.

Také se ukazuje, že mezi subjekty provozujícími sociální činnosti hrají neziskové instituce významnější roli, než jakou mají v národním hospodářství jako celku. Potvrzují to jak údaje o hrubé přidané hodnotě, tak údaj o počtu zaměstnaných osob: neziskové instituce mají v tomto odvětví ve srovnání údajem za všechna odvětví více než pětkrát vyšší podíl na hrubé přidané hodnotě, podíl osob zaměstnaných v neziskových organizacích je v tomto odvětví oproti podílu za všechna odvětví více než sedminásobný. Stejně tak je zřejmé, že pro neziskové instituce představují sociální činnosti významnou oblast jejich působení - podíl hrubé přidané hodnoty i počtu zaměstnaných osob v odvětví sociálních činností narůstá v rámci neziskového sektoru oproti celkovým údajům obdobně výrazně, jako je tomu v předchozím případě.

Centrální evidence dotací MF ČR²² umožňuje srovnat počty subjektů, které byly podpořeny z veřejných rozpočtů, počty podpořených projektů a objemy čerpaných dotací z hlediska celé řady různých třídících parametrů. V rámci těchto údajů lze vytvořit orientační srovnání dotačních politik podle jednotlivých paragrafů rozpočtové skladby, zároveň lze situaci vyhodnotit také podle právního statutu příjemce dotace. Na druhou stranu data zahrnují pouze dotace z veřejných rozpočtů a údaje z tohoto zdroje tak představují spíše doplnění předchozích informací o významu sledovaného odvětví v národním hospodářství.²³

V roce 2008 příjemci dotací v rámci paragrafu 4 rozpočtové skladby („Sociální věci a politika zaměstnanosti“) čerpali 7 187 milionů korun, tj. 3,1 % celkového objemu dotací čerpaných z veřejných zdrojů. Z této částky bylo ovšem 77,4 % čerpáno v rámci paragrafu 42 rozpočtové skladby, tj. na politiku zaměstnanosti. V rámci paragrafu 43 rozpočtové skladby („Sociální péče a pomoc a spol. činnosti v sociálním zabezpečení a politice zaměstnanosti“) bylo čerpáno 1 621 milionů korun, z toho 1 445 milionů korun (89,1 %) směřovalo přímo do oblasti sociální péče.²⁴

²² http://cedr.mfcr.cz/cedr3i_internet_411/default.aspx

²³ Do informačního systému jsou jako poskytovatelé dotací zahrnuty: státní rozpočet, rozpočty krajů, Státní fond České republiky pro podporu a rozvoj české kinematografie, Státní fond kultury České republiky, Státní fond rozvoje bydlení, Státní zemědělský intervenční fond, úřady práce a Českomoravská záruční a rozvojová banka, a.s. Mezi dalšími kategoriemi (operační programy, dotační tituly, zdroje financování) figurují také evropské fondy a jiné zahraniční fondy. Systém evidence dotací tak pokrývá finanční prostředky z veřejných zdrojů i evropské fondy. Naopak, nezahrnuje finanční zdroje ze soukromých fondů, od soukromých donátorů, příjmy z vlastní činnosti či platby klientů za poskytnuté služby.

²⁴ Tj. byly čerpány v rámci §§ 431 (Sociální péče a pomoc starým a ZPS občanům), 432 (Sociální péče a pomoc dětem a mládeži), 433 (Sociální péče a pomoc manželství a rodinám), 434 (Ostatní sociální péče a pomoc), 435 (Služby sociální péče) a 437 (Služby sociální prevence). Naopak, jako přesahující oblast sociální péče byly chápány §§ 436 (Správa v soc. zabezpečení a politice zaměstnanosti), 438 (Výzkum a vývoj v soc. zabezpečení a politice zaměstnanosti) a 439 (Ostatní činnost a nespecifikované výdaje).

Subjekty se soukromoprávním statutem²⁵ v roce 2008 čerpaly dotace o objemu 1 412 milionů korun, tj. 97,7 % dotací směřujících do této oblasti. Za pozornost přitom stojí skutečnost, že v roce 2007 čerpaly dotace naopak především subjekty s veřejnoprávním statutem: soukromoprávní subjekty čerpaly v tomto roce 412 milionů korun, tj. 30,3 % veškerého objemu dotací čerpaných v oblasti sociální péče²⁶ v roce 2007.

Důvodem takto výrazné změny je především skutečnost, že v letech 2007 a 2008 byla výrazně odlišná struktura čerpaných dotací v paragrafu 43 rozpočtové skladby. Zatímco organizace poskytující *sociální péči a pomoc starým a zdravotně postiženým občanům* (§ 431) čerpaly v roce 2007 bezmála polovinu prostředků (1 003 milionů korun, tj. 49,6 %) čerpaných v rámci paragrafu 43 rozpočtové skladby, v roce 2008 bylo podle paragrafu 431 čerpáno pouze 44 milionů korun (2,7 % objemu prostředků čerpaných v rámci paragrafu 43). Naopak u organizací poskytujících *služby sociální péče* (§ 435) objem čerpaných v roce 2008 několikanásobně narostl: v roce 2007 se jednalo o 97 milionů (4,8 % objemu dotací čerpaných v rámci paragrafu 43 rozpočtové skladby), v roce 2008 šlo přitom o 1 232 milionů korun (76,0 %). Podle prvního jmenovaného titulu (§ 431) přitom většinu prostředků čerpaly v roce 2007 subjekty s veřejnoprávními statuty (899 milionů korun, 89,6 % prostředků § 431), v roce 2008 byly naopak téměř veškeré „zbývající“ prostředky čerpány soukromoprávními subjekty (44 milionů, 99,4 % prostředků § 431). Nicméně čerpání dotací téměř výhradně soukromoprávními subjekty v roce 2008 není pro zaznamenanou změnu podstatné tak, jako „výpadek“ v čerpání veřejnoprávními subjekty z předchozího roku. Naopak, na základě druhého jmenovaného titulu (§ 435) čerpaly naprostou většinu dotací v obou letech soukromoprávní subjekty (v roce 2007 100 %, v roce 2008 99,6 %). Nárůst významu paragrafu 435 oproti paragrafu 431 tak ve výsledku vede k růstu významu soukromoprávních subjektů, které v čerpání dotací podle tohoto paragrafu zřetelně dominují.

V případě dalších sledovaných parametrů (počty příjemců dotací, počty podpořených projektů) nebyl rozdíl mezi roky 2007 a 2008 takto výrazný. Nicméně i zde byl zaznamenán nárůst *počtu příjemců dotací* se soukromoprávním statutem, respektive nárůst zastoupení projektů těchto příjemců dotací. Zatímco v roce 2007 mělo soukromoprávní status ze 472 příjemců čerpajících dotaci na poskytování sociální péče²⁷ 330 (69,9 %) subjektů, v roce 2008 se jednalo o 312 (83,2 %) ze 375 příjemců dotací na tyto účely. Výrazný byl také nárůst *počtu podpořených projektů* subjektů se soukromoprávním statutem. Zatímco v roce 2007 se jednalo o 385 (72,4 %) z 532 projektů podpořených v rámci paragrafů pro čerpání dotací na sociální péči,²⁸ v roce 2008 šlo o 605 (90,7 %) ze 667 podpořených projektů.

Rozdíly v trendech mezi jednotlivými údaji poukazují na existenci rozdílů ve výši dotací čerpaných na jednoho příjemce, respektive na jeden projekt podle statutu

²⁵ Jako soukromoprávní statuty byly při analýze dat z Centrální evidence dotací MF ČR chápány ty právní statuty, které primárně neimplikují zapojení veřejného sektoru. Toto vymezení je tedy podobně v případě satelitních účtů neziskových organizací spíše širší (jsou např. zahrnuty mezinárodní organizace či obecně prospěšné společnosti), nicméně některé typy institucí na rozdíl od metodiky satelitních účtů neziskových organizací byly chápány jako veřejné instituce (např. veřejné vysoké školy, jež ovšem podobně jako některé jiné typy institucí nemají žádný nebo mají jen minimální vliv na situaci v oblasti sociální péče). Zvolený postup přirozeně nemůže zabránit tomu, že budou zahrnuty například obecně prospěšné společnosti zřizované obcemi, nicméně shodně s metodikou ČSÚ lze předpokládat, že tento nedostatek nemůže způsobit výraznější zkreslení výsledků.

²⁶ srov. pozn. 24

²⁷ srov. pozn. 24

²⁸ srov. pozn. 24

5. Sociální služby poskytované nestátními subjekty

organizace, respektive jejich proměnu v roce 2008 oproti roku 2007. Zatímco v roce 2007 *příjemci dotací* průměrně čerpali 2,88 milionu korun (u subjektů se soukromoprávním statutem to bylo 1,25 milionu, zatímco u subjektů s veřejnoprávním statutem 6,66 milionu), v roce 2008 čerpali příjemci dotaci v průměrné výši 3,85 milionu korun (soukromoprávní subjekty 4,52 milionu, veřejnoprávní subjekty 0,52 milionu).

V roce 2007 bylo *na projekt* průměrně čerpáno 2,55 milionu korun (u příjemců se soukromoprávním statutem 1,07 milionu, u příjemců s veřejnoprávním statutem 6,44 milionu). V roce 2008 byla průměrná výše dotace na projekt u všech příjemců 2,17 milionu korun (2,33 u příjemců se soukromoprávním statutem, 0,53 u příjemců s veřejnoprávním statutem).

Zatímco tedy v roce 2007 byly zřetelně vyšší průměrné dotace (na jednoho příjemce i na jeden projekt) čerpány subjekty s veřejnoprávním statutem, v roce 2008 naopak bylo znatelně více prostředků (na příjemce i na projekt) čerpáno soukromoprávními subjekty.

Zjištěné výrazné posuny v úspěšnosti subjektů se soukromoprávním statutem v dotační politice ve sledované oblasti mezi roky 2007 a 2008 patrně úzce souvisejí se změnami legislativy v této oblasti a přechodem na zcela odlišný režim fungování sociálních služeb, kdy se do struktury dotací v roce 2007 mohly výrazněji promítnout tendence z předcházejícího období. Zároveň je však také možné, že významná část poskytovatelů sociálních služeb změnila s ohledem na probíhající změny systému svůj právní status, tj. že např. příspěvkové organizace krajů či obcí (tj. veřejnoprávní instituce) byly transformovány např. na obecně prospěšné společnosti (jež pro potřeby tohoto srovnání reprezentovaly již soukromoprávní instituce).

Uvažovat lze jistě také další důvody, jako odlišný okruh žadatelů o poskytnutí dotace v obou letech či možnost změny zacílení či účelu dotací (např. odklon od podpory rekonstrukce pobytových zařízení v souvislosti s jejich modernizací a transformací k podpoře ambulantních a terénních forem sociálních služeb apod.). Roli těchto možných vlivů ovšem není možné dostatečně jasně určit a je otázka, zda mohou být dostatečným vysvětlením tak zásadního rozdílu mezi oběma sledovanými roky, nebo zda se do něho promítají případné další faktory.

Zjištěné skutečnosti nicméně zřetelně vypovídají o aktuálních velmi dynamických proměnách sledované oblasti. Stejně tak se ukazuje poměrně významná role dotační politiky v této oblasti, kdy byly necelým 400 (2007), respektive necelým 500 příjemcům dotací (2008) přiděleny dotace v přibližné výši kolem 1,5 miliardy korun. Roli soukromoprávních subjektů na tomto poli nelze s ohledem na zaznamenané dynamické změny jednoznačně zhodnotit, patrně však můžeme předpokládat trend k posílení pozice soukromoprávních subjektů mezi příjemci čerpajícími dotace podle paragrafu 43 rozpočtové skladby (respektive vybraných podkapitol), respektive spíše postupnou stabilizaci charakteristik příjemců příslušných dotací. Je přitom nutné mít na vědomí možné vnější vlivy, především možnost změny právního statutu některých veřejnoprávních institucí (např. příspěvkových organizací) na instituce, u nichž není jednoznačně určená forma vlastnictví (např. obecně prospěšné společnosti), či instituce se soukromoprávním statutem (např. občanská sdružení).

5.4.2 Sociální služby poskytované nestátními subjekty

Z 1 971 **poskytovatelů sociálních služeb** (dále jen „poskytovatelé“) registrovaných k 14.4.2009 jich bylo 1 039 (52,7 %) nestátních.²⁹ Těchto 1039 poskytovatelů provozovalo 3 548 zařízení sociálních služeb (66,1 % z celkového počtu 5 371 registrovaných zařízení sociálních služeb). Počet zařízení sociálních služeb provozovaných jedním poskytovatelem činil průměrně 2,73 zařízení, v případě nestátních subjektů se jednalo průměrně o 3,41 zařízení na poskytovatele, v případě zařízení s veřejnoprávním statutem bylo jedním poskytovatelem průměrně provozováno 1,96 zařízení sociálních služeb.

Služby sociální prevence a sociálního poradenství byly zajišťovány převážně nestátními subjekty. Služby sociální péče byly poněkud častěji zajišťovány poskytovateli s veřejnoprávním statutem.

²⁹ Konkrétně se jednalo o 192 církevních organizací, 539 sdružení (svazy, spolky, společnosti, kluby aj.), 45 organizačních jednotek sdružení, 28 poskytovatelů-fyzických osob a 235 poskytovatelů s jiným právním statutem.

5. Sociální služby poskytované nestátními subjekty

Tabulka č. 5 **Počty nestátních subjektů poskytujících sociální služby registrované k 14.4.2009 podle druhu sociální služby a typu sociální služby**

druhy sociálních služeb	celkem subjektů	z toho nestátní subjekty	
		četnost	v %
odborné sociální poradenství	779	693	89,0%
typy sociálních služeb:			
odborné sociální poradenství	779	693	89,0%
služby sociální péče	2 744	1 194	43,5%
typy sociálních služeb:			
domovy pro osoby se zdravotním postižením	229	23	10,0%
domovy se zvláštním režimem	162	34	21,0%
domovy pro seniory	465	109	23,4%
týdenní stacionáře	83	32	38,6%
pečovatelská služba	781	312	39,9%
denní stacionáře	273	149	54,6%
chráněné bydlení	137	77	56,2%
tísňová péče	16	9	56,3%
odlehčovací služby	226	130	57,5%
podpora samostatného bydlení	27	19	70,4%
centra denních služeb	95	68	71,6%
osobní asistence	214	197	92,1%
průvodcovské a předčitatelské služby	36	35	97,2%
služby sociální prevence	1 848	1 661	89,9%
typy sociálních služeb:			
intervenční centra	22	16	72,7%
noclehárny	62	47	75,8%
telefonická krizová pomoc	43	33	76,7%
azylové domy	205	158	77,1%
domy na půl cesty	42	34	81,0%
krizová pomoc	47	41	87,2%
sociálně terapeutické dílny	104	93	89,4%
terénní programy	186	168	90,3%
nízkoprahová zařízení pro děti a mládež	202	186	92,1%
raná péče	46	43	93,5%
sociálně aktivizační služby pro seniory a osoby se zdravotním postižením	251	235	93,6%
kontaktní centra	64	60	93,8%
sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi	162	153	94,4%
terapeutické komunity	19	18	94,7%
sociální rehabilitace	284	270	95,1%
nízkoprahová denní centra	45	43	95,6%
služby následné péče	28	27	96,4%
tlumočnické služby	36	36	100,0%
registrované sociální služby celkem	5 371	3 548	66,1%

Zdroj: Registr poskytovatelů sociálních služeb <http://iregistr.mpsv.cz> (údaje k 14.4.2009)

Údaje z Registru poskytovatelů sociálních služeb umožňují získat ilustrativní představu o **úhrnné kapacitě jednotlivých typů sociálních služeb** měřenou počtem klientů, intervencí, kontaktů, lůžek či hovorů,³⁰ a to pro tři odlišné formy poskytování služby (pobytová, ambulantní a terénní). Všechny tři okruhy údajů (typy sociálních služeb, indikátory jejich kapacity i formy jejich poskytování) představují svébytné entity a nelze operovat s obecnějšími úhrnnými údaji za některou z těchto kategorií (např. součty za všechny typy sociálních služeb, součty za různé formy poskytování služby, procentní „význam“ jednotlivých služeb, omezení se na pouze některý ze sledovaných indikátorů kapacity apod.).

Ve výsledku tak registr obsahuje obrovské množství údajů (32x5x3), které nelze bez závažného zkreslení redukovat. To je bezpochyby užitečné, klade to však poměrně značné nároky na další zpracování. Z tohoto důvodu již není v dalším textu uvedeno srovnání mezi nestátními poskytovateli a poskytovateli s veřejnoprávním statutem, které by už tak velmi obsáhlá a obtížně zhodnotitelná data ještě dále zmnožila a dále by zkomplikovala možnosti jejich vyhodnocení. Další text se proto omezuje na prezentaci kapacit pouze u nestátních poskytovatelů sociálních služeb.

Z možných forem organizace dat o kapacitě nestátních poskytovatelů sociálních služeb bylo zvoleno třídění, které umožnilo u každé z forem poskytování (sloupec tabulky) vzájemně porovnávat kapacitu jednotlivých typů sociálních služeb (řádek tabulky) vždy podle stejného kritéria indikujícího kapacitu (stránky s tabulkami).³¹ Popis údajů se omezuje na výčet typů sociálních služeb, které dosahují z hlediska sledovaného indikátoru kapacity a v uvedené formě nejvyšších hodnot.

Spolehlivost zjištěných úhrnných údajů na straně jedné zvyšuje to, že se jedná o povinné údaje, na něž je vázána registrace subjektu, na straně druhé mohou být zatíženy některými rušivými vlivy, které vyplývají z množství a komplikovanosti požadovaných dat (vzhledem k možnosti poskytování více typů sociálních služeb a možnosti jejich zajištění ve více formách, může dojít k tomu, že údaj není uveden vždy, kdy by uveden být měl; toto riziko teoreticky není možné vyloučit, zároveň jej ale prakticky není možné ověřit, respektive opravit případné chyby). Nicméně lze předpokládat, že případné zkreslení by nemělo být zásadní.

Nejvyšší **kapacitu indikovanou počtem klientů** měly v *pobytové formě* nestátní subjekty provozující azylové domy (3 034 klientů) a subjekty poskytující odborné sociální poradenství (2 609; pobytová forma patrně byla v případě této služby uvedena vzhledem k současnému poskytování dalších pobytových služeb). V *ambulantní formě* měly z hlediska počtu klientů nejvyšší kapacitu nestátní subjekty poskytující odborné sociální poradenství (56 992) a pečovatelskou službu (54 080). Značná byla rovněž kapacita nestátních subjektů provozujících ambulantně terénní programy (31 144), sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi (26 270) a sociálně aktivizační služby pro seniory a osoby se zdravotním postižením (26 098). U sociálních služeb

³⁰ Údaj o počtech klientů lze považovat za patrně nejvíce obecný (týká se všech typů sociálních služeb a všech relevantních forem jejich poskytování) a za nejvýznamnější. Sám o sobě o kapacitách u určitého typu sociálních služeb dostatečně nevypovídá, protože u různých typů sociálních služeb se diametrálně liší objem aktivit, jež v rámci služby jeden klient využívá. Právě z tohoto důvodu jsou dále sledovány také další indikátory.

³¹ Při alternativním třídění, v němž by jednotlivé stránky s tabulkami byly řazeny podle formy poskytování a u každé sociální služby (řádek tabulky) by bylo uvedeno všech pět indikátorů kapacity (sloupec tabulky), by byla lépe vizuálně patrná kapacita sociální služby poskytované v příslušné formě. Nicméně takto organizovaná data by bylo daleko obtížnější systematicky a zároveň přehledně popsat. Při takovémto třídění by sice bylo možné postupovat i při popisu alternativně a mohly by být popsány „profily“ typů sociálních služeb, nicméně ty by patrně (s ohledem na možnost kombinace pěti různých parametrů) bylo obtížné jasně pojmenovat, problematické by bylo jejich vzájemné rozlišení a takováto klasifikace by mohla být také poměrně zjednodušující či zkreslující.

5. Sociální služby poskytované nestátními subjekty

poskytovaných nestátními subjekty v *terénní formě* byla nejvyšší kapacita z hlediska počtu klientů zaznamenána u subjektů poskytujících odborné sociální poradenství (83 001), sociálně aktivizační služby pro seniory a osoby se zdravotním postižením (38 039), provozujících nízkoprahová zařízení pro děti a mládež (25 406) a poskytujících sociální rehabilitaci (24 688).

Tabulka č. 6 **Kapacita nestátních subjektů poskytujících sociální služby v pobytové, ambulantní a terénní formě měřená počtem klientů**

typ sociální služby	forma poskytování		
	pobytová	ambulantní	terénní
azylové domy	3 034	0	0
centra denních služeb	0	0	5 893
denní stacionáře	0	0	2 843
domovy pro osoby se zdravotním postižením	173	0	0
domovy pro seniory	1 629	0	0
domovy se zvláštním režimem	321	0	0
domy na půl cesty	231	0	0
chráněné bydlení	688	0	0
intervenční centra	0	587	3 135
kontaktní centra	0	565	10 882
krizová pomoc	1 509	1 227	5 870
nízkoprahová denní centra	0	339	4 158
nízkoprahová zařízení pro děti a mládež	0	7 590	25 406
noclehárny	0	0	728
odborné sociální poradenství	2 609	56 992	83 001
odlehčovací služby	500	2 184	895
osobní asistence	0	5 988	0
pečovatelská služba	0	54 080	9 086
podpora samostatného bydlení	0	484	0
průvodcovské a předčitatelské služby	0	3 058	4 325
raná péče	0	2 455	1 756
služby následné péče	223	0	844
sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi	0	26 270	15 657
sociálně aktivizační služby pro seniory a osoby se zdravotním postižením	0	26 098	38 039
sociálně terapeutické dílny	0	0	2 478
sociální rehabilitace	1 592	10 123	24 688
telefonická krizová pomoc	0	1 401	0
terapeutické komunity	262	0	0
terénní programy	0	31 144	0
tísňová péče	0	2 865	0
tlumočnické služby	0	6 813	4 942
týdenní stacionáře	215	0	0

Zdroj: Registr poskytovatelů sociálních služeb <http://iregistr.mpsv.cz> (údaje k 14.4.2009)

Nejvyšší **kapacitu měřenou počtem intervencí** (jednání s klientem trvajících kolem 30 minut) vykazovalo mezi nestátními subjekty odborné sociální poradenství, a to v pobytové formě (6 800 intervencí), ambulantní formě (158 342) i terénní formě

5. Sociální služby poskytované nestátními subjekty

(354 571). V *pobytové formě* byla kapacita nestátních subjektů měřená tímto indikátorem vysoká také u azylových domů (5 383) a krizové pomoci (5 322). *Ambulantně* byly vzhledem k počtu intervencí ve značném rozsahu neziskovými subjekty provozovány také terénní programy (38 377) a sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi (17 363). V *terénní formě* byla z hlediska tohoto indikátoru značná kapacita zaznamenána rovněž u nestátních subjektů poskytujících sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi (15 478) a subjektů poskytujících krizovou pomoc (13 858).

Tabulka č. 7 **Kapacita nestátních subjektů poskytujících sociální služby v pobytové, ambulantní a terénní formě měřená počtem intervencí (30 minut jednání)**

typ sociální služby	forma poskytování		
	pobytová	ambulantní	terénní
azylové domy	5 383	0	0
centra denních služeb	0	0	1 197
denní stacionáře	0	0	0
domovy pro osoby se zdravotním postižením	0	0	0
domovy pro seniory	0	0	0
domovy se zvláštním režimem	5	0	0
domy na půl cesty	0	0	0
chráněné bydlení	0	0	0
intervenční centra	50	231	7 979
kontaktní centra	0	42	622
krizová pomoc	5 322	8 950	13 858
nízkoprahová denní centra	0	0	9 148
nízkoprahová zařízení pro děti a mládež	0	3 395	4 316
noclehárny	0	0	0
odborné sociální poradenství	6 800	158 342	354 571
odlehčovací služby	0	0	0
osobní asistence	0	1 093	0
pečovatelská služba	0	555	0
podpora samostatného bydlení	0	1 200	0
průvodcovské a předčitatelské služby	0	3 000	0
raná péče	0	5 976	8 205
služby následné péče	2 160	0	2 274
sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi	0	17 636	15 478
sociálně aktivizační služby pro seniory a osoby se zdravotním postižením	0	4 145	5 750
sociálně terapeutické dílny	0	0	0
sociální rehabilitace	0	1 950	9 170
telefonická krizová pomoc	0	2 208	0
terapeutické komunity	0	0	0
terénní programy	0	38 337	0
tísňová péče	0	0	0
tlumočnické služby	0	35	18
týdenní stacionáře	0	0	0

Zdroj: Registr poskytovatelů sociálních služeb <http://iregistr.mpsv.cz> (údaje k 14.4.2009)

5. Sociální služby poskytované nestátními subjekty

Kapacita nestátních subjektů měřená podle počtu kontaktů (jednání trvající kolem 10 minut) byla v *pobytové formě* nejvyšší u azylových domů (2975 kontaktů). V *ambulantní formě* byla kapacita z hlediska tohoto parametru nejvyšší u nestátních subjektů provozujících terénní programy (242 631), subjektů poskytujících sociální rehabilitaci (117 255) a subjektů provozujících nízkoprahová zařízení pro děti a mládež (104 171). Mezi sociálními službami poskytovanými nestátními subjekty v *terénní formě* měly z hlediska počtu kontaktů nejvyšší kapacitu nízkoprahová zařízení pro děti a mládež (266 358), kontaktní centra (174 782) a služby sociální rehabilitace (117 255).

Tabulka č. 8 **Kapacita nestátních subjektů poskytujících sociální služby v pobytové, ambulantní a terénní formě měřená počtem kontaktů (10 minut jednání)**

typ sociální služby	forma poskytování		
	pobytová	ambulantní	terénní
azylové domy	2 975	0	0
centra denních služeb	0	0	3 268
denní stacionáře	0	0	365
domovy pro osoby se zdravotním postižením	0	0	0
domovy pro seniory	80	0	0
domovy se zvláštním režimem	0	0	0
domy na půl cesty	0	0	0
chráněné bydlení	0	0	0
intervenční centra	100	110	1 960
kontaktní centra	0	16 462	174 782
krizová pomoc	0	400	5 000
nízkoprahová denní centra	0	263	11 001
nízkoprahová zařízení pro děti a mládež	0	104 171	266 358
noclehárny	0	0	1 000
odborné sociální poradenství	0	20 581	40 301
odlehčovací služby	0	0	0
osobní asistence	0	4 425	0
pečovatelská služba	0	6 377	0
podpora samostatného bydlení	0	0	0
průvodcovské a předčitatelské služby	0	100	0
raná péče	0	0	2 660
služby následné péče	0	0	1 362
sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi	0	8 060	15 723
sociálně aktivizační služby pro seniory a osoby se zdravotním postižením	0	580	12 102
sociálně terapeutické dílny	0	0	0
sociální rehabilitace	10	117 255	117 255
telefonická krizová pomoc	0	52 848	0
terapeutické komunity	0	0	0
terénní programy	0	242 631	0
tísňová péče	0	0	0
tłumočnické služby	0	30	30
týdenní stacionáře	0	0	0

Zdroj: Registr poskytovatelů sociálních služeb <http://iregistr.mpsv.cz> (údaje k 14.4.2009)

5. Sociální služby poskytované nestátními subjekty

Počty lůžek indikují kapacitu především u sociálních služeb poskytovaných v *pobytové formě*. Nejvyšší lůžkovou kapacitou disponovaly nestátní subjekty provozující azylové domy (4 489 lůžek), domovy pro seniory (3 176) a domovy se zvláštním režimem (1 044). Naproti tomu poskytovatelé zajišťující sociální služby v ambulantní a terénní formě disponují lůžkovými kapacitami spíše výjimečně a možnost přenocování má zpravidla podpůrnou úlohu v komplexu jimi poskytovaných sociálních služeb. Mezi *ambulantně poskytovanými službami* tak poměrně omezenou lůžkovou kapacitou disponovaly pouze nestátní subjekty provozující odlehčovací služby (51 lůžek) poskytující krizovou pomoc (44) a nabízející služby sociální rehabilitace (29). Při *terénním poskytování sociálních služeb* byly vyšší počty lůžek zjištěny u nestátních subjektů provozujících noclehárny (784), menší lůžková kapacita byla zaznamenána také u šesti dalších typů sociálních služeb.

Tabulka č. 9 **Kapacita nestátních subjektů poskytujících sociální služby v pobytové, ambulantní a terénní formě měřená počtem lůžek**

typ sociální služby	forma poskytování		
	pobytová	ambulantní	terénní
azylové domy	4 489	0	0
centra denních služeb	0	0	0
denní stacionáře	0	0	20
domovy pro osoby se zdravotním postižením	505	0	0
domovy pro seniory	3 176	0	0
domovy se zvláštním režimem	1 044	0	0
domy na půl cesty	285	0	0
chráněné bydlení	771	0	0
intervenční centra	3	0	0
kontaktní centra	0	0	0
krizová pomoc	120	44	60
nízkoprahová denní centra	0	0	0
nízkoprahová zařízení pro děti a mládež	0	0	0
noclehárny	0	0	784
odborné sociální poradenství	9	0	9
odlehčovací služby	764	51	43
osobní asistence	0	0	0
pečovatelská služba	0	0	0
podpora samostatného bydlení	0	0	0
průvodcovské a předčitatelské služby	0	0	0
raná péče	0	0	0
služby následné péče	104	0	56
sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi	0	0	0
sociálně aktivizační služby pro seniory a osoby se zdravot. postižením	0	0	0
sociálně terapeutické dílny	0	0	0
sociální rehabilitace	645	29	92
telefonická krizová pomoc	0	0	0
terapeutické komunity	252	0	0
terénní programy	0	0	0
tísňová péče	0	0	0
tlumočnické služby	0	0	0
týdenní stacionáře	290	0	0

Zdroj: Registr poskytovatelů sociálních služeb <http://iregistr.mpsv.cz> (údaje k 14.4.2009)

5. Sociální služby poskytované nestátními subjekty

Počet hovorů je indikátorem kapacity především u nepobytových sociálních služeb. Mezi nestátními subjekty poskytujícími *pobytové služby* tak byly počty hovorů zaznamenány pouze u provozovatelů azylových domů (1 287 hovorů). Mezi *ambulantně poskytovanými službami* měly z hlediska tohoto indikátoru nejvyšší kapacitu nestátní subjekty poskytující telefonickou krizovou pomoc (79 808 hovorů), osobní asistenci (4 135) a ranou péči (2 609). V *terénní formě* byla kapacita měřena počtem hovorů nejvyšší u nestátních subjektů poskytujících odborné sociální poradenství (6 937), ranou péči (2 275), sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi (1 358) a sociální poradenství (1 050).

Tabulka č. 10 **Kapacita nestátních subjektů poskytujících sociální služby v pobytové, ambulantní a terénní formě měřená počtem hovorů**

typ sociální služby	forma poskytování		
	pobytová	ambulantní	terénní
azylové domy	1 287	0	0
centra denních služeb	0	0	0
denní stacionáře	0	0	0
domovy pro osoby se zdravotním postižením	0	0	0
domovy pro seniory	0	0	0
domovy se zvláštním režimem	0	0	0
domy na půl cesty	0	0	0
chráněné bydlení	0	0	0
intervenční centra	0	0	0
kontaktní centra	0	0	10
krizová pomoc	0	0	0
nízkoprahová denní centra	0	0	0
nízkoprahová zařízení pro děti a mládež	0	0	4
noclehárny	0	0	0
odborné sociální poradenství	0	2 094	6 937
odlehčovací služby	0	0	0
osobní asistence	0	4 135	0
pečovatelská služba	0	50	0
podpora samostatného bydlení	0	0	0
průvodcovské a předčitatelské služby	0	400	0
raná péče	0	2 609	2 275
služby následné péče	0	0	0
sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi	0	1 558	1 358
sociálně aktivizační služby pro seniory a osoby se zdravotním postižením	0	0	75
sociálně terapeutické dílny	0	0	0
sociální rehabilitace	0	850	1 050
telefonická krizová pomoc	0	79 808	0
terapeutické komunity	0	0	0
terénní programy	0	320	0
tísňová péče	0	0	0
tlumočnické služby	0	0	0
týdenní stacionáře	0	0	0

Zdroj: Registr poskytovatelů sociálních služeb <http://iregistr.mpsv.cz> (údaje k 14.4.2009)

Uvedené srovnání sociálních služeb podle různých forem poskytování a indikátorů kapacity zcela potvrzuje předpoklad, že je potřebné věnovat pozornost všem pěti indikátorům kapacity, a to zvláště pro každou formu poskytování, která je pro příslušný typ sociální služby relevantní (k tomu viz zákon o sociálních službách). Přestože některé typy služeb měly největší kapacitu nebo patřily ke službám s největší kapacitou z hlediska většiny indikátorů a při různých formách jejich poskytování (odborné sociální poradenství, azylové domy apod.), výběr sledovaného indikátoru a formy poskytování byl pro „umístění“ služby naprosto zásadní (např. domovy pro seniory se ukázaly být i pro nestátní subjekty významnou oblastí působení v momentě, kdy byla pobytová kapacita typů sociálních služeb měřena počtem lůžek). Jakkoli je tedy nejšířší uplatnitelný údaj o počtu klientů, nelze se omezit pouze na něj, naopak pro některé typy sociálních služeb jsou rozhodující jiné indikátory, např. lůžka či hovory. Z těchto skutečností vyplývá, že je poměrně obtížné souhrnně zhodnotit zjištěná data. To by patrně bylo možné v rámci detailnější tematické analýzy, která by se například zaměřila pouze na určitý typ sociálních služeb. Při takovéto redukci množství sledovaných dat již lze přistoupit k detailnějšímu vyhodnocení, včetně například srovnání nestátních organizací s organizacemi s veřejnoprávním statutem.

Při široce pojatém mapování poskytování sociálních služeb nestátními subjekty, jaké sledovala tato kapitola, již není pro důkladnější zhodnocení těchto otázek dostatek prostoru. Údaje uvedené v předchozích pěti tabulkách tak mají především orientační charakter a jejich účelem bylo spíše naznačit okruh a rozsah působení nestátních subjektů poskytujících sociální služby v rámci tohoto subsystému.

Shrnutí

Mezi sociálními službami a tím, jak rozumíme sociální ekonomikou se všeobecně předpokládá velmi úzká souvislost. Nicméně mezi oběma oblastmi existuje celá řada rozdílů a jsou mezi nimi zcela zřetelné hranice odvíjející se od jejich definice, respektive legislativního ukotvení.

Úplným průnikem obou těchto oblastí je *sociální ekonomika v oblasti sociálních služeb*. Pro účely analýzy však není tato oblast vhodná, neboť tento úplný průnik je možné ohraničit pouze na úrovni obecnější abstraktní definice. Pro její reálné ohraničení v rámci národního hospodářství však neexistují relevantní indikátory. Statistické evidence totiž neumožňují rozlišit subjekty, které se rozhodly usilovat zároveň o sociální a ekonomické cíle, respektive subjekty, které se je pokoušejí vzájemně ve svých aktivitách propojit. Jako účelnější se proto jeví sledovat pouze částečný průnik těchto dvou oblastí, tj. analyzovat širší kategorii *nestátní subjekty poskytující sociální služby*.

Ze satelitních účtů neziskových organizací plyne, že „podíl neziskových institucí na celkovém objemu všech jednotek v institucionálních sektorech je velice nízký“. Zároveň je zřejmý pouze marginální poměr hrubé přidané hodnoty vyprodukované v tomto odvětví vůči ostatním odvětvím a minimální podíl počtu osob zaměstnaných v tomto odvětví z celkového počtu zaměstnaných osob.

Podobná situace se týkala také objemu dotací čerpaných pro oblast sociálních služeb. Z vyhodnocení objemu čerpaných dotací a počtů podpořených příjemců a projektů v rámci příslušných kapitol rozpočtového skladby vyplynulo výrazné zvýšení úspěšnosti subjektů se soukromoprávním statutem v roce 2008 oproti roku 2007. Tyto změny patrně úzce souvisely se změnami legislativy v této oblasti a přechodem na zcela odlišný režim fungování sociálních služeb, kdy se do struktury dotací v roce 2007

mohly výrazněji promítnout tendence z předcházejícího období. Uvažovat lze také další faktory jako například změny statutu veřejnoprávních organizací či změny zacílení či účelu dotací (např. odklon od podpory rekonstrukce pobytových zařízení v souvislosti s jejich modernizací a transformací k podpoře ambulantních a terénních forem sociálních služeb apod.). Nelze určit, který faktor mohl být v tomto ohledu rozhodující, zřejmé nicméně je, že tato oblast prochází v současnosti výraznými proměnami.

Z 1 971 poskytovatelů sociálních služeb registrovaných k 14.4.2009 jich bylo 1 039 (52,7 %) nestátních. Těchto 1039 poskytovatelů provozovalo 3 548 zařízení sociálních služeb (66,1 % z celkového počtu 5 371 registrovaných zařízení sociálních služeb). Služby sociální prevence a sociálního poradenství byly zajišťovány převážně nestátními subjekty. Služby sociální péče byly poněkud častěji zajišťovány poskytovateli s veřejnoprávním statutem. Okruh a rozsah působení nestátních subjektů poskytujících sociální služby v rámci tohoto subsystému bylo možné vzhledem ke značnému počtu indikátorů a obtížím s jejich vyhodnocením zachytit pouze orientačně. Tyto skutečnosti je žádoucí dále analyzovat v rámci dílčích tematických analýz.

Literatura

CVNS. 2005. *Sociální ekonomika a NNO v ČR*. Brno: CVNS

materiál *Sociální ekonomika v ČR z pohledu projektů NTS C CIP EQUAL*

<http://www.socialni-ekonomika.cz/se-index.php?id=211>

Mertl, J. 2007. *Přístupy k hodnocení efektivnosti sociálních služeb v národním hospodářství - syntéza teoretických východisek a konceptů*. Praha: VÚPSV, v.v.i., 2007

MPSV. 2009. *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí*

Průša, L. 2007. *Ekonomie sociálních služeb*. Praha: ASPI, a.s.

Průša, L. 2008. *Sociální služby - srovnání ČR a EU*. Praha: Centrum sociálních služeb Praha

vyhláška 505/2006 k zákonu o sociálních službách v platném znění

zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách v platném znění

Datové zdroje

Centrální evidence dotací Ministerstva financí ČR

http://cedr.mfcr.cz/cedr3i_internet_411/default.aspx

Český statistický úřad www.czso.cz

Registr poskytovatelů sociálních služeb <http://iregistr.mpsv.cz>

6. Vývoj zaměstnanosti v sociálních službách a struktury zaměstnaných podle vzdělání a zaměstnání

Jaromíra Kotíková

Pojmové vymezení sociální ekonomiky je velmi obtížné, přestože lze nelézt celou řadu definic snažících se tento termín jasněji vyspecifikovat. Značné rozdíly v terminologii existují nejen mezi jednotlivými zeměmi, ale i často v rámci jedné společnosti není jednotně, jasně stanovena definice přesněji určující vlastní pojetí sociální ekonomiky. Stejně je tomu i v České republice, kdy chybí jasné vymezení sociální ekonomiky a pojem neupravuje ani platná legislativa.

Vzhledem k zmíněné pojmové nevyhraněnosti bylo nutné pro účely dosažení stanoveného cíle projektu nutně určit hlavní charakteristiky přesněji vymezující předmětnou oblast. Řešitelé projektu se tak intenzivně také věnovali nalezení vhodné definice daného pojmu. Na sociální ekonomiku, pro účely tohoto projektu, je pak nahlíženo jako na sektor nacházející se mezi veřejným a kapitalistickým sektorem, v němž působí sociální podniky mající nejčastěji právní formu občanského sdružení, účelového zařízení církví, obecně prospěšné společnosti nadace nebo nadačního fondu a zaměstnávající znevýhodněné osoby anebo vykonávající jako doplňkovou také ekonomickou činnost. Mezi sociální podniky lze dále zařadit některá družstva, a to zejména výrobní družstva zaměstnávající znevýhodněné osoby.

Existující statistické databáze však neposkytují o takto definovaných podnicích dostatečné údaje. Problém pro statistické zjišťování představují zejména chybějící informace o poměru těchto organizací k zaměstnávání znevýhodněných osob. Využití dostupných databází tak pouze umožňuje stanovit celkový počet občanských sdružení, nadací a nadačních fondů, obecně prospěšných společností, účelových zařízení církví a družstev. Vedle zjištění počtu specifikovaných organizací lze - s využitím existujících databází - odhadnout i počty zaměstnanců sledovaných organizací. Pro účely projektu byla využita komplexní databáze firem Albertina - Firemní Monitor ČR, obsahující údaje o více než 2 300 000 registrovaných podnikatelských i neziskových subjektech a organizacích působících v České republice. Vedle základních údajů, zahrnujících obchodní jméno, sídlo a identifikaci firmy, databáze obsahuje také předmět činnosti, počet zaměstnanců, specifikaci právní formy, druhu vlastnictví atd. organizace. Databáze je aktualizována informacemi z obchodního rejstříku. Údaje o počtu organizací a zaměstnanců zpracované na základě dat poslední dostupné aktualizace z února 2009 přináší následující tabulka č. 11.

Tabulka č. 11 **Počty organizací a zaměstnanců** (únor 2009)

právní forma	občanské sdružení	nadace a nadační fond	obecně prospěšná společnost	účelové zařízení církví	družstva	celkem
počet organizací	63 219	1 566	1 743	4 520	15 214	86 262
počet zaměstnanců	50 119	1 908	11 677	15 074	120 964	199 742

6. Vývoj zaměstnanosti v sociálních službách a struktury zaměstnaných podle vzdělání a zaměstnání

Potřebná data, jež by umožnila stanovit vývoj těchto údajů za minulé období, neměli řešitelé projektu k dispozici. Přehled o počtu organizací v roce 2006, jež přináší tabulka č. 12, je převzat z materiálu autorů Dohnalová, M., Potůček, M. Podpora sociální ekonomice - pracovní podklad pro další diskuzi, květen 2009. Data však byla získána z jiných zdrojů.

Tabulka č. 12 **Počty organizací a zaměstnanců (2006)**

právní forma	občanská sdružení	nadace	nadační fond	obecně prospěšná společnost	úcelové zařízení církví	družstva	celkem
počet organizací	52 127	362*	1 011*	1 369	4 503	14 391	73 763

* údaj z r. 2008

Počty v tabulkách zahrnují celkové počty organizací daných právních forem, bez ohledu na zaměstnávání znevýhodněných osob. Vzhledem ke skutečnosti, že databáze Albertina - Firemní Monitor ČR je vedena již od jara 1992, by však bylo možné historický vývoj na základě jednotného zdroje sestavit.³²

Na webových stránkách www.socialni-ekonomika.cz, které provozuje Nová ekonomika, o.p.s. je sociální ekonomika vymezena s důrazem na pomoc sociálně znevýhodněným: „Sociální ekonomika je termín zahrnující vlastní činnost sociálních podniků, podpůrné působení různých organizací i celkově aktivní přístup státu k řešení sociálních problémů ve společnosti. **Všechny zainteresované složky společně poskytují služby znevýhodněným a usilují o sociální začlenění různých znevýhodněných skupin prostřednictvím jejich integrace na trhu práce.** Mezi základní principy subjektů sociální ekonomiky patří solidarita, sociální soudružnost, sociální zodpovědnost, participace občanů a autonomie. Sociální ekonomika nabízí cestu k uplatnění znevýhodněných skupin obyvatel.“

Takto stanovený okruh organizací představuje podmnožinu podniků vybraných do tabulky č. 11. Pro účely přiblížení definice sociální ekonomiky ve smyslu péče o znevýhodněné osoby bylo nutné se dále zaměřit na oblast sociálních služeb, kde byl zjišťován vývoj zaměstnanosti a struktura zaměstnaných. Údaje byly zpracovány s využitím pěti ročních souborů individuálních dat Výběrového šetření pracovních sil Českého statistického ústavu v letech 2004-2008. Klasifikace respondentů je zde provedena na základě Odvětvové klasifikace ekonomických činností (OKEČ).³³

V souborech VŠPS za dané časové období byli sledováni pracovníci klasifikováni v oddílu:

N 85.3 - Sociální péče, který je definován jako „Ekonomické činnosti orientované na poskytování sociální pomoci dětem, starým lidem a osobám s určitými omezeními ve schopnostech se o sebe postarat.“ Oddíl je dále členěn na dvě třídy:

³² Databázi nyní poskytuje Creditinfo Czech Republic, s.r.o., Sokolovská 100/94, 186 00 Praha 8.

³³ Od roku 2008 ČSÚ používá klasifikaci NACE - CZ. Změna nebyla v této zprávě do údajů pro rok 2008 promítnuta.

85.31 Ústavní sociální péče

Tato třída zahrnuje činnosti spočívající v přímé nepřetržité sociální pomoci dětem, starým lidem nebo vybraným kategoriím osob nějak limitovaných svými schopnostmi pečovat sami o sebe, pouze ale v tom případě, kdy lékařská péče nebo zdravotní výchova nehrají podstatnou roli, poskytované:

- sirotčinci, dětskými domovy a útulky,
- domovy s ošetrovatelskou službou, domovy pro přestárlé,
- domovy pro fyzicky a mentálně postižené, rehabilitačními domovy,
- ústavy pro svobodné matky a jejich děti,
- nápravně výchovnými zařízeními pro mladistvé,
- domovy pro narkomany, alkoholiky, bezdomovce.

85.32 Ostatní sociální péče

Tato třída zahrnuje:

- sociální, poradenskou a pečovatelskou činnost, péči o emigranty apod. bez ubytování, zaměřenou na jednotlivé osoby i na rodiny v místě jejich domova nebo kdekoli jinde, prováděnou státními úředníky nebo soukromými organizacemi za účelem zmírnění následků škod
- činnost místních svépomocných organizací nebo specialistů poskytujících poradenské služby:
 - péči a pomoc dětem (i dospívajícím),
 - činnosti spojené s adopcí dětí, ochranou dětí proti týrání atd.,
 - posouzení potřebnosti poskytované pomoci, peněžních dávek, poukázek na jídlo
 - atd.,
 - zajištění návštěv starých a nemocných lidí vč. zajištění rozvozu jídel, léků atd.

Předmětem statistické analýzy byl **vývoj celkového počtu pracovníků** v oddílu N 85.3 a v třídách N 85.31 a N 85.32 v časovém období 2004-2009,³⁴ **vývoj kvalifikačního složení** podle nejvyššího dosaženého vzdělání a **vývoj počtu zaměstnaných v nejfrekventovanějších zaměstnaneckých skupinách**, daných třímístnou klasifikací KZAM.

6.1 Vývoj počtu zaměstnaných v sociálních službách

V prvním pololetí roku 2009 působilo v sociálních službách (oddíl N 85.3) celkem 84 453 osob. Údaj je stanoven na základě náhodného výběru Výběrového šetření pracovních sil. Jedná se tedy o realizace náhodné veličiny a podle metodiky ČSÚ je možné k ní určit intervalový odhad. Podle tabulek ČSÚ se skutečný počet osob působících v sociálních službách nachází s pravděpodobností 0,95 v intervalu 84,5 tis. ± 7,5

³⁴ V dalším textu a tabulkách reprezentují rok 2009 data z prvního pololetí roku 2009.

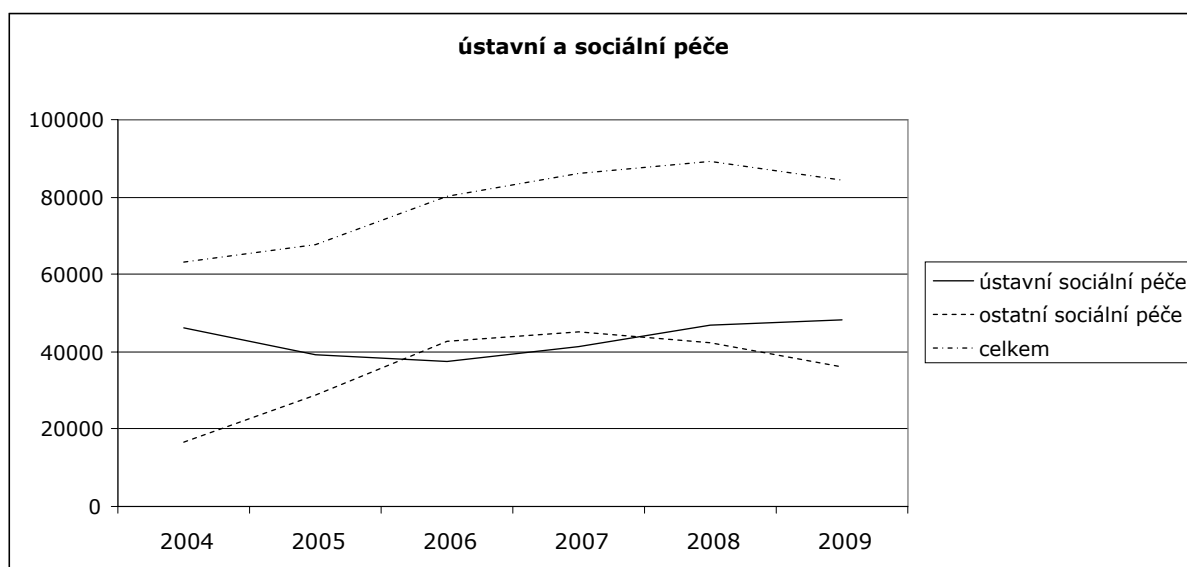
6. Vývoj zaměstnanosti v sociálních službách a struktury zaměstnaných podle vzdělání a zaměstnání

tis. osob, tedy s odchylkou $\pm 8,6$ % od zjištěné hodnoty. Podobně velké jsou intervaly spolehlivosti u ostatních uvedených údajů. Velmi vysoká je feminizace oboru, kdy v roce 2009 zde působilo 84,5 % žen, přičemž jejich podíl po roce 2005 nepatrně klesal. Přehled o počtu osob v oddílu N 85.3 a třídách N 85.31 a N 85.32 v časovém období 2004-2009 přináší následující tabulka č. 13 a graf č. 1.

Tabulka č. 13 **Vývoj počtu osob v sociálních službách**

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	index růstu
ústavní sociální péče	46 354	39 186	37 461	41 170	46 711	48 428	1,01
ostatní sociální péče	16 761	28 678	42 577	44 973	42 370	36 025	1,16
celkem	63 115	67 864	80 038	86 143	89 081	84 453	1,06

Graf č. 1 **Vývoj počtu osob v sociálních službách**

Celkový počet osob zaměstnaných v sociálních službách roste průměrnou rychlostí 9 % ročně. Nejrychleji rostla třída Ostatní sociální péče, a to průměrnou rychlostí za celé období 16 % ročně, poslední dva roky však klesá a zaměstnanost se přelévá do třídy Ústavní sociální péče.

6.2 Vývoj vzdělanostního složení

Přehled o vývoji nejvyššího dosaženého vzdělání osob pracujících v oblasti sociální péče předkládá následující tabulka č. 14.

Tabulka č. 14 **Nejvyšší dosažené vzdělání** (v %)

vzdělání	2004	2005	2006	2007	2008	2009	index růstu
základní	13,25	11,56	12,88	12,97	12,45	11,76	0,97
středoškolské bez maturity	37,16	36,55	36,15	38,77	41,39	37,48	1,00
středoškolské s maturitou	43,24	44,50	43,33	39,90	35,39	35,27	0,96
terciární	6,35	7,39	7,64	8,36	10,76	15,50	1,20

Nejrychlejší roste skupina pracovníků s terciárním vzděláním, průměrně o 20 % ročně. Naopak, nejpomaleji roste počet zaměstnanců se středoškolským vzděláním ukončeným maturitou.

6.3 Nejčastější zaměstnání v sociálních službách

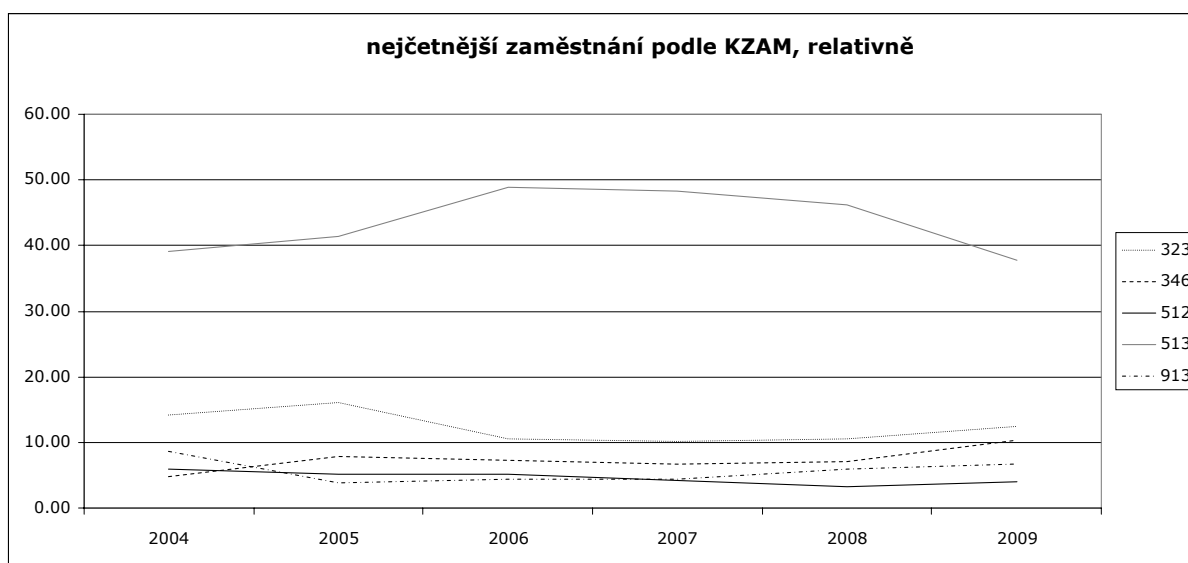
Pro účely statistické analýzy byly vybrány nejčetnější skupiny zaměstnání, v jejichž rámci byl sledován vývoj jejich relativních četností od roku 2004. Zjištěné údaje přináší tabulka č. 15 a následující graf č. 2.

Tabulka č. 15 **Nejfrekventovanější skupiny zaměstnání** (podíl v %)

název zaměstnání	KZAM	2004	2005	2006	2007	2008	2009	index růstu
odborní ošetřovatelé, zdravotní sestry	323	14,20	16,10	10,62	10,13	10,45	12,38	0,97
sociální pracovníci	346	4,82	7,77	7,20	6,80	7,15	10,3	1,16
provozní pracovníci stravování a pracovníci v příbuzných oborech	512	5,92	5,25	5,26	4,19	3,30	4,07	0,93
pečovatelé a pomocní ošetřovatelé	513	39,18	41,48	48,91	48,23	46,17	37,73	0,99
pomocníci, uklízeči a prádlaři	913	8,55	3,77	4,42	4,42	5,95	6,64	0,95

6. Vývoj zaměstnanosti v sociálních službách a struktury zaměstnaných podle vzdělání a zaměstnání

Graf č. 2 **Nejfrekventovanější skupiny zaměstnání - podíl v procentech**

Graf ukazuje na růst podílu profese 346 - Sociální pracovníci a nahrazování profese 323 - Odborní ošetřovatelé, zdravotní sestry profesí 513 - Pečovatelé a pomocní ošetřovatelé.

6.4 Očekávaný budoucí vývoj

Prognóza vývoje počtu pracovních sil je velmi obtížná. VÚPSV, v.v.i. využívá k predikci dalšího vývoje Model pro odhadování vzdělanostních potřeb (dále jen model), který je založen na makroekonomickém odhadu vývoje počtu pracovních sil v sektorech OKEČ (NACE) v příštích pěti letech. Pro uvažovaný sektor však není takovýto makroekonomický odhad k dispozici.

Předpokládejme proto, že celkový počet zaměstnaných v sektoru N - Zdravotní a sociální péče; veterinární činnosti - zůstane v období 2010-2014 na úrovni prvního pololetí roku 2009, kdy bylo v sektoru zaměstnáno cca 326 tis. pracovníků, tento údaj má 95% interval spolehlivosti $\pm 14,6$ tisíc. Přijmeme-li tento předpoklad, model umožňuje v celém hospodářství odhad vývoje hlavních profesí, které nacházíme v třídách N 8531 a N 8532.

Za uvedeného předpokladu model odhaduje stagnaci či mírný pokles celkového počtu **odborných ošetřovatelek (KZAM 323)**. Lze předpokládat jejich pokles ze současných 96 tis. na 90 tis. v roce 2014 - je třeba ale nutno podotknout, že takovýto pokles je stále v rámci statistické chyby. Bohužel už ale nelze stanovit, kolik z odborných ošetřovatelek bude působit právě v sociálních službách - v oddílu N 85.3. V současné době jejich podíl tvoří 11 % celkového počtu odborných ošetřovatelek, tj. 10,5 tisíce (interval spolehlivosti $10,5 \pm 2,6$ tis.).

Snazší situace je s predikcí vývoje počtu zaměstnaných jako **pečovatelé a pomocní ošetřovatelé (KZAM 513)**, kteří působí převážně v oddílu N-853 - Ústavní sociální péče a ostatní sociální péče. Počet pečovatelů a pomocných ošetřovatelů dlouhodobě roste a zmiňovaný model předpokládá v celém hospodářství jejich další

6. Vývoj zaměstnanosti v sociálních službách a struktury zaměstnaných podle vzdělání a zaměstnání

růst, ze současného stavu 56,3 tisíce na 76 tisíc v roce 2014. V první polovině r. 2009 jich bylo v oddílu N-853 - Ústavní sociální péče a ostatní sociální péče zaměstnáno 57 % celkového počtu, zbytek působí v ostatních částech sektoru N a hlavně v sektoru P - Činnosti domácností. Tento poměr mezi lety 2004 a 2009 kolísá v rozmezí 56 % až 65 %. Za předpokladu zachování tohoto poměru lze v roce 2014 očekávat 42 až 48 tisíc pečovatелů a pomocných ošetřovatelů.

Literatura

Michalička, L., Kotíková, J., Stupnytskyy, O. (2009) „Prognózování vzdělanostních potřeb - vývoj modelu LEON, současný stav a aktuální prognóza na období 2009 až 2013.“ VÚPSV, v.v.i. Praha, interní zpráva pro NVF, o.p.s. Praha

Albertina firemní monitor (2, 2009). Albertina data, s.r.o.

Výběrové šetření pracovních sil (1,2, 2009). Český statistický ústav

7. Projekce potřeby služeb sociální péče do r. 2025

Ladislav Průša

7.1 Východiska a determinanty projekce

Tak jako charakter sociální politiky, i rozsah potřeby sociálních služeb ovlivňují čtyři základní faktory:

- demografický vývoj,
- sociálně ekonomické faktory,
- společensko-politické determinanty,
- mezinárodní aspekty.³⁵

Z tohoto pohledu je nezbytné při zpracování projekce potřeby služeb sociální péče do r. 2025 mít na zřeteli především tyto skutečnosti:

- stárnutí populace a důsledky, které tento trend doprovázejí (z pohledu sociálních služeb se prodlužuje období života, v němž je člověk závislý na pomoci jiné osoby),
- přenášení standardu života v produktivním věku i do období, kdy je člověk postupně stále více závislý na pomoci jiné osoby a z toho vyplývající rostoucí nákladnost poskytované péče,
- priority rozvoje sociálních služeb,³⁶
- transformace pobytových sociálních služeb³⁷ a jejich humanizace,
- pojetí sociálních služeb jako služeb obecného zájmu,³⁸
- hledání optimální varianty zabezpečení sociálních potřeb jak z humánního, tak technického, technologického, a tedy i ekonomického pohledu,
- postupně stále širší propojování a koordinace sociálních a zdravotních služeb na regionální úrovni.

³⁵ viz Průša, L. *Sociální politika a determinanty jejího vývoje*. Sociální politika č. 1/1996. ISSN 0049-0962

³⁶ viz *Národní plán rozvoje sociálních služeb*. Praha: MPSV, 2009

³⁷ viz *Koncepce podpory transformace pobytových sociálních služeb v jiné typy sociálních služeb, poskytovaných v přirozené komunitě uživatele a podporující sociální začlenění uživatele do společnosti*. Praha: MPSV 2007

³⁸ viz *Služby obecného zájmu, vč. sociálních služeb obecného zájmu: nový evropský závazek - Sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a výboru regionů*. [online], cit. [2009-11-04], dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0725:FIN:CS:PDF>

Opomenout však nelze ani působení dalších faktorů, z nichž působení některých je velmi obtížné kvantifikovat, a proto k nim nebylo přihlíženo při realizovaných propočtech. V tomto smyslu se jedná např. o:

- změny zdravotního stavu obyvatelstva,
- vývoj epidemiologické situace,
- změny v organizaci struktury péče o staré a zdravotně postižené občany (např. transformace domovů pro seniory v ošetrovatelské ústavy a jejich převedení do rezortu zdravotnictví).

Významné determinanty, limity a bariéry dalšího rozvoje sociálních služeb je však nutno vidět i v řadě dalších oblastí. V tomto směru je nutno mít na zřeteli především tyto skutečnosti:

- závislost rozvoje sociálních služeb na poskytování dotací,³⁹
- nedostatečné financování ošetrovatelské a rehabilitační péče poskytované v pobytových zařízeních sociálních služeb ze zdrojů veřejného zdravotního pojištění,⁴⁰
- "cenová" regulace výše úhrad za poskytované sociální služby,⁴¹
- kritéria pro stanovení míry závislosti a způsob jejich hodnocení ze strany sociálních pracovníků a lékařů posudkové služby,⁴²
- zavedení nepeněžní nebo kombinované formy výplaty příspěvku na péči,⁴³ popř. změna hodnocení míry závislosti a její vyjádření, např. v rozsahu podpory stanoveném v hodinách, obdobně jako je tomu v Rakousku,⁴⁴
- naplňování standardů kvality sociálních služeb a jejich následné subjektivní hodnocení v rámci inspekcí,⁴⁵
- postavení a role jednotlivých klíčových hráčů na poli poskytování sociálních služeb (poskytovatelé sociálních služeb, Asociace poskytovatelů sociálních služeb, MPSV, Asociace krajů, Svaz měst a obcí, ministerstvo zdravotnictví, Všeobecná zdravotní pojišťovna, Unie zaměstnavatelských svazů, Odborový svaz zdravotnictví a sociální péče, neziskové organizace, Národní rada zdravotně postižených) a jejich vzájemné vazby (zejména v případě změn politické orientace na centrální a krajské úrovni),
- změny v organizaci sociálních a souvisejících zdravotních služeb (např. propojování různých typů terénních a ambulantních služeb do jednoho organizačního celku, propojování sociálních a zdravotních služeb a jejich koordinace, podpora rozvoje

³⁹ viz např. Horecký J. *Scénáře vývoje sociálních služeb v ČR z pohledu jejich financování*. FÓRUM sociální politiky č. 5/2009. ISSN 1802-5854

⁴⁰ viz Průša, L. *Poskytování ošetrovatelské a rehabilitační zdravotní péče uživatelům pobytových sociálních služeb v pobytových zařízeních sociálních služeb a v lůžkových zdravotnických zařízeních*. Praha: VÚPSV, v.v.i. 2009. ISBN 978-80-7416-030-1

⁴¹ viz Průša, L. *Je nový systém financování sociálních služeb pro staré občany efektivní?* Národohospodářský prostor č. 3/2009. ISSN 1213-2446

⁴² viz Francová, H. - Novotný, A. - Kozlová, L. *Vybrané poznámky k realizaci sociálních služeb v současných legislativních podmínkách ČR*. České Budějovice: Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity, 2009

⁴³ viz Průša, L. *Příspěvek na péči - černá díra reformy sociálního systému*. FÓRUM sociální politiky č. 3/2009. ISSN 1802-5854.

⁴⁴ viz Průša, L. *Sociální služby - srovnání ČR a EU*. Praha: Centrum sociálních služeb, 2008

⁴⁵ viz *Analýza inspekcí poskytování sociálních služeb*. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR, 2009

služeb v malých obcích, podpora tísňové péče a poradenství, individualizace péče, architektonické bariéry především v domácím prostředí uživatelů služeb, rozvoj dobrovolnických center a rozšíření dobrovolnické práce, dostatečný počet vzdělaných sociálních pracovníků,

- změna myšlení společnosti.⁴⁶

Jednotlivé propočty proto vycházejí ze stávajícího právního stavu, přestože lze očekávat, že v důsledku hospodářské krize dojde v zájmu zefektivnění celého systému poskytování a financování sociálních služeb k výrazným změnám v systému jejich financování (v tomto smyslu se jedná především o zrušení maximální výše úhrad klienta za poskytované sociální služby, výraznější zapojení zdrojů zdravotního pojištění, a tím o odstranění závislosti poskytovatelů služeb sociální péče, zejména služeb pro staré občany, na poskytovaných dotacích ze státního rozpočtu). Tato skutečnost vytvoří potřebný prostor pro rozvoj všech forem poskytovaných terénních, ambulantních i pobytových služeb sociální péče.

Nedílnou součástí celého procesu rozvoje sociálních služeb v následujícím období jako důsledku demografických trendů je potřeba zajištění potřebného odborně vzdělaného personálu jednotlivých poskytovatelů vč. nezbytného posílení pracovníků v přímé obslužné péči.⁴⁷

7.2 Projekce potřeby služeb sociální péče

Na základě výše uvedených skutečností lze koncipovat několik variant projekce potřeby služeb sociální péče pro staré a zdravotně postižené osoby. Jejich společným východiskem je projekce obyvatelstva ČR, kterou zpracoval ČSÚ v 1. pololetí t.r. Při kvantifikaci potřeby lze přitom vycházet především z míry závislosti na potřebě péče podle struktury příjemců příspěvku na péči podle jednotlivých stupňů závislosti.

Přestože lze v následujícím období očekávat další nárůst počtu příjemců příspěvku na péči ve III. a IV. stupni závislosti (jako důsledek ekonomického tlaku zřizovatelů na poskytovatele služeb v důsledku očekávaného snižování objemu dotací ze státního rozpočtu),⁴⁸ jedná se zřejmě o nejpřesnější odhad, neboť vychází z aktuálních dat. Přestože dílčí změny v podmínkách výplaty příspěvku na péči, které vstoupí v platnost 1. ledna 2011, pravděpodobně krátkodobě mírně sníží počty příjemců této dávky v prvním stupni závislosti, nelze očekávat, že by tato skutečnost výrazně ovlivnila výsledky této varianty projekce.

Při promítnutí výše uvedené struktury čerpání příspěvku na péči v závislosti na věku, pohlaví a míře závislosti do demografické projekce obyvatelstva lze očekávat následující vývoj počtu příjemců této sociální dávky:

⁴⁶ viz Průša, L. a kol. *Poskytování sociálních služeb pro seniory a osoby se zdravotním postižením*. Praha: VÚPSV, v.v.i. 2009

⁴⁷ viz *Předpokládaný vliv změny způsobu financování sociálních služeb na úroveň nezaměstnanosti*. SOCIOKLUB, Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, Profesní komora sociálních pracovníků, Praha 2000

⁴⁸ Průša, L. *Projekce potřeby služeb sociální péče*. FÓRUM sociální politiky č. 5/2009. ISSN 1802-5854

7. Projekce potřeby služeb sociální péče do r. 2025

Tabulka č. 16 **Vývoj počtu příjemců příspěvku na péči v závislosti na věku příjemce**

	2010	2015	2020	2025
- 3	300	288	271	251
3 - 18	20 119	20 310	21 702	22 251
19 - 50	33 943	33 960	32 728	31 091
51 - 55	8 476	7 541	8 193	9 275
56 - 60	12 258	11 440	10 225	11 144
61 - 65	16 299	16 839	15 810	14 225
66 - 70	18 485	24 087	25 048	23 664
71 - 75	23 740	29 636	39 028	40 977
76 - 80	43 460	40 640	51 941	69 780
81 - 85	62 428	66 166	64 728	86 168
86 - 90	49 989	59 787	68 301	71 072
90 +	12 535	24 117	35 177	45 252
celkem	302 033	334 811	373 150	425 149

Pramen: vlastní propočty

Tabulka č. 17 **Vývoj počtu příjemců příspěvku na péči v závislosti na míře závislosti**

	míra závislosti				celkem
	I.	II.	III.	IV.	
2010	119 854	88 996	58 377	34 806	302 033
2015	131 956	98 771	64 924	39 160	334 811
2020	146 800	109 960	72 386	44 004	373 150
2025	168 578	125 002	81 840	49 728	425 149

Pramen: vlastní propočty

Rovněž tyto propočty ukazují výrazný nárůst příjemců příspěvku na péči, a tedy i výrazný nárůst potřeby poskytování sociálních služeb i ošetrovatelské péče. Při zachování stávající struktury čerpání příspěvku na péči v závislosti na pohlaví, věku příjemce a míře jeho závislosti z května 2009 by počet příjemců této dávky vzrostl do r. 2025 o cca 43 %, přičemž nejvýraznější nárůst (o více než 80 %) lze očekávat u osob s příspěvkem na péči ve III. nebo IV. stupni závislosti, tedy u skupin s největší potřebou sociálně zdravotních služeb.

Přestože v následujících letech lze očekávat "objektivizaci" struktury uživatelů jednotlivých - především pobytových - sociálních služeb, ukazují uvedené propočty, že stávající kapacity jednotlivých typů zařízení nebudou v r. 2025 dostatečné. V tomto smyslu je zřejmé, že rozvoj všech forem terénních, ambulantních i pobytových služeb by se měl stát nedílnou součástí všech regionálních rozvojových plánů. Nezbytným předpokladem umožňujícím včas reagovat na změněnou demografickou situaci je zvýšení důrazu na analýzu změn v demografické situaci obyvatelstva v jednotlivých regionech. Stávající metodiky ministerstva práce a sociálních věcí pro tvorbu střednědobých plánů rozvoje sociálních služeb však věnují této otázce minimální pozornost, což ve světle výše uvedených trendů představuje velké riziko.

Orientačně lze uvést, že:

- počet příjemců příspěvku na péči v I. stupni závislosti signalizuje, kolik osob bude pravděpodobně vyžadovat pomoc při zvládnání některého z úkonů pečovatelské služby ve vlastní domácnosti,
- počet příjemců příspěvku na péči ve II. stupni závislosti signalizuje, kolik osob bude pravděpodobně vyžadovat intenzivnější pomoc při zvládnání více úkonů pečovatelské služby ve vlastní domácnosti, ve chráněném bydlení, popř. v centru denních služeb nebo v denním stacionáři,
- počet příjemců příspěvku na péči ve III. stupni závislosti signalizuje, kolik osob bude vyžadovat intenzivní zpravidla celodenní komplexní péči v domovech pro seniory, v domovech pro osoby se zdravotním postižením nebo v týdenních stacionářích, v krajních případech i v chráněném bydlení nebo ve vlastních domácnostech, přičemž řada těchto osob bude vyžadovat služby osobní asistence a k dispozici by měl být dostatečný rozsah odlehčovacích služeb,
- počet příjemců příspěvku na péči ve IV. stupni závislosti signalizuje, kolik osob bude vyžadovat intenzivní komplexní celodenní péči v pobytových zařízeních (domovy pro seniory, domovy pro osoby se zdravotním postižením, domovy se zvláštním režimem), pouze v minimálním rozsahu lze očekávat, že těmto osobám by byla poskytována péče v jiných typech zařízeních, popř. v jejich domácnostech, v těchto případech však bude většina těchto osob vyžadovat služby osobní asistence, k dispozici bude potřeba rovněž dostatečný rozsah odlehčovacích služeb.

Konkrétní rozsah poskytování jednotlivých sociálních služeb je velmi obtížné blíže specifikovat, protože je odrazem působení celé řady faktorů determinujících jejich vývoj v jednotlivých regionech. V tomto smyslu je proto nezbytné v rámci přípravy střednědobých plánů rozvoje sociálních služeb v jednotlivých městech a krajích velmi podrobně analyzovat všechny determinanty ovlivňující chování klientů a potenciálních klientů jednotlivých typů a forem sociálních služeb.

Nezbytným předpokladem rozvoje sociálních služeb je rovněž změna základních principů jejich financování. Stávající systém, který je založen na "cenové regulaci" maximální výše úhrad klienta za poskytované služby a na poskytování dotace ze strany ministerstva práce a sociálních věcí, rozvoj sociálních služeb nestimuluje. Pokud je maximální výše úhrad uživatele služby stanovena na takové úrovni, která neumožňuje uhradit průměrné celostátní náklady daného typu služby, je ex ante předjímana závislost na poskytování dotací, na které však není právní nárok, poskytovatel sociálních služeb je limitován v rozvoji sociálních služeb, protože nemá jistotu, že se tato skutečnost promítne v navýšení úrovně dotace. Tato skutečnost je o to závažnější vzhledem k současnému ekonomickým podmínkám.

Literatura

Francová, H. - Novotný, A. - Kozlová, L. *Vybrané poznámky k realizaci sociálních služeb v současných legislativních podmínkách ČR*. České Budějovice: Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity, 2009

Horecký J. *Scénáře vývoje sociálních služeb v ČR z pohledu jejich financování*. FÓRUM sociální politiky č. 5/2009. ISSN 1802-5854

Průša, L. *Sociální politika a determinanty jejího vývoje*. Sociální politika č. 1/1996. ISSN 0049-0962

Průša, L. *Poskytování ošetrovatelské a rehabilitační zdravotní péče uživatelům pobytových sociálních služeb v pobytových zařízeních sociálních služeb a v lůžkových zdravotnických zařízeních*. Praha: VÚPSV, v.v.i. 2009. ISBN 978-80-7416-030-1

Průša, L. *Příspěvek na péči - černá díra reformy sociálního systému*. FÓRUM sociální politiky č. 3/2009. ISSN 1802-5854.

Průša, L. *Sociální služby - srovnání ČR a EU*. Praha: Centrum sociálních služeb, 2008

Průša, L. *Je nový systém financování sociálních služeb pro staré občany efektivní?* Národohospodářský prostor č. 3/2009. ISSN 1213-2446

Průša, L. a kol. *Poskytování sociálních služeb pro seniory a osoby se zdravotním postižením*. Praha: VÚPSV, v.v.i. 2009

Průša, L. *Projekce potřeby služeb sociální péče*. FÓRUM sociální politiky č. 5/2009

Analýza inspekcí poskytování sociálních služeb. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR, 2009

Koncepce podpory transformace pobytových sociálních služeb v jiné typy sociálních služeb, poskytovaných v přirozené komunitě uživatele a podporující sociální začlenění uživatele do společnosti. Praha: MPSV 2007

Národní plán rozvoje sociálních služeb. Praha: MPSV, 2009

Předpokládaný vliv změny způsobu financování sociálních služeb na úroveň nezaměstnanosti. SOCIOKLUB, Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, Profesní komora sociálních pracovníků, Praha 2000

Služby obecného zájmu vč. sociálních služeb obecného zájmu: nový evropský závazek - Sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a výboru regionů. [online], cit.[2009-11-04], dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0725:FIN:CS:PDF>